

Concept-D66 verkiezingsprogramma 2010-2014 t.b.v. amendering

Dit document is het concept-verkiezingsprogramma van D66, dat gebruikt kan worden voor amendering. De delen die geamendeerd kunnen worden, zijn voorzien van regelnummering. De algemene inleiding, de inleidingen per hoofdstuk en het financieel kader zijn niet te amenderen.

Indien u een amendement wilt indienen, dan dient u te verwijzen naar de regelnummering in deze tekst. Amendementen voor het verkiezingsprogramma kunnen worden ingediend door een lid met ondersteuning van 25 handtekeningen van stemgerechtigde leden of door aanneming van een amendement door een afdelings- of regionale ledenvergadering. De sluiting voor het indienen van amendementen is op vrijdag 9 april 2010 om 10.00 uur. Voor het indienen van amendementen dient het formulier gebruikt te worden, dat te vinden is op de congrespagina op www.D66.nl.

Woordvoerders en indieners van amendementen dienen voor overleg met het Landelijk Bestuur of de Permanente Programmacommissie beschikbaar te zijn op zondag 11 en maandag 12 april.

Inhoudsopgave

- 03** We willen het anders (algemene inleiding programma, niet amendeerbaar)
- 13** Anders verdienen en verdelen
 - inleiding
 - amendeerbaar deel
- 27** Anders leren en ontwikkelen
 - inleiding
 - amendeerbaar deel
- 39** Anders leven en wonen
 - inleiding
 - amendeerbaar deel
- 53** Anders energie opwekken en gebruiken
 - inleiding
 - amendeerbaar deel
- 61** Anders besturen en beïnvloeden
 - inleiding
 - amendeerbaar deel
- 69** Anders zorgen en verzorgen
 - inleiding
 - amendeerbaar deel
- 81** Anders veilig en samen leven
 - inleiding
 - amendeerbaar deel
- 91** Anders kijken en creëren
 - inleiding
 - amendeerbaar deel
- 98** Anders handelen in de wereld
 - inleiding
 - amendeerbaar deel
- 106** Financieel kader: Plan 2020 (niet amendeerbaar)
- 108** Colofon

We willen het anders

We staan voor een keuze. Blijven we leven in het verleden of stappen we in de toekomst? Houden we krampachtig vast aan 20e eeuwse verworvenheden of gaan we zelfbewust de uitdagingen van de 21e eeuw aan? En dat zijn er nogal wat. Niet alleen de financiële crisis. Ook klimaat, energie, voedsel en armoede. Blijven we navelstaren en achterom kijken of staan we op en pakken we aan?

In de loop van de vorige eeuw kreeg de overheid door de politiek steeds meer maatschappelijke verantwoordelijkheden toebedeeld. Zo raakten we gewend aan een overheid die voor ons zorgt.

Dat noemden we de verzorgingsstaat. Met die verantwoordelijkheid groeide ook de macht van de overheid. En de verwachtingen over die overheid: als er een probleem is lost zij het wel op. Terwijl zij daar vaak helemaal niet toe in staat is. Daardoor groeit in de samenleving de machteloze woede over een overheid die niet doet wat ze zou moeten doen: voor ons zorgen. Zo ontstaat bij mensen het beeld dat de overheid niet te vertrouwen is.

Voor D66 staan vrije individuen aan de basis van onze samenleving. Tegelijkertijd kan geen mens zonder de ander. We hebben elkaar nodig. We leven samen, we ondernemen met elkaar. 'Geen ik zonder wij.' Dat wil niet zeggen dat we niet voor onszelf kunnen zorgen. De meeste mensen kunnen goed voor zichzelf zorgen. En voor hun omgeving. Veel van die verantwoordelijkheid ligt nu bij de overheid. Dat willen we veranderen. We leggen verantwoordelijkheid terug bij de mensen. Natuurlijk hebben we de overheid ook nodig. Voor overstijgende zaken als klimaat, energie en veiligheid. Wanneer de verantwoordelijkheid bij de overheid ligt willen we daar dan wel echt invloed op. De macht bij de mensen.

D66 wil vernieuwen, hervormen en investeren. Transformeren naar een nieuw zelfbewustzijn, persoonlijk en maatschappelijk. Want wat gebruikelijk en gewoon is werkt niet meer. We willen dat mensen hun eigen kracht ontdekken. Zoveel mogelijk zelf doen. En het dan pas aan een ander of aan de overheid vragen. Zo ontwikkelen we ons van een verzorgingsstaat naar een ontplooiingsmaatschappij.

D66 is van nature optimistisch. We vertrouwen op de eigen kracht van mensen. Het beste onderwijs en volop ruimte voor ondernemerschap zijn de sleutels naar meer werk, welvaart en geluk. D66 wil dat elk mens een eerlijke kans krijgt om mee te doen. We willen dat mensen weerbaarder en zelfstandiger worden. Dat maakt de samenleving sterker.

We willen onze samenleving menselijk en duurzaam maken. Een kwestie van beschaving. Sociaal en rechtvaardig. Schoon en veilig. Met meer verbondenheid en zorg voor elkaar, in Nederland en daarbuiten. Met onderwijs waarin elk kind tot zijn recht komt. Genoeg werk voor jong en oud. Voldoende woningen voor elke levensfase. Schone energie in een duurzame economie. Met een bescheiden maar krachtige overheid die ruimte geeft aan creativiteit en ondernemerschap. We willen het anders.

Wat willen we anders? En waarom?

Er is een scheiding tussen mensen die het goed voor elkaar hebben en mensen die het minder goed voor elkaar hebben. Mensen voor wie het goed geregeld is, en mensen voor wie het niet goed geregeld is. Het is een scheiding die door alle rangen en standen heen loopt, nationaal en internationaal. Er is lang genoeg gepraat en hard genoeg gestudeerd. Het is nu tijd om iets te gaan doen.

Wat kan er anders?

- **Onderwijs.** Er is zoveel onaangeboord potentieel. Talent komt niet genoeg tot bloei. Niet alleen bij kinderen, ook bij volwassenen
- **Werk.** Veel te veel mensen doen niet mee. Opgeborgen in zogenaamd sociale regelingen, of opgesloten in een gouden kooi
- **Wonen.** Kom er als starter maar eens tussen. Eenvoudige koopwoningen zijn te duur, goedkope huurwoningen zijn niet beschikbaar
- **Duurzaamheid.** Grondstoffen raken op en de verspilling gaat door. De aarde warmt op, het klimaat verandert en de lucht vervuilt
- **De overheid.** De overheid is te aanwezig en blijft uitdijen. Er zijn teveel regels. Die remmen ondernemerschap en belemmeren economische ontwikkelingen

Anders leren

We willen onderwijs waarin elk kind tot zijn recht komt. Onderwijs dat het beste in ieder kind boven laat komen, kinderen hun talenten helpt ontdekken en ontwikkelen, waardoor ieders potentieel ten volle wordt benut. Onderwijs waarin tijd en aandacht is voor elk kind. Het beste onderwijs is de beste investering in onze toekomst.

Daarom:

- 2,5 miljard euro investeren in het onderwijs
- Vanaf 2,5 jaar recht op school om achterstand en schooluitval te voorkomen
- Betere beloning voor leraren in achterstandswijken en in exacte vakken
- Doorstroombonus: bij een volgend diploma wordt de vorige school beloond
- Brede scholen, voor onderwijs, opvang en talent-ontwikkeling
- Topinstituten door concentratie van kennis en onderzoek

Dat kan anders / Onderwijs

In het onderwijs heeft niet iedereen een gelijke kans. Het gaat niet om witte en zwarte scholen. Die zijn alleen maar afspiegelingen van de buurten waarin ze staan. Het gaat om kinderen die te laag opgeleid van school komen. Ze kunnen meer en beter maar het onderwijs is er niet op ingericht om hun potentieel naar boven te laten komen. Wat tientallen jaren geleden blanke arbeiderskinderen -gebeurde, overkomt nu ook kinderen van immigranten: stelselmatige onderschatting van hun mogelijkheden. Deze kinderen komen al met taalachterstanden op school en halen die niet meer in.

In het onderwijs is ook te weinig aandacht voor de individuele kwaliteiten en talenten van bijzondere kinderen. Als je hoog-begaafd, zeer sensitief of bijzonder creatief bent, pas je niet in het systeem en kom je niet tot je recht. Deze kinderen gaan onderpresteren, ze krijgen stigmatiserende labels of ze vallen uit. Terwijl het vaak juist deze creatieve kinderen zijn die Nederland zo broodnodig heeft als het een werkelijk innovatieve economie wil zijn.

Ook de middenmoters kunnen meer dan nu zichtbaar wordt. Het onderwijs is ingericht op kinderen die uit zichzelf en makkelijk leren. De rest past zich aan en hobbelt mee, presteert onder haar kunnen (vooral jongens, onvoldoende uitdaging) of valt voortijdig uit (veel immigrantenkinderen). Hun talent komt niet tot zijn recht.

Anders werken

We willen een open arbeidsmarkt waarin mensen met hun tijd meegaan en zich blijven ontwikkelen. Een arbeidsmarkt waarin het nemen van verantwoordelijkheid voor je eigen werkende leven centraal staat. Waarin mensen hun baan niet tot hun pensioen uitzitten maar zich actief om- en bijscholen, met inbegrip van een goede beheersing van de taal. We willen meer ruimte en steun om het leven in eigen hand te kunnen nemen, te groeien en te ontplooien. Langer leven, langer werken, langer leren.

Daarom:

- De AOW-leeftijd versneld verhogen
- Kortere maar hogere WW om mensen sneller van werk naar werk te helpen
- Ontslag zonder bureaucratische omwegen
- Belastingverlaging voor de lagere inkomens want werken moet lonen
- Leer/werk-contracten zodat werknemers hun leven lang kunnen blijven leren
- Stoppen met dure en ineffectieve re-integratietrajecten
- Niet thuiszitten: afschaffen kostwinnersbeginsel en 'aanrechtsubsidie'

Dat kan anders / Werken

Voor mensen met een diploma, een vaste baan, een CAO-contract en een bedrijfspensioen is het goed geregeld. Goed georganiseerd willen ze koste wat kost vasthouden aan hun comfort. Ze weten zich gesteund door 20e eeuwse wetgeving die haar doel voorbij is geschoten (dichtgetimmerde CAO's, rigide ontslagbescherming, LastIn/FirstOut bij reorganisaties) en achterhaalde instituten (CWI). Deze gevestigden hebben geen belang bij de noodzakelijke veranderingen zoals de geleidelijke verhoging van de AOW-leeftijd en de vereenvoudiging van het ontslagrecht. De bescherming die ze genieten geeft hen weinig reden om hun professionele en persoonlijke ontwikkeling zelf ter hand te nemen.

Voor starters en nieuwkomers is er weinig geregeld. Mensen met kortlopende, losse contracten. Mensen met weinig of geen diploma's. Mensen waarvoor geen bedrijfspensioen wordt opgebouwd. Deze mensen hebben geen belangenbehartigers die voor hen opkomen, er zijn geen wetten die hen beschermen. Onder hen zijn naar verhouding veel jongeren, mensen met een lage opleiding, vaak ook immigranten. Dat is de nieuwe onrechtvaardigheid van deze tijd.

Anders wonen

We willen een woningmarkt waarin mensen een betaalbare woning kunnen vinden die past bij hun levensfase, vooral voor starters. Een woningmarkt waarin koophuizen betaalbaar zijn en mensen geen huurwoningen bezet houden die niet voor hen bedoeld zijn. We willen wonen naar inkomen.

Daarom:

- Geleidelijke beperking hypotheekrenteaftrek
- Inkomenstoets: wie het kan betalen, betaalt ook wat de huurwoning waard is
- Kleinere woningcorporaties richten zich op goede en betaalbare huurwoningen
- Meer en gevarieerdere nieuwbouw
- Meer groen in en om de stad

Dat kan anders / Wonen

Voor mensen met een hoog inkomen en een hoge hypotheek op hun huis is het goed geregeld. Niet aflossen wordt gesubsidieerd. Voor mensen die al jaren voor een lage huur in hetzelfde huis wonen is het ook goed geregeld. Ze wonen gesubsidieerd terwijl ze meer kunnen betalen. Zittende huurders blokkeren de doorstroming en verstopten het systeem: blijf zitten waar je zit en verroer je niet. De financiële voordelen van de gevestigde kopers en huurders worden door hen beleefd als verworven rechten. Redelijke hervormingen van de woningmarkt in zijn geheel zoals het stapsgewijs beperken van de hypotheekrenteaftrek en huur naar draagkracht zijn voor hen geen optie.

Voor wie is het niet goed geregeld? Voor mensen die, als ze een eerste huis willen kopen, geen startkapitaal kunnen ophoesten of de financiële zekerheid van een vaste baan niet kunnen aantonen. Voor mensen die geen starterswoning kunnen kopen door de prijsopdrijvende werking van de hypotheekrenteaftrek. Mensen die op de wachtlijsten staan voor een goedkope huurwoning die nu bezet wordt door mensen voor wie die woning niet meer bedoeld is. Jonge mensen komen er gewoon niet tussen.

Anders omgaan met energie

We willen een schone wereld waarin geen spanningen en oorlogen zijn om energie. De verspilling stoppen en verantwoord omgaan met alles wat schaars is. Een wereld waarin duurzaamheid en hergebruik de uitgangspunten zijn bij wonen, werken en onder-nemen. Waarin duurzaam ondernemen lonend is en duurzaamheid een bron van innovatie en economische ontwikkeling.

Daarom:

- Vaste vergoeding voor leveren van groene stroom aan het net (Feed-in tarief)
- Belasten van alle milieuschade zodat de vervuiler betaalt
- Energiebelasting omhoog, geen specifieke vrijstellingen sectoren
- Woningcorporaties investeren in energiebesparing van huurwoningen
- Investeren in openbaar vervoer als aantrekkelijk -alternatief voor de auto
- Bezit van een auto goedkoper, gebruik ervan duurder
- Vuil moet duurder zijn dan schoon

Dat kan anders / Duurzaamheid

Er is inmiddels voldoende kennis en ervaring om over te schakelen op schone energie. Zon, water, wind en biomassa kunnen ons binnen afzienbare tijd voorzien in wat we nodig hebben om te kunnen verwarmen en verkoelen, te bewegen en te kunnen produceren. Maar schone energie produceren loont nu niet genoeg omdat vervuilende fossiele brandstoffen als olie, kolen en gas nog steeds goedkoop beschikbaar zijn. Die zorgen voor fijnstof (luchtvervuiling), ze warmen de aarde op (CO₂, broeikaseffect) en er worden oorlogen over gevoerd. De kosten van de schoonmaak en het herstel van de schade aan het milieu zijn te vaak niet in de prijs inbegrepen. Het probleem is niet dat schone energie te duur is. Fossiele brandstoffen zijn te goedkoop. En ze raken op.

Pas als de werkelijke kosten van fossiele brandstoffen worden doorberekend zal het lonend worden om schone energie te produceren. En dan zijn er ook geen subsidies meer nodig. Dan hebben de huidige energieproducenten alle reden om actief en massaal te investeren in onderzoek naar en het ontwikkelen van nieuwe productie- en distributiemethoden. Pas op een gelijk speelveld kan schone energie gaan bloeien.

Anders besturen

We willen een overheid die alle ruimte en kansen biedt aan zoveel mogelijk mensen. Een overheid die niemand uitsluit. Een overheid die niet in de weg loopt maar juist de weg wijst. Die ruimte geeft zodat mensen zelf verantwoordelijkheid en initiatief nemen. Een overheid die zich dienstbaar en terughoudend opstelt. Een overheid die zijn plaats kent en door minder bureaucratie vanzelfsprekend beperkt van omvang is. Bescheiden, krachtig en slagvaardig.

Daarom:

- Eén overheidsloket voor ondernemers
- Niet tijdig teruggehoord van de overheid betekent verzoek goedgekeurd
- Minder taken bij het rijk, meer taken bij de gemeenten
- Minder middenbestuur: Waterschappen en provincies integreren
- Samenvoegen van departementen tot zeven ministeries
- Overheidsdocumenten zijn openbaar, geheimhouding wordt verantwoord

Dat kan anders / Overheid

We zijn te ver doorgeschoten in de behoefte alles onder controle te krijgen en elk risico uit te sluiten. We kunnen de overheid niet vragen alle problemen te voorkomen of op te lossen. Daar is de overheid niet voor en de politiek mag die illusie niet wekken. De overheid heeft teveel taken gekregen en reikt met haar macht te ver in het leven van de individuele burger en het samenleven van de burgers onderling. Er is een herschikking van de macht nodig, een herschikking naar het niveau van de mens en mensen onderling.

De overheid is een sta in de weg geworden. Het aantal ambtenaren blijft groeien en met hen het aantal regels. Formulieren invullen is voor ondernemers een dagtaak geworden. Wie begrijpt hoe het werkt doet mee, maar wie het niet meer kan volgen doet niet meer mee en is voortaan uitgesloten – van subsidies, regelingen, voordelen, aanbestedingen etc.

‘We waren ongerust. Over de politieke situatie in ons land. Over de verwarring en de ondoorzichtigheid. Over de tanende invloed van de kiezers.’

– Hans van Mierlo (1967)

We willen het anders:

- het allerbeste onderwijs waarin elk kind tot zijn recht komt en elk talent zich kan ontwikkelen
- een flexibele arbeidsmarkt waarin voor iedereen plek is en je eenvoudig van werk kunt veranderen
- een toegankelijke woningmarkt waarin met elke portemonnee en in elke levensfase wat te kiezen valt
- duurzaamheid als uitgangspunt, schone energie en hergebruik standaard en lonend
- een overheid die dienstbaar en betrouwbaar is, die mogelijk maakt en de weg wijst

Hand in eigen boezem

Een betrouwbare overheid vraagt om transparante politiek, met politici die voorbeelden zijn van wijsheid en beschaving. Het mag niet normaal worden dat nota bene de minister-president niet eerlijk is – en daarop ook niet aanspreekbaar is. We willen niet dat het parlement wordt gebruikt als podium om mensen weg te zetten en groepen tegen elkaar op te zetten. En we vinden het een gebrek aan innerlijke beschaving om mensen die je niet eens kent willens en wetens te krenken. Daar kun je niet duidelijk genoeg over zijn. Dat zijn we aan onszelf verplicht.

Integratie anders bekeken

Schooluitval, overlast en jeugdcriminaliteit: autochtoon of allochtoon doet er niet toe. Want schooluitval kent vele oorzaken, niet alleen de culturele of sociale achtergrond van de scholier. En wie overlast veroorzaakt of een misdaad pleegt moet worden aangepakt en gestraft, ongeacht zijn afkomst.

Integratie is een zaak van mensen onderling. Het vindt plaats op het werk en in de klas, op straat en in de buurt. Daar tref je mensen met andere omgangsvormen. Integratie betekent manieren vinden om met elkaar om te gaan. Niet dat je met iedereen bevriend moet zijn. En al helemaal niet dat je alles van een ander maar leuk moet vinden of moet overnemen.

Integratie begint met participatie. Daarom wil D66 investeren in onderwijs, en taalachterstanden en schooluitval terugdringen. Daarom wil D66 de arbeidsmarkt toegankelijk maken en de woningmarkt in beweging krijgen. En vanzelfsprekend overlast aanpakken en criminaliteit bestrijden, maar zonder onderscheid. Want het zijn de daden van mensen die tellen, niet hun achtergrond, kleur of geloof. Wij gaan uit van individuen. En mensen behoren tot meerdere groepen en hebben meerdere identiteiten.

Tolerantie is de sleutel. Tolerantie betekent niet dat je alles maar goed moet vinden. Het is ook nodig om grenzen te stellen en daar volstrekt duidelijk over te zijn. Over integratie blijven praten lost niets op. D66 heeft oplossingen. Voor op het werk, in de klas, op straat en in de buurt. Want wie participeert die integreert.

In Nederland woedt al jaren een heftig debat over integratie. Een debat dat gaat over echte problemen. Toch vindt u in ons programma geen apart hoofdstuk hierover. Integratie is voor D66 geen geïsoleerd vraagstuk. Het is een integraal onderdeel van onze agenda voor onderwijs, werken, wonen en veiligheid. In die hoofdstukken vindt u onze voorstellen. Zonder onderscheid. De toekomst telt, niet de afkomst.

De wereld is groter

Anders organiseren van financiële systemen

We willen een doorzichtig en controleerbaar financieel systeem. We willen zicht op de internationale geldstromen. We willen dat de macht over het geld bij de mensen ligt. Omdat het ons geld is – we verdienen het met elkaar.

Daarom:

- Versterking internationaal toezicht op de financiële wereld, met name in Europees verband
- Transparante bancaire producten
- 'Staatsbanken' zodra het kan weer verkopen

Wat kan anders / Internationale geldstromen

De kredietcrisis toont aan dat de markt van zichzelf niet genoeg moraal heeft. De financiële wereld kan niet zonder internationale wettelijke kaders. Internationale zakelijke machtsconcentraties onttrekken zich nu aan democratische controle en kunnen ongestoord hun gang gaan – omdat het internationale toezicht niet goed genoeg is georganiseerd.

Anders omgaan met arme landen

We willen een wereld waarin we eerlijk met elkaar omgaan. We willen een wereld waarin arme landen de kans krijgen om mee te doen en niemand wordt buitengesloten. We willen de invloed van het Westen juist gebruiken om te delen en samen te werken.

Daarom:

- Bij voorkeur steun aan operaties onder de vlag van de Verenigde Naties
- Ontwikkelingssamenwerking beter en effectiever
- Afschaffen beschermende maatregelen die arme landen -benadelen

Wat kan anders / Internationale machtsverhoudingen

De hegemonie van het rijke Westen gaat voorbij. Des te pijnlijker zijn achterhoedegevechten die we nog voeren om onze invloed te laten gelden.

Uit eigenbelang ontzeggen we arme landen de vrije toegang tot onze markten – maar ondertussen overspoelen we hen wel met onze producten, diensten en cultuur. Zo maken we geen vrienden in de wereld. Vrienden die we hard nodig hebben nu de internationale machts-verhoudingen ingrijpend veranderen.

AOW-leeftijd versneld verhogen / WW korter maar -hoger / ontslag zonder bureaucratische omwegen / -lagere belasting voor lagere inkomens / een leven lang leren

Anders verdienen en verdelen

Nederland is één van de beste plekken ter wereld om te leven en te werken. De kracht van de Nederlandse economie ligt al sinds de Gouden Eeuw buiten onze landsgrenzen. Wij verdienen het grootste deel van onze welvaart in het buitenland. D66 kijkt met vertrouwen en een open blik naar de wereld. Omdat we door ons verleden weten dat daar de kansen liggen voor de toekomst. Nederland moet in 2020 nog steeds tot de beste economieën van de wereld behoren. De kans om te onderscheiden ligt daarbij in kennis en innovatie. Door de stilstand van de afgelopen jaren zakken we weg uit de internationale kopgroep. Dat moet anders. Geen middelmaat, maar een toppositie op het gebied van kennis en innovatie.

Een open economie vraagt ook om een flexibele arbeidsmarkt met gelijke kansen voor iedereen. Een arbeidsmarkt waar je een leven lang meedoet. Dat is van groot belang voor ieders persoonlijke ontwikkeling. Want werk is integratie, werk is emancipatie, werk is zelfstandigheid. Werk moet maximaal gestimuleerd worden, dus werk moet lonen.

Solide overheidsfinanciën vormen een voorwaarde voor economische ontwikkeling. We moeten de lasten van de crisis eerlijk verdelen over verschillende generaties. D66 streeft naar een duurzame en dus toekomstbestendige economie. Dit betekent ook dat mensen zich bewust worden van de werkelijke kosten van economische activiteiten voor ons milieu en onze leefomgeving. Vergroening van het belastingstelsel zorgt ervoor dat de vervuiler betaalt.

Nederland staat voor een moeilijke opgave. We kampen met een enorme staatsschuld en met een jaarlijks tekort op de begroting: de Nederlandse staat geeft ruim 30 miljard meer uit dan zij binnenkrijgt. Bovendien zullen de kosten voor AOW en zorg de komende jaren fors stijgen, terwijl de aardgas-inkomsten geleidelijk wegvallen. Daarbij hebben de afgelopen drie jaren van besluiteloosheid ons land stil gezet. De durf en ambitie om problemen echt aan te pakken ontbraken, terwijl juist nu hervormingen nodig zijn om ons land weerbaar te maken in een veranderende wereld. Andere landen ontwikkelen zich razendsnel. In India studeren nu jaarlijks meer jongeren af aan universiteiten dan in heel Europa. China is een economische wereldmacht geworden en transformeert zich naar kennisland. De Verenigde Staten, en dichterbij huis landen als Duitsland en Denemarken, investeren structureel meer in kennis en onderwijs.

Nederland kan niet achterblijven, urgentie is geboden. D66 werkt langs drie lijnen: investeren, hervormen en bezuinigen. De overheidsfinanciën moeten binnen twee kabinetsperiodes weer op orde zijn. Dat vraagt om duidelijke keuzes. En dat biedt kansen. Kansen om het nu echt anders te gaan doen. Kansen om Nederland weer in z'n vooruit te zetten. Kansen om onze economie duurzaam te vernieuwen en onze arbeidsmarkt en woningmarkt te hervormen. Kansen om het vertrouwen in de financiële sector te herstellen. Kansen om met investeringen in kennis en onderwijs ons potentieel beter te benutten en daarmee onze positie in de wereld te verbeteren.

In die wereld staat voor D66 het individu centraal. De mens is en blijft de basis van onze economie. Hij of zij werkt, woont, onderneemt en consumeert. D66 gelooft in de creativiteit en vindingrijkheid van mensen en bedrijven, en meent dat de overheid zoveel mogelijk ruimte moet bieden voor eigen verantwoordelijkheid en keuzes. Uitgaan van de kracht van het individu beperkt zich niet tot het hier en nu. D66 streeft naar een maatschappelijke consensus tussen werkgevers, werknemers en andere belanghebbenden. Wederkerigheid, gedeelde waarden en waardecreatie staan centraal. Met goede arbeidsverhoudingen tussen werkgevers en vakbonden en met respect voor belangen die de individuele ondernemingen overstijgen.

Wij hebben de dure plicht de potentiële kracht van volgende generaties niet bij voorbaat al te verzwakken. Wanneer we de staatsschuld niet verantwoord terugbrengen, wanneer we de begroting niet op orde brengen, wanneer we de vastgelopen systemen op arbeidsmarkt en woningmarkt niet hervormen, zullen onze kinderen en kleinkinderen op de blaren moeten zitten.

Uitgaan van de kracht van het individu betekent ook een beperkte rol voor de overheid, juist om dat individu alle ruimte te geven. D66 staat voor een overheid die presteert op haar kerntaken, zoals het reguleren van markten. Voor D66 geldt dat goed functionerende markten nog altijd de belangrijkste randvoorwaarden vormen voor een vitale, toekomstbestendige economie. Een sterke markt vraagt om een sterke overheid die heldere voorwaarden schept en daadkrachtig toezicht houdt. De vraag is niet of er meer marktwerking of juist meer overheidsingrijpen nodig is, maar vooral wanneer wel en wanneer niet.

1 (Amendeerbaar deel)

3 Van baan zekerheid naar werk zekerheid

4 Werk is een belangrijke manier om voor jezelf te kunnen zorgen, jezelf te
5 ontplooiën en mee te doen in de maatschappij. Arbeidsparticipatie zorgt voor
6 economische zelfstandigheid en is de belangrijkste motor van integratie in de
7 samenleving: voor jong en oud, voor man en vrouw, voor 'oude' en 'nieuwe'
8 Nederlanders. Voor D66 heeft 'werk voor iedereen' dus de hoogste prioriteit.
9 Helaas is vooral onder de 'outsiders' in de samenleving de werkloosheid vaak nog
10 hoog. Soms door eigen beperkingen, maar vaak ook door bestaande beperkende
11 structuren en instituties.

12
13 De Nederlandse arbeidsmarkt sluit sommige mensen structureel uit van deelname
14 ('outsiders'). Werklozen komen maar moeilijk aan een baan, zo verlaten oudere
15 werknemers de arbeidsmarkt vaak te vroeg. De participatie van vrouwen is de
16 laatste decennia sterk gegroeid, maar in uren nog relatief laag (veel deeltijdwerk)
17 waardoor economische zelfstandigheid niet wordt bereikt. De werknemer met een
18 vast contract is goed beschermd, heeft een hoge ontslagbescherming, een lage
19 baanmobiliteit en een hoge mate van baan zekerheid. Maar ook de vermeende
20 zekerheid van een vaste baan is in de snel veranderende globale economie een
21 schijnzekerheid gebleken. Wat overblijft, is een starre arbeidsmarkt die mensen
22 uit- en niet insluit. Voor D66 is er op de moderne arbeidsmarkt voor iedereen een
23 plek waar prestaties beloond worden. De broodnodige zekerheid is er voor alle
24 burgers, niet uitsluitend voor groepen insiders. Hervormingen van de arbeidsmarkt
25 zijn daarom nodig.

26
27 Om de doorstroming op de arbeidsmarkt te verbeteren en een hogere participatie
28 te bewerkstelligen is volgens D66 een omslag nodig in de welvaartstaat: van
29 baan zekerheid naar werk zekerheid. Niet de verzekering tegen inkomensverlies
30 moet centraal staan, maar de zekerheid dat mensen die hun baan verliezen weer
31 aan het werk komen en blijven. De afhankelijkheid van betuttelende regelingen en
32 instanties moet worden verminderd, en het aloude sociale vangnet moet worden
33 omgebouwd tot een springplank.

34
35 • **Hervormen ontslagrecht.** De doorstroming op de arbeidsmarkt moet worden
36 gestimuleerd. Hiervoor moet het ontslagrecht worden hervormd. De
37 arbeidsovereenkomst moet zonder tussenkomst van derden kunnen worden
38 ontbonden, de preventieve toets bij het CWI kan worden geschrapt. De
39 redelijkheid van het ontslag (en eventuele vergoeding) kan indien nodig achteraf
40 door de kantonrechter worden vastgesteld. D66 wil dat de ontslagvergoeding
41 zoveel mogelijk wordt geïnvesteerd in scholing en het verkrijgen van een nieuwe
42 baan.

43
44 • **Gelijke rechten voor alle werknemers.** D66 wil één arbeidsrecht voor alle
45 werknemers. De rigide ontslagbescherming van de ambtenaren belemmert de
46 productiviteit en flexibiliteit van de overheid.

47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93

- **Kortere maar hogere WW.** Mensen die werken zijn over het algemeen gelukkiger. Daarom wil D66 mensen zo veel mogelijk stimuleren om te werken. De duur van de werkloosheidsuitkering kan worden ingekort tot maximaal 1 jaar, maar de uitkering wordt volgens de plannen van D66 in de eerste maanden dan hoger dan nu het geval is, en daarna geleidelijk afgebouwd. Mensen worden geactiveerd om snel weer terug te keren naar de arbeidsmarkt. En zijn minder afhankelijk. Dit werkt effectiever dan het vele geld dat nu wordt besteed aan dure re-integratietrajecten.

- **Belastingverlaging.** Meer werken moet meer lonen. D66 wil de belastingtarieven voor met name de lagere inkomens verlagen, via het belastingtarief in de 1e en 2e schijf en de inkomensafhankelijke arbeids- en combinatiekorting (voor mensen die arbeid en zorg combineren). Juist door werk vanaf minimumloonniveau te stimuleren, kunnen we ook de huidige 'outsiders' - de mensen die nu nog niet actief zijn op de arbeidsmarkt - een prikkel geven om zich aan te bieden.

Iedereen is nodig!

- **Hervormen WAJONG.** Steeds meer jongeren missen de aansluiting met de participatiemaatschappij. Eén op de twintig jongeren stroomt de WAJONG in, vaak om er voorgoed in te blijven. D66 wil deze jongeren niet afschrijven en afkopen. Dat is geen sociaal beleid. Slechts een kwart van de Wajongers werkt, vaak in sociale werkplaatsen, terwijl de inschatting is dat 60% best zou willen en kunnen werken, al dan niet met ondersteuning. D66 stelt voor de huidige wet voor jonge arbeidsongeschikten verder te herijken zoals met de WAO is gedaan. De toegang wordt dan beperkt tot de volledig en duurzaam arbeidsongeschikten, mensen die voor 80% tot 100% arbeidsongeschikt zijn en een beperkte kans op herstel hebben. D66 gaat uit van wat jongeren nog wel kunnen en wil op grond van dat uitgangspunt ondersteuning voor hen organiseren.

- **Gelijkwaardige rolverdeling.** Hoewel vrouwen de laatste decennia in grote getale tot de arbeidsmarkt zijn toegetreden, is de arbeidsparticipatie van vrouwen (vooral in uren) internationaal gezien nog steeds laag. Bovendien zijn er nog steeds erg weinig vrouwen in de hogere managementfuncties. Vrouwen werken voornamelijk in kleine deeltijdbanen. Achterhaalde principes in het arbeidsmarktbeleid (kostwinnersbeginsel, aanrechtsubsidies) moeten worden losgelaten om een gelijkwaardiger rolverdeling tussen werk en zorg te stimuleren. In dit kader past ook de verhoging van de combinatiekorting in de belastingen.

- **Kinderopvang.** D66 vindt het belangrijk dat er voldoende aanbod is van kinderopvang. In tijden van ombuigingen wordt de tegemoetkoming in de kosten van kinderopvang daarom ontzien. De regelgeving omtrent kinderopvang moet vereenvoudigd worden. D66 streeft naar een 'leerrecht' vanaf tweeënhalf jaar waarbij een combinatie kan worden gevonden van voorschoolse opvang, kinderopvang en onderwijs. Hiermee kan een oplossing worden gevonden voor de bestaande belemmeringen voor toegang tot de arbeidsmarkt wegens

94 ontoereikende of te dure kinderopvang. (Zie ook het hoofdstuk 'Anders leren en
95 ontwikkelen').

96
97 • **Certificering uitzendbureaus.** Het aantal migranten uit EU-landen als Polen en
98 Bulgarije neemt toe. In Nederland verblijven nu meer dan 100.000
99 arbeidsmigranten uit deze landen. Velen zijn hier maar kort en blijven daardoor
100 buiten het zicht van de overheid. Ze zijn afhankelijk van uitzendbureaus, ook voor
101 hun huisvesting. D66 pleit voor verplichte certificering van uitzendbureaus.
102 Hiermee kan uitbuiting worden voorkomen.

103
104 • **Kennismigranten.** Niet alleen is iedereen nodig, we komen op termijn zelfs
105 mensen tekort. Daarbij past ook een selectief immigratiebeleid (kennismigranten).
106 Korte uitwisseling van werknemers van buiten de EU ten bate van scholing is
107 onnodig problematisch. 'Expats' lopen bij het verlengen van hun contract of het
108 veranderen van baan binnen Nederland onnodig risico op het verliezen van een
109 verblijfsvergunning. Geschoolde Chinezen moeten onnodig lang op een visum
110 wachten. D66 streeft naar snelle invoering van een Europees 'blue card' systeem,
111 vergelijkbaar met het Amerikaanse 'green card' systeem.

112
113 • **Armoedebestrijding.** Voor D66 is participatie het meest effectief bij bestrijding
114 van armoede: scholing en werk leiden tot een duurzame weg uit de armoede.
115 Voor mensen die echt niet aan het werk komen in een reguliere baan, is er een
116 beschaafd sociaal vangnet. Omdat aan armoedeproblemen vaak schulden ten
117 grondslag liggen, moet financiële educatie een hoeksteen zijn bij het bestrijden
118 van armoede. D66 vindt dat bij de schuldenproblematiek het individu en niet de
119 schuld centraal moet staan.

120
121 • **Re-integratie.** Veel geld voor re-integratie en subsidies helpt nauwelijks om
122 mensen naar werk te begeleiden. D66 wil overheidsgelden zo effectief en efficiënt
123 mogelijk inzetten en schrapt daarom een deel van de re-integratiegelden en
124 loonkostensubsidies.

125 126 **Langer leven, langer werken, langer leren**

127 Het aantal 65-plussers verdubbelt bijna van 2,4 miljoen nu naar ca. 4,5 miljoen in
128 2040. De toenemende vergrijzing legt een extra druk op de arbeidsmarkt. Op
129 dit moment is de werkloosheid nog hoog, maar dit gaat de komende jaren
130 veranderen. De beroepsbevolking zal teruglopen waardoor er juist tekorten
131 ontstaan, in het bijzonder in de zorg en het onderwijs. Ook nemen de kosten van
132 de vergrijzing aanzienlijk toe en moeten die door een steeds kleinere groep
133 werknemers worden opgebracht. We zullen daarom langer moeten werken. Dat
134 kan alleen door een leven lang te leren.

135
136 • **AOW-leeftijd in 12 jaar naar 67.** D66 wil de AOW-leeftijd versneld (met 2
137 maanden per jaar) verhogen naar 67 jaar en in de verdere toekomst koppelen aan
138 de stijging van de levensverwachting, met gelijktijdig aanpassing van de fiscale
139 behandeling van aanvullende pensioenen. We worden steeds ouder, en dus is het
140 logisch dat mensen langer doorwerken. Bovendien worden de lasten op deze

141 manier meer evenredig over de generaties verdeeld. Het is voor D66 essentieel dat
142 de verhoging van de AOW-leeftijd gepaard gaat met de broodnodige modernisering
143 van de arbeidsmarkt voor ouderen. Vanzelfsprekend hebben we daarbij extra
144 aandacht voor de 50-plusser.

145
146 • **Afschaffen ontziemaatregelen.** Om de arbeidsparticipatie van ouderen te
147 verhogen, is het volgens D66 noodzakelijk om leeftijdsgebonden
148 ‘ontziemaatregelen’ in CAO’s af te schaffen, en terugschakelen bespreekbaar te
149 maken, zowel in loon als in uren. Op een moderne arbeidsmarkt kunnen ouderen
150 dan langer aan het werk blijven omdat hun beloning in overeenstemming is met
151 hun bijdragen op dat moment. Ook geeft dit vooral bij zware beroepen tijdig de
152 mogelijkheid naar alternatieve bezigheden op latere leeftijd te kijken en te
153 voorkomen dat deze mensen – noodgedwongen – afscheid nemen van de
154 arbeidsmarkt.

155
156 • **Leven lang leren.** Om mensen aan het werk te helpen en houden, moeten we
157 blijven investeren in de inzetbaarheid van werknemers door op tijd bij en om te
158 scholen. Een ‘leven lang leren’ moet volgens D66 dan ook het uitgangspunt zijn
159 voor iedere werknemer én ondernemer. D66 pleit voor fiscale stimulering van
160 levenslang leren, en het benutten van de sectorale scholingsfondsen.

161
162 • **Scholingsafspraken.** Werkgevers en werknemers leggen wederzijds
163 scholingsafspraken vast in het arbeidscontract en zien toe op de naleving ervan.
164 Uitgangspunt hierbij is dat er meer zeggenschap over scholing bij de individuele
165 werknemer komt te liggen.

166 **Innovatie en ondernemerschap**

167 Nederland is een land van ondernemen, handel en bedrijvigheid. De ‘parels’ van
168 onze economie zijn bijvoorbeeld het baggeren, dijken bouwen, logistiek, voeding
169 en innovatieve landbouwproducten. Maar tegenwoordig ook hightech materialen,
170 nano-technologie, gaming en industriële design producten. Deze sterktes van ons
171 land kunnen en moeten we in de toekomst uitbouwen. Daar gaan we ons geld
172 mee verdienen in de toekomst. Nederland als onmisbaar knooppunt in het
173 internationale bedrijfsleven.

174
175
176 Innovatie en ondernemerschap zijn volgens D66 de sleutels tot
177 welvaartsverhoging. De laatste jaren verdwijnt Nederland uit de kopgroep van
178 meest innovatieve landen. Het Nederlandse innovatiebeleid is te versnipperd, en
179 investeringen in R&D leveren te weinig op. Teveel verschillende terreinen zijn
180 aangewezen als economische prioriteit. Om Nederland in de top van innovatieve
181 landen te brengen, moeten heldere keuzes worden gemaakt door marktpartijen
182 die daar door de overheid in worden gefaciliteerd. De overheid draagt zorg voor
183 een excellent onderwijssysteem (Zie ook hoofdstuk ‘Anders leren en
184 ontwikkelen’), en stimuleert innovatief ondernemerschap. Echte innovatie komt
185 uiteindelijk tot stand door ondernemers en ZZP-ers die met hun flexibiliteit
186 bijdragen aan een dynamische ontwikkeling van de economie.

188 • **Centres of excellence.** Middelen worden te weinig ingezet op structurele
189 infrastructuur voor kennisontwikkeling en te veel versnipperd over de polder. D66
190 wil dat centres of excellence verder worden versterkt. (Bijvoorbeeld: een food-
191 valley rondom universiteit Wageningen, technologie rondom de universiteit
192 Eindhoven, biotechnologie in Leiden).

193
194 • **Publiek-private samenwerking.** D66 wil dat publiek en privaat meer
195 samenwerken op het gebied van innovatie. Dit kan bijvoorbeeld door het
196 stimuleren van publiek-private samenwerking en het delen van faciliteiten. Vooral
197 het toepassen van nieuwe wetenschappelijke inzichten in de praktijk (valorisatie)
198 moet verder uitgebouwd worden door betere verbindingen tussen kenniscentra en
199 de dagelijkse vernieuwers (tuinders, baggeraars, dijkenbouwers).

200
201 • **Van subsidie- naar garantieregeling.** Om focus te realiseren in het
202 innovatiebeleid wil D66 minder collectieve subsidieregelingen. D66 wil meer
203 werken met garantieregelingen. De overheid controleert niet meer zelf, maar laat
204 dit over aan experts die minder op formaliteiten letten en meer op de intrinsieke
205 kwaliteiten van de (startende) ondernemers of het innovatieve project. Zo wordt
206 het ook aantrekkelijker voor investeerders om risicovol kapitaal in innovaties te
207 steken. De overheid kan meefinancieren in de eerste groeifase van jonge
208 bedrijven ('venture capital').

209
210 • **Overheid als startklant.** De overheid moet innovatie stimuleren als afnemer van
211 producten: als 'launching customer' en door innovatief inkoopbeleid.

212
213 • **Informatie toegankelijk.** D66 wil innovatie stimuleren door 'open source' en
214 modern patent- en auteursrecht. Modern auteursrecht moet de vrijere
215 toegankelijkheid van informatie bevorderen. Dit helpt bedrijven snel toegang te
216 krijgen tot voor hen relevante technische kennis en versnelt het innovatieproces.

217
218 • **Creatieve ondernemers.** De creatieve sector is van belang voor een
219 aantrekkelijk vestigingsklimaat, een innovatieve economie en een tolerante
220 leefomgeving. Deze industrie is een voortrekker van nieuwe innovatieve
221 ontwikkelingen in multimedia, (product-)design en vormgeving, duurzaamheid en
222 (kunst-)export. Huisvesting van kleine culturele ondernemers verdient meer
223 aandacht en ondernemen moet een onderdeel worden van creatieve opleidingen.

224 **Geef ruimte aan ondernemerschap**

225
226 • **Toegankelijke overheid.** De overheid moet (startende) ondernemers alle ruimte
227 geven. Te veel, te gedetailleerde en tegenstrijdige regels zijn een obstakel voor
228 ondernemerschap. De druk van administratieve lasten en regels moet verder
229 omlaag. Hier is nog een forse slag te maken, niet alleen door regelgeving te
230 vereenvoudigen, maar ook door de (internet-) dienstverlening vanuit de overheid
231 verder te verbeteren. Dit kan bijvoorbeeld door één gemeenteloket te creëren.
232 Ondernemers moeten met al hun vragen over en aanvragen voor vergunningen
233 bij dat ene gemeente-loket terecht kunnen. In een aantal gemeenten kunnen
234 ondernemers met één pennenstreek zich tegelijk inschrijven bij de gemeente en

235 de Kamer van -Koophandel. D66 wil dat dit in alle gemeenten mogelijk wordt.
236

237 • **Betrouwbare overheid.** D66 wil dat de overheid op tijd aan haar verplichtingen
238 voldoet en rekeningen aan ondernemers binnen een maand betaalt. Vooral voor
239 kleine ondernemers is dit van groot belang. Verder wil D66 dat de overheid tijdig
240 reageert op aanvragen van ondernemers. Dit op basis van het zogenaamde 'lex
241 silencio positivo principe' – als je (binnen de vastgestelde termijn) niets terughooft
242 is het goedgekeurd.
243

244 • **Overheidsdeelnemingen blijven van de overheid.** Het beheer van en
245 overheidsdeelnemingen in ondernemingen die over collectieve goederen gaan
246 baseert zich op lange termijnontwikkelingen van deze voorzieningen voor ons
247 land. De overheid verkoopt deze in beginsel niet en streeft daarbij niet naar
248 maximaal aandeel-houders-rendement maar naar duurzame vermogensgroei ten
249 behoeve van de publieke taken en naar maximaal maatschappelijk nut.
250

251 • **Faillissement is een leermoment.** D66 wil de positieve houding tegenover
252 ondernemerschap bevorderen door successen te vieren en de faillissementswet
253 aan te passen. Failliet gaan moet geen schande en juridische ellende zijn, maar
254 een leermoment, gevolgd door kansen op herstel, verbetering en vernieuwing.
255

256 • **Ondersteunen jonge ondernemers.** D66 wil 'jonge ondernemerscentra'
257 bevorderen. Op deze plekken kunnen jonge bedrijven de infrastructuur delen,
258 netwerken bouwen en makkelijker toegang vinden tot experts.
259

260 • **Makkelijker bedrijf oprichten.** D66 pleit voor eenvoudiger regels en meer
261 deskundigheid bij uitkeringsinstanties met betrekking tot het oprichten van nieuwe
262 bedrijven. Wie vanuit de bijstand een eigen bedrijf opricht, heeft te maken met
263 ingewikkelde regels. Het duurt erg lang voordat starters weten hoeveel ze moeten
264 terugbetalen en er is te weinig kennis bij deze instanties om deze ondernemers te
265 helpen.
266

267 • **Koopzondag.** Gemeenten moeten de mogelijkheid krijgen zelf te bepalen of
268 winkels ook op zondag open mogen zijn. Nu mogen ze dat nog niet. Met ruimere
269 openingstijden worden nieuwe banen gecreëerd en wordt tegemoet gekomen aan
270 wensen van onder meer alleenstaanden en mensen met een drukke baan. D66
271 wil hiertoe een initiatiefwetsvoorstel indienen.
272

273 • **Fiscale vrijstelling kleine diensten.** Om administratieve lasten te verminderen
274 zijn kleine diensten nu fiscaal vrijgesteld tot €600,- per maand. Deze regel geldt
275 echter alleen voor mensen tot 23 jaar. D66 wil die vrijstelling leeftijdsonafhankelijk
276 maken.
277

278 **Zelfstandigen/ZZP-ers**

279 Zelfstandig ondernemen hoort bij een vrije en flexibele economie die innoveert en
280 snel kan reageren op nieuwe omstandigheden. D66 wil dat er meer aandacht
281 komt voor ZZP-ers; zelfstandigen die zonder personeel ondernemen. De inrichting

282 van voorzieningen is nu nog onvoldoende afgestemd op deze groeiende en in
283 belang toenemende groep (pensioen, zwangerschapsregelingen, starterskrediet,
284 levensloop.) Startende ondernemers en jonge bedrijfjes worden door onnodige of
285 hoge eisen van overheidsinstellingen benadeeld. Bovenwettelijke eisen in
286 aanbestedingen staan innovatie in de weg.

287
288 • **Urencriterium verruimen.** Het urencriterium moet worden verruimd waardoor
289 zelfstandigen sneller in aanmerking komen voor een belastingaftrek en er meer
290 mogelijkheid komt voor bijscholing.

291
292 • **Microfinanciering.** D66 wil dat de mogelijkheid van microfinanciering zo breed
293 mogelijk beschikbaar wordt. Door deze financiering komen kleine ondernemers,
294 waaronder ZZP-ers, makkelijker aan een startkapitaal.

295
296 • **Levensloopregeling.** D66 wil dat de levensloopregeling ook voor zelfstandigen
297 wordt opengesteld. De huidige regeling zorgt voor ongelijke behandeling: nu
298 kunnen alleen werknemers er gebruik van maken, terwijl het voor alle werkenden
299 zou moeten gelden.

300
301 • **Van loondienst naar zelfstandig ondernemen.** De overstap van loondienst
302 naar zelfstandig ondernemen moet worden versoepeld. Voor ZZP-ers in de
303 situatie van werk naar werk zullen faciliteiten moeten worden gecreëerd, zodat zij
304 gebruik kunnen maken van kinderopvang en aftrekbaarheid van kosten van
305 bedrijfsruimten.

306 307 **Betaalbare Pensioenen**

308 Voor D66 is een goed, betaalbaar, solidair en solide pensioenstelsel van groot
309 belang. Ons aanvullende pensioenstelsel stelt mensen in staat om – naast de
310 AOW – te sparen voor de oude dag. Het Nederlandse stelsel is echter niet
311 toekomstbestendig. Op dit moment is er namelijk niet voldoende geld in kas om in
312 de toekomst de koopkracht van pensioenen te garanderen. Bovendien wordt ons
313 pensioenstelsel gevoeliger voor schokken in de economie omdat er meer
314 gepensioneerden komen en minder werkenden. Ook zorgt de stijgende
315 levensverwachting voor een constante druk op de pensioenfondsen.

316
317 D66 vindt dat het stelsel van aanvullende pensioenen moet worden hervormd.
318 Daarbij staat de solidariteit tussen verschillende inkomensgroepen en
319 verschillende generaties centraal. Op dit moment profiteren met name hoge
320 inkomens van de fiscale aftrekbaarheid van de pensioenpremies. Via de
321 pensioenen vindt dan ook een inkomensoverdracht plaats van lage inkomens
322 naar hoge inkomens. Bovendien maken de fiscale subsidies voor
323 pensioenbesparingen het onaantrekkelijk om te sparen voor andere nuttige
324 doeleinden, zoals scholing en training. Dit vindt D66 ongewenst.

325
326 • **Financiële alfabetisering.** Volgens D66 moeten de pensioenfondsen waarmaken
327 wat ze beloven en helder aangeven wat de spaarders wel en niet kunnen
328 verwachten. D66 is een voorstander van het makkelijker overdraagbaar maken van

329 pensioenvorderingen naar andere pensioenfondsen. Daarnaast zou in het
330 onderwijs en via buurtcentra gewerkt moeten worden aan financiële alfabetisering.
331 Loonstrookjes, verzekeringspolissen en pensioenprognoses zijn voor teveel
332 mensen niet begrijpelijk. Bedrijven moeten worden verplicht de uitleg in simpele
333 bewoordingen ter beschikking te stellen.
334

335 • **Ouderen in pensioenbesturen.** D66 wil dat pensioenbesturen divers worden
336 samengesteld. Het bestuur moet een afspiegeling zijn van de deelnemers.
337 Daarom moeten bijvoorbeeld ook ouderen een plek krijgen in alle
338 pensioenbesturen.
339

340 **Een betrouwbare financiële sector**

341 De kredietcrisis heeft het vertrouwen in de financiële sector ernstig ondermijnd.
342 Een betrouwbare, stabiele financiële markt is van cruciaal belang voor een
343 gezonde, toekomstbestendige economie. D66 meent dat een sterk, internationaal
344 georiënteerd verzekerings- en bankwezen Nederland veel kennis, welvaart en
345 banen kan opleveren. Om het vertrouwen in de sector te herstellen, is striktere
346 regulering van deze sector noodzakelijk. Een sterk bankwezen kan niet zonder
347 een sterke overheid en sterke toezichthouders. Omdat de financiële markt zich
348 niet beperkt tot nationale grenzen, bepleit D66 een Europese (en liefst mondiale)
349 aanpak. Een zorgvuldige 'governance' van financiële instellingen is noodzakelijk.
350 In deze sector is het vertrouwen op eigen kracht van mensen duidelijk
351 overschreden. Slechte risico-inschattingen, niet transparante onderlinge
352 afhankelijkheden, soms falend toezicht op ondernemingsniveau en gewoon
353 hebzucht speelden een rol. Herwaardering van de rol van andere
354 belanghebbenden (werknemers, ondernemingsraad, klanten, publiek) ten
355 opzichte van alleen aandeelhouders en de terugkeer naar een fatsoenlijk en
356 gematigd beloningsbeleid, transparantie en verantwoording zijn de bouwstenen
357 van herstel van vertrouwen.
358

359 • **Europese toezichthouder.** Er moet één Europese toezichthouder komen die
360 noodzakelijke instrumenten kan inzetten zonder politieke inmenging. Banken
361 acteren op internationaal niveau en op dat (Europese) niveau moet dan ook het
362 toezicht worden georganiseerd. Noch het opsplitsen van banken tot nationaal
363 behapbare organisaties, noch het scheiden van retailbanken van
364 investeringsbanken is volgens D66 de oplossing.
365

366 • **Europese regels financiële instellingen.** Op Europees niveau moet worden
367 gestreefd naar hogere kapitaalbuffers voor financiële instellingen. Hierdoor is er
368 meer zekerheid voor de consument en burgers dat het spaargeld ook echt veilig
369 is. Het verhogen van de kapitaalbuffers kan alleen geleidelijk en internationaal om
370 een gelijk speelveld te creëren voor alle financiële instellingen. Financiële
371 instellingen moeten daarnaast ook transparanter maken welke risico's ze lopen op
372 de balans.
373

374 • **Meer zekerheid voor burger/consument.** D66 wil meer zekerheid en veiligheid
375 voor burgers/consumenten in de financiële markt. D66 is voorstander van meer

376 transparante bancaire producten, bijvoorbeeld via het aanbieden van een
377 standaard betaalrekening, spaarrekening en hypotheek. Overstappen tussen
378 banken moet worden vergemakkelijkt. Net zoals klanten hun telefoonnummer
379 moeten kunnen behouden bij het overstappen naar een andere aanbieder, moet
380 een klant ook zijn rekeningnummer kunnen behouden bij het overstappen naar
381 een andere bank.

382
383 • **Terugbetalen overheidssteun.** De overheidssteun aan de financiële sector
384 moet worden terugbetaald. De staatsbanken moeten op een gepast moment en
385 bij voorkeur zo snel mogelijk weer worden verkocht. De overheid dient zeer
386 terughoudend te zijn bij het plaatsnemen op de stoel van de bankier. Banken
387 moeten niet worden gedwongen om meer geld uit te lenen. Banken moeten een
388 verantwoordelijk kredietbeleid voeren met oog op de risico's en kapitaalvereisten.

389
390 • **'Governance' financiële instellingen.** Toetsing van deskundigheid van
391 bestuurders en commissarissen van financiële instellingen moet scherper, met
392 name het risicobeheer. De code van de Nederlandse vereniging van banken is
393 een minimumnorm. D66 vindt dat ook verzekeringsmaatschappijen hun
394 verantwoordelijkheid moeten nemen en een dergelijke code moeten ontwerpen.

395
396 • **Beloning naar prestatie.** Prestatie moet worden beloond. Dit kan personeel een
397 positieve prikkel geven. Het moet echter bij variabele beloning duidelijk zijn aan
398 welke prestatie de beloning gekoppeld is, liefst gezien op de lange termijn.
399 Inmiddels is voldoende bekend welke desastreuze gevolgen bonussen kunnen
400 hebben voor de eigen motivatie van mensen, voor hun vermogen om complexe
401 afwegingen te maken en voor de neiging om vals te spelen. Als algemeen
402 principe geldt voor personeel hetzelfde als voor een ondernemer geldt: de
403 beloning (bonus) is verbonden aan het risico dat de ontvanger loopt. D66 vindt dat
404 mensen in de top van het zakenleven hiervoor verantwoordelijkheid dragen:
405 'noblesse oblige'. De bonus is dus geen automatisme en moet een werkelijke
406 afspiegeling van het risico zijn. Bij falen is er geen bonus.

407
408 • **Spaargarantie.** D66 wil het deposito-garantiestelsel (de garantie dat spaarders
409 tot een maximum bedrag hun spaartegoed terugkrijgen als de bank omvalt)
410 hervormen tot een stelsel dat minder negatieve effecten heeft voor de banken die
411 het goed doen.

412 413 **De overheidsfinanciën duurzaam op orde**

414 D66 streeft naar duurzame en houdbare overheidsfinanciën. Binnen de
415 overheidsfinanciën moet er voldoende ruimte zijn om de noodzakelijke collectieve
416 voorzieningen -zoals het onderwijs, de zorg en de AOW - in stand te kunnen
417 houden, ook voor de jongeren en de toekomstige generaties. Het is duidelijk dat
418 Nederland een financieel probleem heeft. We hebben een fors tekort op de
419 begroting en de schuld is mede door de ingrepen in de banken de afgelopen jaren
420 hard gestegen. Een deel van onze welvaart zijn we structureel verloren door de
421 crisis. De overheidsinkomsten en -uitgaven moeten hier nog op worden aangepast.
422 Op dit moment bedraagt de rente op de overheidsschuld al €15 miljard per jaar; de

423 helpt van de totale uitgaven aan onderwijs, cultuur en wetenschap in Nederland. Als
424 we nu niks doen, lopen de rente-uitgaven de komende jaren alleen maar op. Dit
425 betekent dat de uitgaven voor belangrijke collectieve voorzieningen onder druk
426 komen te staan. Meer hierover staat in het D66 Plan2020, zie bijlage achterin dit
427 verkiezingsprogramma.

428
429 • **Financiële duurzaamheid.** We hebben oog voor een rechtvaardige verdeling
430 van lusten en lasten over generaties. Nu ingrijpen, betekent dat we jongeren en
431 toekomstige generaties niet opzadelen met onbetaalde rekeningen. D66 wil
432 daarom binnen twee kabinetsperiodes weer solide overheidsfinanciën hebben.
433 Uitgangspunt is dat de overheidsfinanciën in 2020 weer gezond zijn. Daarbij moet
434 het zwaartepunt van de verbetering liggen op de eerste jaren: de begroting in
435 2015 weer richting evenwicht zijn gebracht, ook met het oog op de afspraken die
436 Nederland in Europa heeft gemaakt (stabiliteits- en groeipact). Voor de jaren na
437 2015 moet, met het oog op de kosten van de vergrijzing, verder worden gegaan
438 met het gezond maken van de overheidsfinanciën zodat richting 2020 een
439 overschot kan worden gerealiseerd.

440
441 • **Trendmatig begrotingsbeleid.** D66 is voorstander van het handhaven van het
442 trendmatige begrotingsbeleid: er is een vast plafond voor de overheidsuitgaven en
443 de overheidsinkomsten ademen mee met de conjunctuur. Hierdoor heeft de
444 overheid een stabiliserende werking op de economie.

445 446 **Belastingen: Van arbeid naar vergroening**

447 D66 is terughoudend met lastenverzwaring. Dit betekent niet dat D66 helemaal
448 niks wil veranderen aan de belastingen. D66 wil dat werken meer loont, dynamiek
449 op de arbeidsmarkt wordt bevorderd en dat de kosten voor milieuvervuilend
450 gedrag worden doorberekend aan de gebruiker. Daarom is D66 voorstander van
451 het verschuiven van de belastingdruk van arbeid naar consumptie en vervuiling.
452 Werken moet meer lonen en wie meer vervuult moet meer betalen. Door verder te
453 gaan met het 'vergroenen' van het belastingstelsel en door de aanpak van de
454 hypotheekrente, gaan de belastingtarieven op arbeid de komende jaren naar
455 beneden en wordt scholing gestimuleerd.

456
457 • **Verlaging tarief eerste belastingschijven.** D66 wil de belastingtarieven voor –
458 met name - de lagere inkomens verlagen, via het belastingtarief in de eerste twee
459 schijven, via en de inkomensafhankelijke arbeids- en combinatiekorting. Daarmee
460 vergroten we hun besteedbaar inkomen. Juist door werk vanaf het
461 minimumloonniveau te stimuleren, kunnen we ook de huidige 'outsiders' (de
462 mensen die nu nog niet actief zijn op de arbeidsmarkt) een prikkel geven om zich
463 aan te bieden.

464
465 • **Afschaffen overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting.** D66 wil de
466 overdraagbare heffingskorting, de zogenoemde 'aanrechtssubsidie', versneld
467 afschaffen, zonder uitzonderingen. Op dit moment wordt door deze subsidie het
468 thuis zitten beloond.

470 • **Scholingsaftrek.** D66 is van mening dat juist het investeren in menselijk
471 kapitaal gestimuleerd moet worden. Als mensen gedurende hun leven investeren
472 in hun inzetbaarheid, dan blijven zij aantrekkelijk op de arbeidsmarkt. Daarom is
473 D66 voorstander van het uitbreiden van fiscale regelingen voor scholing.

474
475 • **Vergroenen belastingstelsel.** D66 is voorstander van het verder vergroenen
476 van het belastingstelsel. Door de BTW op de consumptie van niet-biologisch vlees
477 (de kiloknallertax) en de energiebelasting te verhogen, wordt duurzaam gedrag
478 beloond en milieuvervuilend gedrag bestraft. Daarnaast wil D66 ook een stap
479 zetten in het in rekening brengen van de 'echte' kosten voor milieuvervuilend
480 gedrag bij de producenten. Daarom wil D66 bestaande vrijstellingen voor
481 energieheffingen voor de landbouwsector en lagere accijns op 'rode diesel'
482 afschaffen.

483
484 • **Leefvorm-neutraal beleid.** De overheid mag bepaalde leefvormen niet
485 bevoordelen ten opzichte van andere door middel van belastingen. Geen
486 gezinspolitiek maar een leefvormneutraal beleid. De belastingdruk voor
487 alleenstaanden is gemiddeld hoger dan die voor gezinnen. D66 wil deze
488 verschillen zo veel mogelijk in evenwicht brengen. D66 wil het surplus van de
489 zorgtoeslag voor samenwonenden afkomen. Alleenstaanden krijgen nu minder
490 dan de helft van de zorgtoeslag voor samenwonenden. D66 wil deze
491 onrechtvaardigheid recht trekken.

492
493 • **Leefvorm-neutrale successiewet.** D66 wil de successiewet zo veranderen dat
494 iedereen iemand kan aanwijzen om tegen het partnertarief te erven. De overheid
495 is niet in de positie om te oordelen over de relaties tussen mensen, of ze nu wel of
496 niet getrouwd zijn of samenwonen is niet van belang.

497 498 **Duurzame productie: Groene economie**

499 D66 wil onze economie vergroenen. Economisch succes wordt niet alleen aan
500 macro-economische grootheden zoals het Bruto Binnenlands Product (BBP) en
501 groei gemeten, maar ook aan andere factoren zoals levenskwaliteit en
502 duurzaamheid.

503 We gebruiken grondstoffen en energie in een volume en tempo dat niet lang meer
504 houdbaar is. We handelen alsof middelen oneindig beschikbaar zijn en tasten
505 daarmee belangrijke natuurlijke systemen aan. De effecten daarvan zijn steeds
506 beter merkbaar. Of het nu gaat om vis, tropisch hardhout of metalen, op allerlei
507 punten stuiten we op grenzen en ongewenste neveneffecten. Door een snel
508 groeiende mondiale vraag naar voedsel, energie en grondstoffen neemt de
509 beschikbaarheid verder af, stijgen de prijzen en neemt de verstoring van de
510 natuurlijke omgeving toe.

511 Door ons verbruik te verminderen, grondstoffen te hergebruiken en alternatieven
512 te zoeken, zijn we efficiënter en minder afhankelijk van grondstoffenpolitiek en
513 prijsstijgingen. Dit creëert kansen voor nieuw ondernemerschap. Niet afwachten,
514 maar nu slim innoveren. Onze ecologische voetafdruk verkleinen. Dat maakt onze
515 economie veerkrachtig en internationaal competitief.

516

517 • **Duurzaamheidscertificatie.** D66 wil bedrijven stimuleren om te gaan werken
518 volgens de duurzaamheidsnorm. Dat wil zeggen dat er inzicht wordt gegeven in de
519 maatschappelijke impact van productie, volgens een certificeerbaar proces.
520

521 • **Productlabeling.** D66 wil transparante productinformatie voor de consument
522 verplicht stellen. Hierbij wordt gekeken naar milieueffecten over de hele
523 levenscyclus in relatie tot de geleverde functionaliteit. Een label voor dierenwelzijn
524 wordt verplicht.
525

526 • **Schoon produceren.** D66 pleit voor Europees beleid ten aanzien van schone
527 technologie en het verduurzamen van producten en productieprocessen,
528 uitgaande van de gehele keten. D66 wil dat alle lagen van de overheid voorop
529 lopen in duurzame aankopen.
530

531 • **Energietransitie.** D66 wil een transitie naar een duurzame energiehuishouding.
532 (Zie ook hoofdstuk 'Anders energie opwekken en gebruiken').
533

534 • **'Cradle to cradle'.** Innovatie in afvalinzameling en verwerking moet meer ruimte
535 krijgen. Afval bestaat uit afgedankte grondstoffen en moet ook zo worden
536 gekwalificeerd. Ambitieuze hergebruikdoelstellingen en het verbeteren van de
537 recycling van grondstoffen is een zaak waarop de producent meer moet worden
538 aangesproken vanuit ketenverantwoordelijkheid. Met kleine aanpassingen kan het
539 bestaande systeem van statiegeld worden uitgebreid om ook kunststof
540 verpakkingen, blikjes en glazen flessen te omvatten, zoals in andere EU landen al
541 het geval is. Naast technische innovaties zijn er ook institutionele innovaties
542 nodig. D66 is voorstander van het ontwikkelen van hoogwaardige methoden om
543 eiwitten rechtsreeks uit reststromen en speciaal daarvoor geschikte reststromen
544 te halen ter vervanging van dierlijke eiwitten.
545

546 • **Groene open source.** D66 ziet in de ontwikkeling van biotechnologie en nieuwe
547 gewassen kansen voor duurzamere en productievere landbouw. Onderzoek en
548 ontwikkeling op dit vlak moeten mogelijk blijven.
549

550 • **Duurzame grondstoffen.** D66 wil dat Nederland een voortrekkersrol speelt in
551 de internationale problematiek rondom soja, hout, palmolie en biomassa door
552 actief mee te denken over internationale normen in samenwerking met het
553 bedrijfsleven. Teelt van plantaardige vervangers voor vlees wordt van groot
554 belang.
555

556 **Nederlandse economie in internationaal perspectief**

557 Geen welvaart zonder buitenland. De regering werkt consequent aan verdere
558 integratie en vervolmaking van de interne Europese markt. Op zeer veel terreinen
559 zal de grensoverschrijdende samenwerking moeten worden geïntensiveerd ten
560 behoeve van burgers en bedrijfsleven. Zo is er bijvoorbeeld nog heel veel te
561 winnen op het gebied van milieu, informatietechnologie, onderzoek en
562 onderwijsuitwisselingen.
563

- 564 • **Europese kenniseconomie.** De Europese Unie moet haar inspanningen
565 intensiveren om een mondiaal concurrerende, dynamische en innovatieve
566 kenniseconomie te worden. Er worden realistische doeleinden geformuleerd
567 waarop de lidstaten elkaar kunnen aanspreken.
568
- 569 • **Stabiliteit- en groeipact afdwingbaar.** De Economische en Monetaire Unie
570 heeft een sterkere politieke inbedding en een grotere begrotingsdiscipline nodig.
571 In tijden van economische groei moeten de landen werken aan een
572 begrotingsoverschot om voorbereid te zijn op slechtere tijden. De afspraken in het
573 stabiliteit- en groeipact moeten afgedwongen worden.
574
- 575 • **Tegen protectionisme.** De EU-lidstaten waken ervoor om uit elkaar gespeeld te
576 worden. D66 wil beschermende maatregelen die de eigen markt bevoordelen en
577 ontwikkelingslanden schaden afschaffen.
578
- 579 • **EU2020.** D66 wil dat Nederland proactief positie kiest in het plan EU2020 en bij
580 zijn eigen economisch beleid optimaal gebruik maakt van de kansen die dit voor
581 Nederland biedt.

2,5 Miljard euro extra / leerrecht vanaf tweeënhalf jaar / beter loon voor leraren in achterstandswijken en exacte vakken / doorstroombonus voor goede scholen / brede school is de norm / concentratie van kennis en onderzoek

Anders leren en ontwikkelen

D66 gaat uit van de kracht van onderwijs als motor van ieders persoonlijke ontwikkeling en geluk. We hebben onderwijs en kennis nodig om ons te ontwikkelen tot mondige, kundige en wilsbekwame burgers. Goed onderwijs is de sleutel tot de zelfontplooiing van ieder individu. Onderwijs moet de ongewenste verschillen tussen mensen kleiner maken, en de gewenste verschillen juist groter. Goed onderwijs en een leven lang leren geeft mensen de kans een leven lang mee te doen en het beste uit zichzelf te halen.

D66 gaat uit van de kracht van onderwijs als motor van de samenleving. Onderwijs draagt bij aan burgerschapsvorming en maakt jongeren bewust van hun omgeving en van democratische normen en waarden. Door goed onderwijs ontstaat een maatschappij waarin burgers verantwoordelijkheid willen en kunnen nemen, voor zichzelf, voor hun omgeving en voor de samenleving als geheel. Goed onderwijs is de basis voor een samenleving waarin mensen elkaar in hun waarde laten.

D66 gaat uit van de kracht van onderwijs als motor van onze economie. Investeren in onderwijs en kennis is investeren in de basis waarop de welvaart en economische groei in Nederland in de toekomst gebouwd is. Onderwijs, onderzoek en innovatie zijn de pijlers onder een sterke kenniseconomie, die zich internationaal met de beste kan meten.

In ons onderwijs is er te weinig aandacht voor taal- en rekenachterstanden. Teveel leerlingen betreden én verlaten de basisschool met onvoldoende kennis van de Nederlandse taal. Die achterstand lopen ze niet meer in. In ons onderwijs breken teveel leerlingen hun opleiding voortijdig af. Die schooluitval is niet alleen schadelijk voor ieders persoonlijke ontwikkeling – zonder startkwalificatie beperk je de kansen op de arbeidsmarkt – maar ook voor onze economische groei en voor onze samenleving. In ons onderwijs valt de slagboom van selectie voor sommige leerlingen te vroeg. Kinderen worden niet genoeg geholpen om te ontdekken waar ze goed in zijn en wat ze leuk vinden. Een verkeerde keuze maken en omwegen bewandelen is niet erg, als je er maar achter komt wat je wilt en kunt. Teveel laatbloeiers die gevangen zitten in het systeem betekent teveel onbenut potentieel.

In onze samenleving worden leraren onvoldoende op waarde geschat. Daardoor kampen we met een tekort aan goede docenten, terwijl zij een cruciale rol spelen in het overbrengen van kennis aan en de begeleiding van de ontwikkeling van onze kinderen. Ons onderwijs dreigt achterop te raken bij het niveau van vergelijkbare landen in Europa en de rest van de wereld, terwijl kennis de kurk is waar onze welvaart in de toekomst op moet drijven. We investeren te weinig in onderwijs, onderzoek en innovatie.

Onderwijs is voor D66 dus absolute topprioriteit. Daarom wil D66 2,5 miljard investeren in onderwijs, onderzoek en innovatie. Daar is te lang alleen maar over gepraat, nu moet het ook echt gebeuren. Alleen het allerbeste onderwijs en onderzoek is goed genoeg, zowel aan de top als aan de basis. Mensen zelf, bedrijfsleven en overheid zullen meer middelen moeten vrijmaken voor kennis en onderwijs.

Denken over onderwijs begint bij het individu, niet bij het systeem. Het individu volgt onderwijs dat hem of haar bewust maakt van zijn of haar talenten en die talenten ook ontwikkelt. De toekomst is geen gegeven, als individu geef je daar zelf mede vorm aan.

Ieder individu heeft recht op een minimumniveau van onderwijs dat zoveel mogelijk mensen in staat stelt hun leven zelfstandig en onafhankelijk in te richten en hen de kans geeft het beste uit zichzelf te halen. Uitgaan van het individu betekent ook: dé leerling bestaat niet. Ieder mens ontwikkelt zich op zijn eigen wijze en moet daarin keuzevrijheid hebben. Het onderwijssysteem, als samenhangend geheel, faciliteert en begeleidt deze ontwikkeling.

Elke leerling verdient gelijke kansen op goed onderwijs. Met 'leerrechten' voor jonge kinderen voorkomen we taalachterstanden en schooluitval en geven we ieder individu een vergelijkbare uitgangspositie. D66 wil optimale talentontwikkeling en diversiteit in het onderwijs. Ieder individu moet zich op zijn eigen niveau, op zijn eigen manier en in zijn eigen tempo kunnen ontwikkelen. Mensen hebben verschillende talenten en verschillende capaciteiten. D66 wil startverschillen minimaliseren en talentontwikkeling optimaliseren. Dat vraagt om maatwerk.

D66 wil meer vrijheid voor scholen en docenten om het onderwijs, samen met ouders en leerlingen, in te richten. We moeten professionals de ruimte geven. Onderwijsinstellingen zijn zelf verantwoordelijk voor de invulling van hun onderwijs. De overheid is eindverantwoordelijk voor het niveau. Met minder bureaucratie en regels van bovenaf zorgen we ervoor dat scholen en leraren hun vak met trots en plezier kunnen uitoefenen.

(Amendeerbaar deel)

582 **Gelijke startkansen in het onderwijs**

583 D66 zet zich in voor gelijke toegangskansen tot onderwijs voor alle kinderen.

- 584
- 585 • **Eerder naar school.** D66 wil een ‘leerrecht’ vanaf 2,5 jaar introduceren en
- 586 daarmee ouders stimuleren hun kind te laten deelnemen aan voor- en
- 587 vroegschoolse educatie (VVE) van hoge kwaliteit. In omringende landen zijn
- 588 hiermee goede resultaten bereikt want in de eerste levensjaren wordt de basis
- 589 gelegd voor de verdere ontwikkeling. Met VVE kunnen talenten in de breedte
- 590 worden ontdekt en gestimuleerd en eventuele (taal-)achterstanden vroeg worden
- 591 gesignaleerd en aangepakt, spelenderwijs in één groep. Onder
- 592 verantwoordelijkheid van de basisschool zorgt dit geïntegreerde educatieve
- 593 programma in samenwerking met de kinderopvang en peuterspeelzalen voor een
- 594 betere start in het voltijdse basisonderwijs.
- 595
- 596 • **Acceptatieplicht bijzonder onderwijs.** D66 vindt het huidige artikel 23 van de
- 597 Grondwet op termijn niet houdbaar voor het onderwijs. D66 wil dat scholen niet
- 598 langer kinderen mogen weigeren vanwege hun geloof of achtergrond. Streng
- 599 religieuze scholen mogen vrijzinniger leerlingen én leraren niet weigeren.
- 600
- 601 • **Gelijke kansen op plaatsing.** Ouders moeten hun kinderen soms al direct na
- 602 de geboorte aanmelden voor een populaire school. D66 wil een vast
- 603 aanmeldmoment (bij 2 jaar) en een vast aanmeldpunt, zodat ouders gelijke
- 604 kansen hebben op plaatsing van hun kind op de school naar keuze.
- 605
- 606 • **Kleinschalige en effectieve basisscholen.** De kwaliteit van het basisonderwijs
- 607 is gebaat bij een kleinschalig, lokaal karakter met keuzevrijheid voor ouders. D66
- 608 wil geen verdere schaalvergroting van de grote individuele basisscholen en
- 609 scholengroepen.
- 610
- 611 • **Eenvoudiger nieuwe scholen starten.** Ook wil D66 het makkelijker maken om
- 612 een nieuwe school te starten, onder andere door het begrip ‘richting’ te verruimen
- 613 naar andere dan alleen religieuze grondslag.
- 614
- 615 • **Beheersen van meer talen stimuleren.** Op de internationale arbeidsmarkt en in
- 616 de samenleving van morgen zal het met gemak kunnen gebruiken van
- 617 verschillende talen en begrip van andere culturen steeds belangrijker worden.
- 618 Daarom wil D66 onderzoeken of het leren van Engels op de basisschool daaraan
- 619 een significante bijdrage levert en zo ja, op welke wijze dit kan worden ingevoerd.
- 620 Op jonge leeftijd leren kinderen een taal haast spelenderwijs terwijl het later veel
- 621 moeite kost. Daarnaast moet het leren van andere talen worden aangemoedigd.
- 622 Talen zouden zoveel mogelijk door ‘native speakers’ moeten worden gedoceerd.
- 623 Het spreken van vreemde talen is geen overbodige luxe, maar vergroot de kansen
- 624 en keuzevrijheid van iedereen. Het Nederlandse bedrijfsleven vraagt om
- 625 werknemers die een e-mail kunnen versturen naar Spanje, een telefoongesprek
- 626 kunnen voeren met de vestiging in Frankrijk en die een bestellijst kunnen

627 controleren van een vracht uit Duitsland. Twintig talen leren hoeft niet maar
628 basiskennis van Engels, Frans en Duits is geen overbodige luxe.

629
630 • **Homoseksualiteit in het onderwijs.** D66 wil de kerndoelen voor het basis- en
631 voortgezet onderwijs moderniseren, waardoor elke school voorlichting moet geven
632 over homoseksualiteit.

633 634 **Minder uitval**

635 Teveel kinderen beginnen aan het basisonderwijs met een taalachterstand die in
636 latere jaren niet meer ingehaald wordt. Een taalachterstand betekent een extra
637 drempel voor vervolgonderwijs en leidt uiteindelijk tot een moeilijke start op de
638 arbeidsmarkt. Door spijbelen en vroegtijdig schoolverlaten verspelen jongeren hun
639 kans om mee te doen in onze maatschappij. De schatting is dat er in Nederland
640 nog steeds bijna anderhalf miljoen laaggeletterden zijn. Dit is onacceptabel. D66
641 wil deze achterstanden adresseren en de uitval tegengaan door een aanpak van
642 voorkomen én genezen.

643
644 • **Wegwerken taalachterstanden.** D66 wil dat iedereen die dit nodig heeft de kans
645 krijgt te werken aan een betere beheersing van de Nederlandse taal. Geen kind
646 gaat van de basisschool af voor het behoorlijk Nederlands kan lezen en schrijven.
647 Verbetering moet bereikt worden door extra taallessen, het creëren van schakelklassen
648 of 'kopklassen', of desnoods een zomercursus. D66 wil dat ook scholen in het
649 voortgezet onderwijs stoomcursussen Nederlands aanbieden. In sommige gevallen
650 moet zo'n cursus een verplicht karakter hebben, bijvoorbeeld als leerlingen door
651 gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal niet mee kunnen komen. Voor
652 volwassenen wil D66 ruimte geven aan thuislessen, buddyprojecten en
653 taalcoaches om de toegankelijkheid van taalonderwijs te vergroten. Voor mensen
654 die buiten de bestaande inburgeringeisen vallen, maar onze taal onvoldoende
655 beheersen, zouden werkgevers en uitzendbureaus actief taallessen moeten
656 aanbieden.

657
658 • **Huisbezoek aan spijbelaars.** Als leerlingen spijbelen, moet de school ouders
659 daar meteen van op de hoogte stellen per telefoon, sms, of e-mail. Nemen de
660 ouders geen maatregelen, dan gaat een vertegenwoordiger van de school of
661 leerplichtambtenaar op huisbezoek om te zorgen dat het kind terug gaat naar
662 school. Bij herhaling moeten instanties als de Raad voor de Kinderbescherming,
663 Jeugdzorg en Justitie in de buurt snel worden ingeschakeld. Soms zijn het juist
664 ouders die hun kinderen van school houden. D66 vindt dat daartegen streng moet
665 worden opgetreden. De leerplichtambtenaar en het Openbaar Ministerie moeten
666 in zulke gevallen een actief vervolgingsbeleid instellen.

667
668 • **Afhaken MBO-ers ontmoedigen.** Om goed te functioneren op de arbeidsmarkt
669 is het voltooiën van een MBO-opleiding op ten minste het niveau van een
670 startkwalificatie van groot belang. D66 stelt voor om het halverwege verlaten van
671 een MBO-opleiding financieel te ontmoedigen. Op die manier zullen MBO-
672 studenten minder snel in de verleiding komen om zonder diploma van school te
673 gaan.

674

675

Samen naar school: investeren aan het begin

676

677

678

679

680

681

682

683

684

685

686

687

688

689

690

691

692

693

694

695

696

697

698

699

700

701

702

703

704

705

706

707

708

709

710

711

712

713

714

715

716

717

718

719

720

De school vervult een spilfunctie in onze samenleving, maar de verschillen in kwaliteit van onderwijs en voorzieningen en in 'kleur' zijn groot. De discussie over 'zwarte' of 'witte' scholen raakt echter niet de kern van het probleem. Niet de kleur is het probleem, maar het feit dat sommige scholen zeer zwak zijn, slecht geleid worden, met teveel onbevoegde leraren voor de klas en een oververtegenwoordiging van kinderen uit kansarme gezinnen. Kinderen op zulke scholen hebben minder contact met en kennis van de Nederlandse samenleving. D66 wil gemengd onderwijs, met aandacht voor burgerschapsvorming. Dat maakt kinderen en jongeren bewust van hun omgeving en leert hen met elkaar samenleven. De brede school is voor ons de norm, niet de uitzondering.

- **Betere schoolgebouwen.** Sommige schoolgebouwen verkeren in slechte staat. Door achterstallig onderhoud kan het binnenklimaat zo slecht zijn dat het de leerprestaties van leerlingen beïnvloedt en zelfs gezondheidsproblemen veroorzaakt. D66 wil verouderde scholen zo snel mogelijk renoveren of herbouwen. Gemeenten moeten het geld dat hiervoor bestemd is niet oppotten, maar aan de scholen die het nodig hebben ter beschikking stellen.

- **Conciërges op school.** Conciërges leveren een belangrijke bijdrage aan de sociale cohesie en tegengaan van geweld en pesten op de school. Daarnaast ondersteunen ze de school in administratieve taken zoals verzuimregistratie. D66 heeft in haar tegen-begroting (2009) al een voorstel opgenomen om €100 miljoen vrij te maken voor conciërges.

- **Brede school als norm.** De brede school biedt kinderen een aaneensluitend totaalpakket van ontwikkelingsmogelijkheden: kinderopvang, voorschoolse educatie, sport, toneel, muziek en naschoolse opvang samen met en in aansluiting op het normale onderwijs. De brede school kan beter inspelen op de individuele behoeften van een kind: van meer aandacht geven aan talenten tot en met het adresseren van taal- en rekenachterstanden. Dit bevordert de ontwikkeling van kinderen én de arbeidsparticipatie van hun ouders. Onder aanmoediging van D66 zijn brede scholen op veel plekken al succesvol opgezet, zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs. D66 wil deze ontwikkeling versnellen, en heeft met succes een motie ingediend in de Tweede Kamer om de komende 4 jaren nog 1000 brede scholen te realiseren.

- **Betrokken ouders.** Ouders blijven de eerst verantwoordelijke voor hun kind, niet de school. Scholen mogen van ouders verwachten dat zij betrokken zijn bij het wel en wee van hun kind. Het leerlingvolgsysteem en de spijbelrapportage helpen daarbij.

- **Meer flexibiliteit in vakanties.** D66 wil meer flexibiliteit in de invulling van vakanties en waar nodig belemmeringen wegnemen. De keuze om van de mogelijkheden gebruik te maken is aan de school in overleg met de medezeggenschapsraad.

721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767

- **Burgerschap in het onderwijs.** In het onderwijs moeten onderwerpen aan bod komen worden die belangrijk zijn voor het functioneren van een individu in onze moderne samenleving - zoals de rechtsstaat, gelijke behandeling, seksuele diversiteit en evolutietheorie. D66 wil dat deze onderwerpen op elke school worden onderwezen, ook als zij niet in lijn zijn met de religieuze opvattingen van de school. Hetzij als onderdeel van het vak maatschappijleer, hetzij als vak 'burgerschap'.

Nog meer investeren in leraren

Docenten zijn bepalend voor het onderwijsresultaat. Onbevoegde docenten, lesuitval en 'ophokuren' zijn in de ogen van leerlingen en hun ouders terecht grote knelpunten. Bovendien staat Nederland aan de vooravond van een groot tekort aan goede leraren door pensionering. In het voortgezet onderwijs gaat in de komende zes jaar 60% van alle docenten met pensioen. Als antwoord hierop is het 'Actieplan Leerkracht' opgesteld, dat zich richt op versterking van het leraarsvak, een betere beloning en een professionelere school. De ambities van dit plan gaan voor D66 echter niet ver genoeg. D66 wil een aantal nog niet uitgevoerde aanbevelingen van de Commissie Rinnooy Kan implementeren en dringt aan op de volgende aanvullende maatregelen:

- **Meer gedifferentieerde beloning.** Voor D66 is een betere beloning van het leraarsvak een randvoorwaarde voor kwaliteitsverhoging. Ook willen we differentiëren: een hogere beloning voor leraren in achterstandswijken en exacte vakken, die verder gaat dan het 'Actieplan Leerkracht' nu voorschrijft, om de structurele tekorten daar weg te werken. En een leraar die zich bijschoolt mag dat merken in zijn salaris. Dit stimuleert docenten om zichzelf en hun onderwijskwaliteit te blijven verbeteren en vergroot de aantrekkingskracht van het leraarsvak. Om jonge leerkrachten voor het basisonderwijs te behouden wanneer de economie weer aantrekt, moeten volgens D66 de eerdere Dittrich-gelden verlengd worden. Daarnaast hoeven de leraren in de jaren dat zij lesgeven geen studielening terug te betalen: deze wordt proportioneel kwijtgescholden.

- **Leraarsvak verder versterken.** D66 wil nog meer investeren in het vak van leraar. Wij steunen een sterke beroepsorganisatie, een beroepsregister en nascholing. D66 is blij met de aangescherpte toelatingseisen voor de Pabo op gebied van rekenen en taal (havo-niveau). Daarnaast moet de Pabo een specialisatie bieden op het jonge en het oudere kind. Bevoegdheidseisen moeten in het MBO worden ingevoerd en in alle sectoren strenger worden gehandhaafd. Bijscholingsmogelijkheden voor aanvullende bevoegdheden moeten versneld uitgebreid worden.

- **Minder bureaucratie op school.** Een betere kwaliteit en positie van leraren vraagt een professionelere school met meer tijd en ruimte voor onderwijs. Gediplomeerde docenten moeten zo veel mogelijk uren kunnen besteden aan het geven of ontwikkelen van onderwijs en niet aan vergaderingen, voorschriften en rapportages. De vereenvoudiging van bekostiging die D66 voorstelt moet hieraan

768 bijdragen. (Zie ‘Slimmer financieren voor betere kwaliteit’.)

769
770 • **Innovatie in lesgeven.** Vanwege het aankomende lerarentekort is het belangrijk
771 om studenten, oud-leerlingen, onderzoekers, opgeleide ouders, praktijklectoren
772 en bedrijven meer bij het onderwijs te betrekken. D66 wil dat scholen meer ruimte
773 krijgen om specifieke taken door anderen te laten uitvoeren. Dit zal ook het aantal
774 zij-instromers en herintreders vergroten door scholen meer ruimte te geven om
775 specifieke taken door anderen te laten uitvoeren. Daarnaast pleit D66 voor een
776 grotere inzet van digitale leermiddelen en –methoden, omdat kinderen op
777 verschillende manieren leren.

778
779 • **Bescherming van homodocenten.** D66 komt met een initiatiefwetsvoorstel
780 waarbij de Algemene Wet Gelijke Behandeling zo wordt aangepast dat scholen in
781 het bijzonder onderwijs niet langer het recht hebben om indirect openlijk
782 homoseksuele leerlingen en docenten van school te sturen.

783 784 **Onderwijskwaliteit omhoog**

785 De kwaliteit van ons onderwijs kan en moet veel beter. We houden leerlingen een
786 beetje voor de gek: vaak is een zes eigenlijk een vijf. D66 vindt dat de overheid
787 landelijke kwaliteitsnormen moet vaststellen, samen met scholen, docenten en
788 deskundigen. De lat moet omhoog voor alle vakken, en ook de bijdrage aan
789 talentontwikkeling moet worden gemeten. Alle scholen worden door de
790 Onderwijsinspectie getoetst en de norm is gelijk voor elke school, ongeacht de
791 locatie of de samenstelling.

792 D66 wil centrale examens in het basis-, voortgezet en beroepsonderwijs, als
793 objectieve garantie voor het niveau en een succesvolle doorstroom naar
794 vervolgopleidingen. Ook de talentontwikkeling van de individuele leerling moet
795 beter inzichtelijk worden. Hoe scholen hun onderwijsprogramma willen inrichten om
796 de kwaliteitsnormen te realiseren, laat D66 over aan de scholen zelf: de
797 professionals in het onderwijs moeten hiervoor alle ruimte krijgen.

798
799 • **Centrale kwaliteitsnorm scholen.** D66 wil in het basis-, voortgezet en
800 beroepsonderwijs de kwaliteitsnormen vastleggen en verhogen. Dit geldt niet
801 alleen voor taal en rekenen, maar ook voor burgerschap, kennis van de
802 Nederlandse rechtstaat en de ontwikkeling van talenten bij kinderen. Zwakke
803 scholen zullen vaker worden beoordeeld, besproken en begeleid door een
804 versterkte Onderwijsinspectie.

805
806 • **Zeer zwakke scholen na één jaar sluiten.** D66 wil dat zeer zwakke scholen die
807 binnen één jaar niet verbeterd zijn sluiten. De Tweede Kamer nam hiertoe reeds
808 de motie Pechtold aan. Om sluiting te voorkomen wordt een zwakke school onder
809 curatele gesteld en verplicht een investeringsplan te schrijven. Een schoolbestuur
810 dat er een puinhoop van maakt moet zo snel mogelijk weg. MBO-opleidingen die
811 niet aan de kwaliteitseisen voldoen moeten snel verbeteren. Als de opleiding na
812 een jaar niet is verbeterd mag ze geen nieuwe studenten aannemen.

813
814 • **Sterke onderwijsinspectie met gedifferentieerd oordeel.** D66 wil een sterkere

815 onderwijsinspectie, die de hogere kwaliteitsnormen gaat toetsen en handhaven.
816 Daarnaast pleit D66 ervoor dat de Onderwijsinspectie haar oordeel differentieert
817 naar uitstekend, goed, voldoende, zwak en zeer zwak. Dat werkt voor iedereen
818 motiverend.

820 • **Inzicht voor ouders in schoolkwaliteit.** D66 wil dat alle ouders bewust een keuze
821 kunnen maken voor de beste school voor hun kinderen. De Onderwijsinspectie moet
822 de prestaties van scholen ten opzichte van de centrale kwaliteitsnorm inzichtelijk en
823 vergelijkbaar bekend maken, op gemeentelijk niveau (bij voorkeur via internet).

825 • **Centrale eindtoetsen.** D66 wil naast de centrale examens in het voortgezet
826 onderwijs ook centrale eindtoetsen in het basisonderwijs en het MBO invoeren.
827 Voor het basisonderwijs betekent dit dat elke school mee moet doen aan de Cito-
828 eindtoets en dat daar geen leerlingen van mogen worden uitgesloten. Op het MBO
829 wil D66 centrale examens voor Nederlands en wiskunde.

831 • **Leerlingvolgsysteem: tussentijdse toetsing.** Ouders en kinderen hebben recht
832 op inzicht in de ontwikkeling én vervolgens op extra inspanning van de school om
833 achterstanden weg te werken. Sommige leerlingen, vooral allochtone jongeren met
834 taalachterstand, krijgen een te laag schooladvies dat niet aansluit op hun werkelijke
835 intelligentieniveau. D66 is daarom voorstander van regelmatige toetsing van
836 leerlingen in verschillende fasen van hun schoolcarrière. D66 wil naast de Cito-
837 toets in groep 8 ook objectieve toetsen voor het basisonderwijs aan het einde van
838 groep 2, 4 en 6. Ook in het vervolgonderwijs moet tussentijdse toetsing mogelijk
839 worden, zoals een centrale rekentoets in het tweede jaar van VMBO, HAVO en
840 VWO. Dit biedt scholen en leerlingen de mogelijkheid om tijdig bij te sturen en
841 eventuele doorstroming naar een hoger onderwijsniveau mogelijk te maken.

843 • **Eindexamen per vak.** D66 wil dat leerlingen zich kunnen richten op waar ze sterk
844 in zijn en makkelijk kunnen doorstromen naar vervolgonderwijs. Wij willen daarom
845 in het hoger onderwijs een eindexamen per vak (mogelijk op verschillende niveaus)
846 en in minder vakken examen doen, maar wel op hoger niveau. Dit sluit ook beter
847 aan bij het Internationaal Baccalaureaat.

849 • **Eerst de Klas.** Jonge talenten die als nieuwe leraren deelnemen aan het initiatief
850 “Eerst de Klas” worden wat D66 betreft ingezet op achterstandsscholen zoals dat
851 ook succesvol gebeurt in de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk.

853 • **Speciaal onderwijs.** Sommige jongeren hebben een speciale leeromgeving
854 nodig om het maximale uit hun talenten te halen. D66 wil meer ruimte voor het
855 voortgezet speciaal onderwijs, voor leerlingen die extra aandacht nodig hebben en
856 die niet terecht kunnen in het VMBO of MBO.

858 **Betere doorstroming beroepsonderwijs**

859 Goed beroepsonderwijs dat ieders talenten optimaal ontwikkelt is voor Nederland
860 van groot belang. Het levert vakmensen af voor de arbeidsmarkt en is via
861 doorstroom naar het HBO een belangrijke potentiële bron voor toe-komstige hoger

862 opgeleiden. Op dit moment zijn er honderden opleidingen, die niet altijd even goed
863 aansluiten op vervolgopleidingen. De doorstroming moet beter en het niveau
864 omhoog.

865
866 • **Doorstroombonus voor scholen.** (V)MBO scholen moeten het potentieel in
867 iedere leerling willen ontdekken en ontwikkelen en de leerling klaarstomen en
868 aanmoedigen voor de volgende stap. Daarom wil D66 een doorstroombonus:
869 (VMBO scholen ontvangen een bonus wanneer hun leerlingen – nadat ze van
870 school zijn – hogere en andere diploma's halen. In de voetbalwereld heeft dit
871 systeem geïllustreerd dat opleiden loont.

872
873 • **Basis- en kaderleerweg op het VMBO.** D66 wil een duidelijker scheiding tussen
874 de basis- en kaderleerweg op het VMBO. Leerlingen die minder theoretisch
875 ingesteld zijn worden opgeleid tot vakmensen. Tegelijkertijd moet het niveau van de
876 kaderleerweg worden verhoogd. De gemengde leerweg moet worden gestaakt. In
877 plaats daarvan kunnen leerlingen een extra beroepsgericht vak volgen bij de
878 theoretische leerweg.

879
880 • **VMBO moet beter voorbereiden op MBO.** D66 steunt initiatieven waarbij VMBO
881 en MBO intensief samenwerken, zodat deze beide onderwijsvormen beter op
882 elkaar aansluiten. Het aantal examenrichtingen op het VMBO kan omlaag: elke
883 examenrichting moet duidelijk relateren aan een van de zestien MBO-richtingen. Zo
884 kunnen VMBO-leerlingen eenvoudiger doorstromen naar het MBO en wordt de
885 kans dat leerlingen afhaken kleiner. Bij tekortschieten mogen leerlingen een jaar
886 langer blijven en hoeven zij in dat jaar niet alle vakken opnieuw te doen, maar
887 worden ze gericht bijgeschoold in de probleemvakken. Op het VMBO moet het
888 mogelijk zijn om de studiekeuze langer uit te stellen. Scholen moeten meer
889 aandacht besteden aan begeleiding.

890
891 • **Stimuleer bevoegdheden leraren.** Voor veel beroepsopleidingen zijn nu geen
892 speciale bevoegdheden vereist. D66 wil stimuleren dat scholen hun leraren in staat
893 stellen deze bevoegdheden wel te behalen. Dit vraagt wel om een verkort,
894 aangepast programma voor mensen die nu in het MBO praktijklessen geven.

895
896 • **MBO internationaal.** Voor D66 beperkt internationalisering van het onderwijs zich
897 niet tot het hoger onderwijs. Ook in het MBO moeten leerlingen de mogelijkheid
898 krijgen via internationale stages, uitwisselingen en opleidingen hun horizon te
899 verbreden.

900
901 • **Meer stages.** Scholen moeten een structurele band ontwikkelen met bedrijven
902 om zo meer stageplaatsen voor de leerlingen te creëren en te kunnen garanderen.
903 Ze kunnen stagebedrijven een verantwoordelijkheid geven in het leerproces. Door
904 bedrijven een deel van de toetsen te laten afnemen, creëert de school
905 betrokkenheid bij de leerling en zijn opleiding.

906
907 **Betere aansluiting hoger onderwijs, onderzoek en innovatie**

908 Innovatie en ondernemerschap zijn de motor van onze economie. De

909 aanvoerleiding van kennis, kenniswerkers en ondernemers is echter dichtgeslibd.
910 Er zijn veel goede maar weinig excellente studenten, vele maar kleine
911 onderzoekfondsen, talrijke maar weinig effectieve subsidieregelingen voor
912 innovatief ondernemerschap en veel aanbodgerichte maar weinig vraaggedreven
913 bestuurs- en beleidsorganen en instellingen. Versnippering en nivellering
914 belemmeren het kennispotentieel. D66 wil dat hoger onderwijs, onderzoek en het
915 bedrijfsleven beter op elkaar gaan aansluiten en dat excelleren wordt gestimuleerd.
916

917 • **Geen numerus fixus op universiteiten.** D66 wil de numerus fixus voor toelating
918 op universiteiten afschaffen.

919
920 • **Brede bachelors opleidingen.** D66 pleit in het hoger onderwijs voor een
921 clustering naar brede bachelors opleidingen, waarin meer afstudeerspecialisaties
922 en verschillende afstudeerniveaus (bijvoorbeeld Honours programma's) worden
923 aangeboden. Met bredere opleidingen kan het aantal teleurgestelde switchers of
924 afhakers wordt beperkt. En talentvolle studenten krijgen de mogelijkheid te
925 excelleren in hun vakgebied, door talentklassen, verdieping en specialisatie.
926

927 • **Op termijn meer mogelijkheden voor uitblinkers.** Uitblinkers worden in het
928 huidige systeem vooral uitgedaagd in de breedte: meer vakken op de middelbare
929 school of een tweede studie. D66 wil uitblinkers juist stimuleren in de diepte:
930 excellente studenten uitdagen om hun talent te ontwikkelen door specialisatie en
931 verdieping. D66 denkt hierbij op termijn aan invoering van een Associate Degree,
932 uitbreiding van de HBO-masters, Honours programma's en University Colleges,
933 verlenging van WO-masters naar twee jaar, invoering van research masters, meer
934 onderzoekerbanen en het invoeren van een Professional Doctorate voor
935 werkenden. Hiervoor zijn in de toekomst grote investeringen nodig, die mogelijk
936 kunnen worden opgebracht door invoering van een sociaal leenstelsel. (Zie
937 'Studiefinanciering'.)
938

939 • **Samenwerking onderwijs, onderzoek en -bedrijfsleven.** D66 wil de
940 samenwerking tussen opleidingen, onderzoeksinstellingen en bedrijven
941 versterken, om de aanwezige kennis beter te benutten en kennisontwikkeling te
942 versnellen ('open innovatie'). Dit kan voor het HBO via RAAK/kenniscentra en in
943 het wetenschappelijk onderwijs op aangewezen nationale campussen via Tech
944 Transfer Offices/Portals.
945

946 • **Financiering onderzoek en innovatie -vereenvoudigen en bundelen.** D66 wil
947 een eind maken aan de versnippering van onderzoeksgelden. De onderzoeks-
948 gelden van alle ministeries moeten worden gebundeld en via één loket verdeeld, op
949 basis van een centraal vastgesteld onderzoeksbeleid, dat ook de kansen op
950 (co)financiering uit de EU maximaliseert. Ook de overheidssubsidies voor
951 ontwikkeling en overdracht van technologie en kennis moeten worden gebundeld.
952 Deze gelden kunnen worden aangewend als cofinanciering voor onderzoek
953 (verdeling via het centrale loket) of als belastingvrijstelling. SenterNovem kan dan
954 sluiten.
955

956 • **Twinning-2 fonds.** D66 wil een publiek-privaat fonds opzetten (Twinning-2), dat
957 ondernemers professionele begeleiding kan geven om de brug te slaan van
958 onderzoek naar werkelijke productie en markt, en van startkapitaal naar
959 groeifinanciering door 'venture capital' en banken.

961 **Slimmer financieren voor betere kwaliteit**

962 De bestaande onderwijsfinanciering is gecompliceerd, wat leidt tot regeldruk en
963 bureaucratie. Bovendien worden de onderwijsinstellingen door de
964 financieringsregels niet geprikkeld om de onderwijskwaliteit te verbeteren. D66 wil
965 het onderwijsbudget slimmer en prestatiegericht besteden om te bereiken waar
966 het geld voor is bedoeld: het geven van excellent onderwijs.

968 • **Onderwijsfinanciering bundelen en rationaliseren.** D66 wil dat de
969 onderwijsuitgaven van de verschillende ministeries worden gebundeld: in het
970 budget en de lumpsumfinanciering van OCW of de bijdrage van de gemeente. Er
971 moet een einde komen aan de projectfinanciering en 'geormerkte' gelden:
972 scholen krijgen de vrijheid hieraan zelf invulling te geven. De maatschappelijke
973 stage wordt gestopt, en godsdienstlessubsidie beperkt.

975 • **Geld voor onderwijs, niet voor management.** D66 wil als eis stellen dat
976 scholen binnen de lumpsum een minimumpercentage uitgeven aan onderwijs
977 (personeel en materialen). Dit zorgt ervoor dat uitgaven aan management en
978 huisvesting niet ten koste gaan van waar het eigenlijk om gaat: het geven van
979 onderwijs. Fusieprikkels in het voortgezet onderwijs worden afgeschaft.

981 • **MBO en hoger onderwijs: breder en beter onderwijs door schaaldrempels.**
982 D66 pleit voor minder, maar bredere opleidingen in het MBO en hoger onderwijs.
983 Bredere opleidingen – met een groter budget – kunnen meer mogelijkheden
984 bieden voor specialisatie en verdieping en maken studiekeuze eenvoudiger. In het
985 MBO maken bredere opleidingen de aansluiting op vervolgonderwijs eenvoudiger.
986 Om verbreding te stimuleren wil D66 een schaaldrempel instellen voor het
987 minimum aantal studenten in MBO- en hoger onderwijsopleidingen. Er wordt een
988 halt toegeroepen aan het aantal kleine studierichtingen tenzij er sprake is van
989 inhoudelijk unieke studies. Kleine studierichtingen die de drempel niet halen
990 worden gebundeld in één opleiding, met behoud van budget. Het grotere budget
991 kunnen ze besteden aan breder en beter onderwijs of onderzoek. Nieuwe
992 opleidingen moeten zich eerst 'bewijzen' als afstudeerrichting binnen een bestaand
993 programma.

995 • **Overtollige reserves investeren: meer brede scholen en achterstallig**
996 **onderhoud.** D66 steunt de voorstellen van de Commissie Don voor beter
997 financieel beheer en gescheiden toezicht bij instellingen in het primair en
998 voortgezet onderwijs. Scholen moeten meer ruimte krijgen om geld te lenen, maar
999 beleggen wordt verboden. Te hoge reserves worden gekort op het jaarlijkse
1000 onderwijsbudget. D66 wil de bestaande hoge reserves bij scholen eenmalig
1001 terugbrengen. Het geld dat hierbij vrij komt wil D66 inzetten voor versnelde
1002 uitbreiding van het aantal brede scholen en voor het aanpakken van achterstallig

1003 onderhoud. In ruil voor de korting op de reserves kan een centraal Waarborgfonds
1004 voor onderwijsinstellingen worden gecreëerd.

1005
1006 • **Gerichte financiering voor scholen.** D66 wil dat de kwaliteit en mate van
1007 achterstand van scholen maatgevend zijn bij de verdeling van gelden, niet de
1008 vraag of een school openbaar of 'bijzonder' onderwijs aanbiedt. De gemeente kan
1009 het geld dan gericht besteden aan de scholen die het echt nodig hebben.

1010
1011 • **Schoolkosten geen drempel.** Steeds hoger wordende ouderbijdragen zijn
1012 sluipende barrières die gelijke kansen op onderwijs naar keuze in de weg staan.
1013 D66 wil daarom een maximum stellen aan de vrijwillige bijdrage die scholen
1014 kunnen vragen van ouders. Incidenteel kunnen ouders op individuele basis meer
1015 bijdragen. Daarnaast wil D66 dat alle schoolbesturen de gedragscode
1016 schoolkosten voor het voortgezet onderwijs onderschrijven.

1017
1018 • **Hoger onderwijs: meer geld bij kwaliteit.** D66 steunt het advies van de
1019 Commissie Sorgdrager om kwaliteit van opleidingen zwaarder te laten wegen in
1020 toekenning van het onderwijsbudget. D66 wil dat het hoger onderwijs meer
1021 financiële prikkels krijgt om de kwaliteit te verbeteren. HBO- en WO-instellingen
1022 die zich onderscheiden door een hogere onderwijskwaliteit en minder uitval van
1023 studenten moeten hiervoor extra worden beloond.

1024
1025 • **Studiefinanciering.** D66 wil dat onderwijs voor iedereen toegankelijk is.
1026 Tegelijkertijd moet de kwaliteit van het onderwijs verbeterd worden en talent meer
1027 gestimuleerd. D66 wil op termijn de basisbeurs vervangen door een sociaal
1028 leenstelsel, onder voorwaarde dat de vrijgekomen gelden worden geïnvesteerd in
1029 verbetering van de kwaliteit van het hoger onderwijs. Maatregelen waar D66 aan
1030 denkt zijn bijvoorbeeld meer docenten, talentprogramma's, masters en meer
1031 onderzoekerbanen. D66 stelt voor de terugbetalingstermijn van studieschulden te
1032 verlengen tot twintig jaar, waardoor afgestudeerden maandelijks minder hoeven
1033 terug te betalen. Dat scheelt voor mensen die net beginnen met werken.

1034
1035 • **Wettelijk collegegeld voor tweede studie.** D66 wil dat ambitieuze studenten
1036 voor het wettelijke collegegeld een tweede studie kunnen volgen. Hogescholen en
1037 universiteiten moeten ook een beloning ontvangen voor studenten die tweede
1038 bachelor of master afronden.

1040 Een leven lang leren

1041 Om als werknemer flexibel te blijven in een wereld die verandert, is voortdurende
1042 om- en bijscholing nodig. Leren is een levenslang proces: wat je op je twintigste
1043 leert, kan op je dertigste al achterhaald zijn. Een leven lang leren houdt je een
1044 leven lang scherp en aantrekkelijk op een arbeidsmarkt in beweging.

1045
1046 • **Leerplicht verlengen.** D66 is voorstander van een leeftijdsonafhankelijke
1047 leerplicht. Dat betekent dat iedereen, op het moment dat hij of zij geen werk heeft,
1048 verplicht is om door te leren voor een startkwalificatie. Op die manier wordt
1049 gewaarborgd dat mensen aansluiting vinden bij de arbeidsmarkt.

1050
1051
1052
1053
1054
1055
1056
1057
1058
1059
1060

• **Vrijwillige bijscholing verruimen.** D66 wil de mogelijkheden om vrijwillig bij te scholen verruimen. Daarvoor is een goed en flexibel aanbod van avondonderwijs van groot belang. Juist in achterstandswijken moeten mensen voortdurend de kans hebben zich op te werken door nog een diploma te halen op een avondschool.

• **Faciliteren leven lang leren.** Voor volwassenen moeten er aangepaste lesroosters, toetsmomenten en specifieke afspraken voor praktijkervaring worden gemaakt. D66 wil dat mensen op latere leeftijd dezelfde leerrechten hebben als mensen onder de dertig jaar.

hypotheekrenteaftrek beperken / inkomenstoets voor sociale huurwoningen / woningcorporaties terug naar -publieke taken / gebruik, niet bezit van auto kost meer / duurzame diervriendelijke landbouw

Anders leven en wonen

D66 streeft naar een schoon en leefbaar land. Een land waar het prettig leven is, waar mensen plezierig kunnen wonen, zich vrij en snel kunnen bewegen en kunnen genieten van het landschap om hen heen. In een dichtbevolkt land als Nederland is een effectieve inrichting van onze leefomgeving cruciaal, zodat wonen, werken en recreëren goed met elkaar kunnen worden gecombineerd.

D66 streeft naar een duurzame samenleving, waarin stad, land en natuur niet los van elkaar worden gezien. Heldere keuzes zijn nodig. Wat doen we waar wel en waar niet?

D66 streeft naar een samenleving waarin mensen zich voortdurend bewust zijn van de gevolgen van hun keuzes. Gevolgen voor henzelf, voor de mensen om hen heen en voor toekomstige generaties. Ook onze kinderen en kleinkinderen hebben recht op een schone en leefbare omgeving.

Onze leefwijze heeft veel invloed op de omgeving. Het besef dat we onze natuurlijke omgeving uitputten, dringt steeds meer door. In sneltreinvaart raken we door onze natuurlijke hulpbronnen heen. De negatieve effecten daarvan worden steeds beter merkbaar. Voor ons milieu, onze natuur, onze waterhuishouding, kortom: onze leefomgeving. In het relatief kleine en dichtbevolkte Nederland ervaren we ook dat er grenzen zijn aan de groei van onze mobiliteit. We kennen grote drukte op de wegen en op het spoor. Met als gevolg: op teveel momenten op de dag lange files en overvolle treinen. Vooral in de Randstad en rond de grote steden elders.

Tegenover teveel drukte rond de steden staat de leegloop in veel landelijke gebieden. Regio's in bijvoorbeeld Oost-Groningen, Zeeland en Zuid-Limburg hebben te kampen met bevolkingskrimp en teruglopende voorzieningen. De veranderende bevolkingsamenstelling en -spreiding vragen om een intelligente herziening van de wijze waarop we onze steden en ons landelijk gebied inrichten. In dat kader is het ook nodig om de woningmarkt beter te laten functioneren: starters kunnen zich nauwelijks een passend koop- of huurhuis veroorloven en het huidige belasting- en huursubsidie regime staan doorstroom op de woningmarkt in de weg.

Om deze uitdagingen het hoofd te bieden, wil D66 een samenhangende ruimtelijke aanpak. Samenhang tussen wonen, werken, recreëren, bewegen, produceren en consumeren. Met goede afstemming tussen het lokale, regionale en (inter-)nationale niveau. Want een goede inrichting van onze ruimte en infrastructuur is belangrijk voor de economie. Op lokaal en regionaal niveau gaat het om inrichting van onze steden enerzijds en ons landelijk gebied anderzijds. D66 wil dat het goed wonen is in elke stad en wijk. Met voldoende groen, betaalbare en goede woningen en goede verbindingen binnen en buiten de stad. D66 heeft ook aandacht voor de problemen in steden, vooral in achterstandswijken. Daar werken overheid, bedrijfsleven, corporaties en onderwijs samen aan de leefbaarheid voor mensen.

In landelijke gebieden ziet D66 in bevolkingskrimp ook kansen. Kansen om diverser te bouwen, met meer groen. Kwaliteit in plaats van kwantiteit.

Om 'Nederland Distributieland' in beweging te houden en tegelijkertijd onze leefomgeving niet verder aan te tasten, kiest D66 voor duurzame mobiliteit. Dat wil zeggen: goed openbaar vervoer en een kilometerbeprijzing voor weggebruikers.

De landelijke overheid staat daarbij garant voor richtinggevende investeringen in bijvoorbeeld het hoofd(spoor)wegennet, stedelijke ontwikkeling en de ruimtelijke economische structuur. De overheid biedt verder bescherming van waardevol landschap, ruimte voor duurzame energieopwekking en beveiliging tegen het water. En om onze landbouw toekomstbestendig te maken, moeten we ons inzetten voor een duurzame, diervriendelijke voedselketen en alternatieven voor vleesconsumptie.

Een mooi, leefbaar en duurzaam land is in de eerste plaats een grote verantwoordelijkheid voor de mensen die er zelf wonen. Wijzelf dus. Ieder individu streeft ernaar werken, wonen en recreëren zo goed mogelijk in te vullen, maar heeft daarbij de plicht om weldoordacht om te gaan met zijn of haar leefomgeving. Een mooi, leefbaar en duurzaam land is immers niet alleen bedoeld voor wie nu leeft. We hebben de dure plicht toekomstige generaties niet op te zadelen met de gevolgen van de manier waarop wij nu leven. Sterker nog, wij hebben een opdracht naar de toekomst: je laat je land achter zoals je het aantrof en liefst iets beter.

(Amendeerbaar deel)

Ruimte en infrastructuur

Goede inrichting van ruimte en infrastructuur is belangrijk voor de economie. Ons netwerk van steden functioneert als een uitgestrekte metropool, en vormt een hoofdschakel tussen Europese, trans-Atlantische en Aziatische markten. Om deze pijlers voor onze welvaart en positie in de wereld sterk te houden en duurzamer te maken zijn grote ruimtelijke investeringen nodig in stedelijke netwerken, vervoerssystemen, zakencentra, industriegebieden en energieknooppunten. De huidige structuurpolitiek is echter te zeer versnipperd en gericht op kwantiteit. Ook het structuurbeleid voor de transportsector vraagt een kanteling van kwantiteit naar kwaliteit. ‘Nederland Distributieland’ verlangt een integraal ontwikkelingsprogramma in plaats van vele losse projecten voor de transportsector, de zeehavens, luchthavens, achterlandverbindingen en logistieke centra. De koers moet worden verlegd naar kwaliteit en samenhang, naar innovatie, duurzame energie en hoogwaardige dienstverlening.

Voor de strategie voor Nederland als aantrekkelijke stadsdelta in Europa moeten nu stappen worden gezet. De waterveiligheid van Nederland maakt daarvan onderdeel uit.

- **Dynamische steden en leefbare buurten.** Onze steden zijn de motoren van de economie en een bron van innovatie en verandering. D66 wil dat het goed wonen is in elke stad en buurt, met voldoende groen, betaalbare en goede woningen, een rijk cultuuroed en goede verbindingen binnen en buiten de stad. De steden kennen grote problemen, vooral in achterstandswijken. Een tweedeling is ontstaan tussen dynamische groeiwijken en stagnerende probleemwijken.

- **Rechtvaardige financiering van stedelijke ontwikkeling.** Het huidige grondbeleid werkt vertragend en heeft tot gevolg dat winsten op plaatsen komen waar ze niet horen. De herstructurering, verdichting, maar ook de vergroening die nodig zijn om onze steden dynamisch en aantrekkelijk te houden verlangen grote investeringen. Hervorming van de grondpolitiek is daarom onontkoombaar. Middelen moeten daarvoor aan woningcorporaties kunnen worden onttrokken. Het zelfrealisatieprincipe, dat grondeigenaren bij bestemmingswijziging het alleenrecht geeft op ontwikkeling, moet worden heroverwogen.

- **Meer en slimmer groen in de stad.** D66 wil meer groen in steden. Bij de bouw van elke woning moet worden gestreefd naar een betere verhouding tussen gebouwen en groen per (nieuwe) woning. Dat betekent meer stadsparken en meer groen, in kwantitatief - en als dat niet mogelijk is - kwalitatief opzicht. Bij nieuwe woonwijken mag er niet worden bezuinigd op de groenvoorzieningen. Een ander voorbeeld voor vergroening in de stad is stadslandbouw. Hiermee ontstaat de mogelijkheid om stedelingen in contact te laten komen met waar ons voedsel vandaan komt. Hiermee kan worden bijgedragen aan het doorsnijden van de tweedeling tussen het platteland als producent en de stad als consument, die niet meer weet waar het voedsel vandaan komt.

1107
1108 • **Samenwerken om achterstandswijken aan te pakken.** Voor het geven van
1109 financiële steun aan achterstandswijken wordt samenwerking vereist tussen lokale
1110 overheden, corporaties, het onderwijs en de zorgsectoren en participatie van
1111 burgers en bedrijven. Variatie in de samenstelling van de bevolking geeft onze
1112 steden levendigheid en variatie. Variatie mag echter geen tweedeling worden. De
1113 overheid heeft wel een rol bij het aanpakken van achterstand, zwak onderwijs en
1114 zwakke sociale verbanden. Dit beleid wordt niet bepaald of georganiseerd op
1115 basis van culturele achtergrond.

1116
1117 • **Veranderende publieke rol bij stedelijke planontwikkeling.** D66 wil dat
1118 regelgeving rondom multifunctionele projecten – op bijvoorbeeld het gebied van
1119 wonen en zorg, wonen en onderwijs of wonen en werken- wordt vereenvoudigd,
1120 zodat ontwikkelingstrajecten korter worden. Stedelijke planontwikkeling moet veel
1121 meer ruimte bieden aan initiatieven van burgers en bedrijven zelf.

1122
1123 • **Leegstand bestrijden.** Particuliere woningeigenaren moeten worden
1124 aangespoord tot een actieve bijdrage aan de benodigde stedelijke vernieuwing.
1125 D66 wil ook dat zij nog actiever leegstand tegengaan en investeren in de
1126 omzetting van ongebruikte ruimtes (bijvoorbeeld boven winkelpanden) in
1127 woningen. Starters, senioren en mogelijk ook andere woningzoekenden krijgen
1128 daarmee meer kans om een woning te vinden. Bovendien draagt bewoning bij
1129 aan de sociale veiligheid.

1130
1131 • **Kraakverbod.** D66 is tegen het kraakverbod. Kraken mag niet gecriminaliseerd
1132 worden.

1133
1134 • **Bedrijventerreinen beter benutten.** De ruimte op de bestaande
1135 bedrijventerreinen moet beter worden benut en nieuwe terreinen kunnen alleen bij
1136 hoge uitzondering worden aangelegd; alleen als is aangetoond dat het onmogelijk
1137 is de behoefte te accommoderen op één van de bestaande terreinen of als
1138 daarmee verplaatsing van bedrijven uit de stad mogelijk wordt en er daardoor
1139 nieuwe woningen kunnen worden gebouwd. Een uitwisseling tussen terreinen is
1140 vanzelfsprekend ook mogelijk. Verder wordt gestimuleerd dat gemeenten
1141 regionaal meer gaan samenwerken bij het ontwikkelen van bedrijventerreinen.
1142 Veel mensen ervaren de bedrijfsgebouwen op zichtlocaties als ‘lelijke dozen’ die
1143 de ruimtelijke kwaliteit en aantrekkelijkheid van het landschap aantasten en het
1144 gevoel van ‘volte’ versterken. D66 vindt het de hoogste tijd deze aantasting tegen
1145 te gaan.

1146
1147 • **Bevorderen structurele alternatieven voor -wegvervoer.** D66 wil het gebruik
1148 van spoor- en vaarwegen voor goederen en personen stimuleren, onder meer
1149 door stimulering van het gebruik van de Betuweroute voor goederen vanuit vooral
1150 de Rotterdamse en Amsterdamse havens.

1151
1152 • **Mainport Schiphol.** De internationale bereikbaarheid van Nederland is
1153 essentieel voor onze positie als internationaal zaken- en innovatiecentrum. De

1154 lucht-haven Schiphol is een vitale schakel in de Nederlandse economie. Het is
1155 een bedrijf met een belangrijke maatschappelijke functie. D66 wil de
1156 mainportfunctie van Schiphol duurzaam versterken. Hiertoe dient Schiphol zich
1157 selectief te ontwikkelen. Een nieuw milieustelsel waarbinnen de luchtvaart
1158 duurzaam kan groeien is hiervoor een randvoorwaarde. Dit stelsel, dat op
1159 hoofdlijnen gereed is, moet operationeel uitvoerbaar, hinder beperkend,
1160 innovierend, eenvoudig en voor-spelbaar zijn. D66 hecht eraan dat de doelstelling
1161 van Schiphol wordt waargemaakt dat de luchthaven klimaatneutraal wordt voor de
1162 eigen activiteiten, energiebesparing doorvoert en het aandeel duurzame energie
1163 vergroot.

1164
1165 • **Verduurzamen luchtvaart.** De toenemende mobiliteit moet niet ten koste gaan
1166 van de duurzaamheid van onze samenleving. De CO₂-uitstoot in de verkeer- en
1167 vervoerssector groeit harder dan in welke andere sector dan ook. Verduurzaming
1168 van de luchtvaart is voor D66 een voorwaarde voor verdere groei, dit heeft echter
1169 alleen zin in Europese context. Daarom wil D66 alleen een vliegtax op Europees
1170 niveau, en één Europees luchtruim invoeren. De werkelijke kosten moeten in de
1171 vluchtprijs doorberekend worden.

1172
1173 • **Duurzame en veilige waterhuishouding.** D66 wil de Nederlandse
1174 waterhuishouding voortvarend op een duurzame wijze herinrichten. Onder andere
1175 door het grootschaliger afkoppelen van regenwater, meer inzetten op innovatieve
1176 sanitatie en snellere herinrichting van watergangen in het landelijk en stedelijk
1177 gebied. D66 wil zich concentreren op het goed uitvoeren van bestaande plannen.
1178 We gaan in Nederland verstandig om met water, en het is van groot belang dat te
1179 blijven doen. Bescherming van Nederland tegen de gevolgen van de
1180 klimaatverandering is en blijft in de komende decennia belangrijk. D66 steunt dan
1181 ook de huidige verbetermaatregelen, zoals het
1182 Hoogwaterbeschermingsprogramma, het programma Ruimte voor de rivier en de
1183 WB-21 maatregelen. Wel wil D66 de planning voor deze programma's flexibeler
1184 maken tot na 2015, om de kosten beter te spreiden en mogelijkheden voor
1185 maatschappelijke meerwaarde en besparende innovaties de kans te geven.
1186 Maatschappelijke opvattingen, demografische ontwikkelingen en technologie
1187 veranderen immers sneller dan het klimaat. D66 is tegen verhoging van het
1188 IJsselmeerpeil met 1,5 m., zoals voorgesteld door de Deltacommissie, alleen al
1189 vanwege de aantasting die dit zou veroorzaken aan de historische steden, dorpen
1190 en landschappen langs de voormalige Zuiderzeekust. Er moet naar alternatieve
1191 oplossingen worden gezocht, zoals het tegengaan van verspilling via het
1192 hoofdwatersysteem en het terugdringen van watergebruik bij de grootverbruikers.

1194 **Woningmarkt van het slot: Anders wonen**

1195 Een goede woning voor iedereen. De woningmarkt is de afgelopen decennia
1196 volledig op slot geraakt. Dit geldt zowel voor de huur- als voor de koopmarkt.
1197 Hierdoor krijgen starters op de woningmarkt geen kans om een goed huis te
1198 huren of te kopen en zitten mensen vast in hun woning. De prijzen van
1199 koopwoningen zijn in de afgelopen decennia fors gestegen en de gemiddelde
1200 starter kan zich geen koophuis veroorloven. Daarnaast kampt Nederland met een

1201 woningvoorraad die niet voldoet in kwantiteit en kwaliteit. Het gebrek aan toegang
1202 en aan doorstroming leidt niet alleen tot maatschappelijke onvrede, maar ook tot
1203 economische schade.
1204

1205 Om de woningmarkt structureel van het slot te halen, zijn volgens D66
1206 grootschalige hervormingen noodzakelijk. Zowel de huur- als de koopmarkt
1207 moeten worden hervormd. Dus niet alleen de hypotheekrenteaftrek en de
1208 overdrachtsbelasting, of alleen de huurtoeslagen en de huurregulering, maar het
1209 geheel. Het vergt eveneens een ander ruimtelijk ordeningsbeleid, een beleid dat
1210 gericht is op minder overheidsingrijpen. Opdat vraag en aanbod beter op elkaar
1211 aansluiten en doorstroming op de woningmarkt wordt bevorderd.
1212

1213 Het systeem van de hypotheekrenteaftrek leidt er toe dat de subsidie van de
1214 overheid –relatief en absoluut- toeneemt met de stijging van het inkomen.
1215 Tegelijkertijd zorgt het ervoor dat Nederlandse gezinnen hoge hypotheekschulden
1216 hebben en weinig aflossen. D66 wil het systeem hervormen zodat het weer doet
1217 waarvoor het is bedoeld: het stimuleren van het kopen van een eigen huis. De
1218 subsidie zal echter meer gericht worden ingezet, waardoor met name starters profijt
1219 hebben van de regeling.
1220

1221 Bij dit alles past wel een kanttekening: hervormingen op de woningmarkt kunnen
1222 alleen voorzichtig en geleidelijk. Daarom is D66 voorstander van zorgvuldige
1223 overgangs-termijnen.
1224

1225 In onze voorstellen hanteren wij een aantal uitgangspunten: allereerst voeren wij
1226 wijzigingen geleidelijk en voorspelbaar door om onrust op de woningmarkt te
1227 voorkomen. Ten tweede willen wij af van de perverse prikkel om met zo veel
1228 mogelijk schulden en een zo laag mogelijke aflossing een huis te financieren. Ten
1229 derde willen we de bevoordeling van mensen met hoge inkomens geleidelijk
1230 afbouwen. De hypotheekrenteaftrek is niet bedoeld voor inkomenspolitiek.
1231 Tenslotte streven wij uiteindelijk naar een versimpeling van de regels.
1232

1233 Daarom stelt D66 een geleidelijke hervorming van de hypotheekrenteaftrek voor.
1234 Uitmondend tenslotte in een stelsel waarbij we fiscaal uitgaan van een aflossing
1235 van elke hypotheek in 30 jaar en waarbij alle inkomens-groepen tegen hetzelfde
1236 percentage van 30% de hypotheekrente mogen aftrekken.
1237

1238 • **Hypotheekrenteaftrek gaat uit van een lineaire aflossing.** Op dit moment is
1239 er een 'boete' op het aflossen van een hypotheek. Met elke aflossing daalt immers
1240 de hoofdsom waarover fiscaal aftrekbare rente wordt betaald. D66 wil zich niet
1241 mengen in de wijze waarop mensen hun hypotheek structureren. Maar wij willen
1242 wel af van prikkels die leiden tot minder aflossen of tot hypotheekvormen met
1243 maximale schulden. Bij de renteaftrek gaan wij daarom uit van een aflossing in
1244 dertig jaar. Elk jaar daalt de som waarover rente afgetrokken mag worden met
1245 3,3%. Fiscaal nemen wij daarmee een lineaire aflossing in dertig jaar aan. Dit
1246 stimuleert sparen en niet het hebben van schulden.
1247

1248 • **Gelijk trekken hoogste belastingtarieven voor hypotheekrenteaf trek.** Om de
1249 fiscale bevoordeling van huizenbezitters met hoge inkomens geleidelijk te
1250 verminderen wordt over een periode van tien jaar het toptarief waartegen kan
1251 worden afgetrokken, nu 52%, jaarlijks met een procent verminderd. Over tien jaar
1252 is daarmee het maximale belastingtarief waartegen hypotheekrente kan worden
1253 afgetrokken teruggebracht tot 42%. Deze geleidelijke aanpassing draagt bij aan
1254 duurzame overheidsfinanciën op de langere termijn, maar voorkomt ongewenste
1255 korte termijn effecten voor de financiën van woningbezitters.

1256
1257 • **Hypotheekrenteaf trek naar zijn eerlijkste vorm.** Als na tien jaar de
1258 woningmarkt inderdaad gezonder is, volgt een laatste verandering. In twaalf
1259 opvolgende jaren daalt het hoogste aftrektarief van 42% telkens met een procent,
1260 tot uiteindelijk (vanaf nu na 22 jaar) 30%. Een tarief dat dan geldt voor iedereen
1261 en dat vergelijkbaar is met de aftrekbaarheid van een lening. Daarmee wordt de
1262 fiscale behandeling nog eerlijker en simpeler uit te voeren. Deze hervormingen
1263 gelden voor bestaande en nieuwe hypotheekleningen. Dat moet, want anders gaat de
1264 woningmarkt op slot.

1265
1266 • **Overdrachtsbelasting en eigen woningforfait.** Op de lange termijn kunnen
1267 overdrachtsbelasting en het eigen woningforfait worden afgebouwd. De komende
1268 jaren zien wij hier echter geen financiële ruimte voor.

1270 **Anders huren: betere -doorstroming, minder 'scheefwonen'**

1271 Door de grote regulering en de doelstellingen die aan de sociale huursector zijn
1272 verbonden, is ook de huurmarkt op slot gegaan. Sociale huurwoningen zijn
1273 gesubsidieerd, waardoor mensen niet de werkelijke prijs betalen voor hun woning.
1274 Dit betekent bijvoorbeeld dat een sociale huurwoning in het gewilde centrum van
1275 Amsterdam net zo duur is als een zelfde woning in de buitenwijken van de stad.
1276 Daarnaast bestaat er in Nederland nauwelijks een huurmarkt voor huizen in de
1277 vrije markt; of er zijn sociale huurwoningen of er zijn heel dure huurwoningen. Het
1278 middensegment ontbreekt in Nederland.

1279
1280 De gevolgen zijn bekend: stagnatie op de woningmarkt, lange wachtlijsten, illegale
1281 onderverhuur en tegelijkertijd het achterblijven van de bouw van nieuwe en goede
1282 (sociale) huurwoningen. Voor de starters op de huurmarkt (de 'outsiders') is het
1283 heel lastig om een goede woning te vinden. Maar ook de mensen die al huren,
1284 kunnen hun positie maar moeilijk verbeteren en stromen niet door naar betere
1285 woonruimte.

1286
1287 • **Huurtoeslag.** D66 wil dat de huurtoeslag blijft voor diegenen die het echt nodig
1288 hebben.

1289
1290 • **Andere waardering gesubsidieerde woningen.** Bij de waardering van
1291 gesubsidieerde woningen wordt beter gekeken wat het woongenot is van de
1292 woning en woonomgeving. Het puntenstelsel wordt hervormd, zodat meer rekening
1293 kan worden gehouden met de lokale marktomstandigheden. Als huren stijgen dan
1294 gebeurt dit geleidelijk en wordt als principe de koopkrachtontwikkeling van modale

1295 huishoudens gevolgd.

1296
1297 • **Jaarlijkse inkomenstoets.** Een groot deel van de sociale huurwoningen wordt
1298 bewoond door mensen voor wie deze woningen niet bedoeld zijn. Dit 'scheef-
1299 wonen' wordt veroorzaakt doordat alleen op het moment van toetreden wordt
1300 gekeken naar het inkomen. Bij veel mensen verbetert gedurende hun carrière de
1301 inkomenspositie. Om scheefwonen tegen te gaan, voert D66 een jaarlijkse
1302 inkomenstoets in die voor iedereen geldt. Op het moment dat mensen in staat zijn
1303 om een hogere huur te betalen, kan ook de subsidie op de woning worden
1304 verlaagd. Deze aanpassing wordt geleidelijk ingevoerd en dient in verhouding te
1305 staan tot koopkracht-ontwikkeling en het deel van het netto huisinkomen dat
1306 besteed wordt aan huur. Zo komen we geleidelijk tot een meer rechtvaardige
1307 situatie, die bovendien meer stimulansen geeft om nieuwe betaal-bare
1308 huurwoningen te bouwen.

1309 **Woningcorporaties**

1310
1311 Op dit moment is de positie van de woningcorporaties onduidelijk: zijn het private of
1312 publieke organisaties? D66 is van mening dat de woningcorporaties een
1313 maatschappelijke taak hebben en beschouwt hen als publieke organisaties. D66
1314 vindt dat het aandeel van corporaties in de totale huur- woningvoorraad te groot is
1315 (75% van alle huurwoningen).

1316
1317 Door te hervormen blijven minder en kleinere corporaties bestaan die zich werkelijk
1318 richten op hun kerntaak: het aanbieden van goede en betaalbare sociale
1319 huurwoningen voor de lagere inkomens. Voor de corporaties die uittreden uit het
1320 sociale bestel geldt dat ze geleidelijk meer 'normale' bedrijven kunnen worden die
1321 commercieel werken, gewoon belasting betalen over hun winsten en bovendien
1322 een prikkel hebben om meer en goede woningen te bouwen. Door deze
1323 maatregelen blijft een kleinere sociale huursector over en wordt de doorstroming
1324 bevorderd. Dan komt eindelijk ook de huurmarkt weer in beweging en zullen de
1325 wachtlijsten worden verkort.

1326
1327 • **Terug naar de kerntaak.** Woningbouwcorporaties moeten hun belangrijke
1328 gemeenschapstaak (nog) beter en transparanter verrichten. De principes zijn:
1329 schoenmaker hou je bij je leest en gelijke monniken gelijke kappen. De kerntaak is
1330 het bouwen en beheren van betaalbare huurwoningen. Alle activiteiten moeten
1331 daar aan gerelateerd zijn. Het corporatiesysteem wordt meer sociaal en meer
1332 transparant.

1333
1334 • **Kleinere sociale huursector.** D66 wil dat de omvang van de sociale huursector
1335 meer in lijn wordt gebracht met de doelgroep. Dit kan door corporaties de
1336 mogelijkheid te bieden om uit te treden uit het sociale bestel. Aangezien de
1337 corporaties vooral vermogen hebben opgebouwd dankzij de actieve steun van de
1338 overheid, moeten uittredende corporaties dat vermogen wel afdragen aan de
1339 overheid.

1340 **Kwaliteit van het woningaanbod**

1342 Naast verbetering van de markt voor koop- en huurwoningen zijn maatregelen nodig
1343 om de kwantiteit en kwaliteit van het woningaanbod beter aan te laten sluiten bij de
1344 behoeften.
1345

1346 • **Meer en gemengd bouwen.** D66 wil af van de rigide quota voor sociale woningen
1347 bij nieuwbouw. De woningbouw ligt achter op schema. Het aanbod blijft achter bij de
1348 vraag. Vooral starters kunnen moeilijk een geschikte woning vinden. D66 wil dat
1349 falen herstellen door bij de verkoop van bouwgrond als voorwaarde te stellen dat
1350 binnen een vaste termijn werkelijk wordt gebouwd. Daarbij moet veel aandacht zijn
1351 voor de kwaliteit van de bouw. Met name in achterstandswijken wil D66 dat er divers
1352 wordt gebouwd zodat ook mensen met hoge en middeninkomens er een passend
1353 huis kunnen vinden. Segregatie in het onderwijs en achterstanden op de
1354 arbeidsmarkt nemen toe als buurten eenzijdig zijn samengesteld.
1355

1356 • **Makkelijker splitsen en samenvoegen woningen.** D66 wil dat splitsen en
1357 samenvoegen van woningen makkelijker wordt gemaakt. Bestaande woningen
1358 moeten makkelijker gerenoveerd kunnen worden. Omdat dit leidt tot beter passende
1359 woonruimte, maar ook omdat dit een bijdrage levert aan de verhoging van de
1360 kwaliteit en duurzaamheid van bestaande woningvoorraad. De bureaucratische
1361 remmingen om woningen te splitsen en samen te voegen moeten worden beperkt.
1362

1363 • **Meer short-stay huisvesting.** D66 wil hervormingen in de huisvesting voor
1364 tijdelijke werknemers. Niet-gecertificeerde uitzendbureaus stoppen tijdelijke
1365 werknemers vaak weg in te kleine woningen. Wij willen dat de gemeente meer
1366 initiatieven neemt voor zogenoemde short-stay huisvesting. Daarmee kan erop
1367 worden toegezien dat de problemen zich niet in één wijk -concentreren.
1368

1369 **Duurzame mobiliteit**

1370 Nederland kenmerkt zich door een dicht netwerk van steden en dorpen en daarbij
1371 horende verplaatsingen op korte afstand. Door het groeiend aantal auto's en
1372 gereden kilometers bereiken we de grenzen van ons wegennet. Voor een duurzame
1373 samenleving is goed openbaar vervoer onontbeerlijk. De reistijden in het openbaar
1374 vervoer moeten concurrerend zijn met die van de auto. Trein, tram, lightrail, bus en
1375 OV-fiets moeten samen zorgen voor een aantrekkelijk snel, hoogfrequent en
1376 eenvoudig toegankelijk transportnetwerk. Goed openbaar vervoer is meer dan een
1377 verzameling lijnen, het is een systeem en moet dus veel meer dan nu in samenhang
1378 worden bekeken.
1379

1380 **Openbaar Vervoer: de reiziger centraal**

1381 • **Betere aansluiting.** Voor D66 heeft een goede aansluiting van trein, metro, tram,
1382 bus en fiets prioriteit. In de dienstregeling maar ook op terreinen als betaling,
1383 tarieven en marketing. De tarieven van het openbaar vervoer moeten niet uit de
1384 pas lopen met autokosten.
1385

1386 • **Hogere frequenties.** Om meer (spits-)reizigers naar het openbaar vervoer te
1387 lokken is D66 voor het tot stand brengen van hoogwaardige, hoogfrequente 'metro-
1388 achtige' treinverbindingen tussen de (grote) steden. Met hogere frequenties worden

1389 vertragingen als minder hinderlijk ervaren. Dit betekent een snelle uitvoering van
1390 het programma 'frequent spoor' en prioriteit voor spoorverdubbeling op trajecten
1391 zoals tussen Den Haag en Rotterdam. De trein nemen kan ook op andere
1392 manieren aantrekkelijker gemaakt worden, onder andere door bijvoorbeeld gratis
1393 internet aan te bieden en te zorgen voor schone treinen.

1394
1395 • **Snelle internationale verbindingen.** Ook in het internationaal treinvervoer dient
1396 geïnvesteerd te worden. Verbindingen met de hogesnelheidsnetwerken in het
1397 zuiden en in Duitsland vormen hier een onderdeel van. Nederland moet zich
1398 internationaal hard maken voor een rechtstreekse HSL-verbinding tussen
1399 Amsterdam-Brussel-Londen, zo veel mogelijk over bestaand spoor.

1400
1401 • **Toegankelijkheid.** Het openbaar vervoer moet voor iedereen toegankelijk zijn.
1402 D66 wil toegankelijkheid van haltes en opstapplaatsen voor minder validen. Dit
1403 toegankelijk maken en houden moet worden versneld. Wij willen geen plafond voor
1404 het goedkoop reizen per OV voor gehandicapten en chronisch zieken.

1405
1406 • **Reizigerbelang.** Bij ProRail en de onderneming NS moet het reizigersbelang een
1407 prominente plaats innemen. De overheid schept hiervoor de juiste kaders.

1408
1409 • **Ruim baan voor de fiets.** D66 wil het netwerk van fietsverbindingen verbeteren.
1410 Ook moeten er meer stallingvoorzieningen komen, in stadcentra, bij algemene
1411 voorzieningen en bij bedrijven. D66 wil blijven investeren in de gouden combinatie
1412 fiets-trein door het aantal fietsparkeerplekken bij stations verder uit te breiden
1413 (100.000 erbij in komende 10 jaar) en het succes hiervan te verbreden naar het
1414 regionaal openbaar vervoer.

1415
1416 • **Verkeersveiligheid fietsers.** D66 wil de verkeersveiligheid voor fietsers
1417 verbeteren door het stimuleren van inrichtingsmaatregelen en technische
1418 hulpmiddelen in vrachtauto's en personenauto's.

1419 1420 **Verstandig met auto's**

1421 Een gebalanceerde mix van uitbreiding van wegennet, oplossing van knelpunten,
1422 beprijzen van weggebruik en terugdringen van milieubelasting is noodzakelijk.

1423
1424 • **Schonere auto's.** D66 wil dat transport en mobiliteit in Nederland veel schoner
1425 en zuiniger wordt (brandstoffen, slimme technologie, elektrisch, het nieuwe
1426 werken). D66 wil in Europese wet- en regelgeving een helder stappenplan voor
1427 schonere auto's. Milieudifferentiatie/vergroening in belastingen voor auto's, en
1428 straks in de kilometerprijs, is succesvol en dient te worden doorgezet. Datzelfde
1429 geldt voor het gebruik van hybride en elektrische auto's (en andere voertuigen),
1430 omdat het leidt tot het versnelt schoner maken van het Nederlandse wagenpark.

1431
1432 • **Biobrandstoffen.** In de zoektocht naar alternatieven voor olie en het
1433 terugdringen van de CO2-uitstoot en fijnstof spelen biobrandstoffen een
1434 belangrijke rol. D66 onderschrijft het advies dat de Commissie
1435 duurzaamheidsvraagstukken Biomassa (ook wel de Commissie Corbey genoemd)

1436 heeft uitgebracht. Op grond daarvan pleit D66 ervoor om de 4%
1437 bijmengdoelstelling te handhaven tot 2014 en vervolgens langzaam te verhogen
1438 tot 10% in 2020. Het blijft daarbij van belang kritisch te kijken naar de nadelen van
1439 de winning van biobrandstoffen, onder andere naar de gevolgen van
1440 landverschuivingseffecten. De productie moet duurzaam zijn en mag niet leiden
1441 tot tekorten op de voedselmarkt. In 2020 moet minimaal 50% van alle
1442 biobrandstoffen gewonnen worden uit afval (tweede generatie) en uit algen (derde
1443 generatie). D66 steunt het besluit dat in 2020 10% van de brandstoffen in de
1444 transportsector op een duurzame manier verkregen moet zijn. Deze doelstelling
1445 moet leiden tot een transitie naar een duurzame transportsector met een
1446 belangrijker plaats voor elektrische voertuigen.
1447

1448 • **Kilometerbeprijzing.** D66 houdt vast aan het voornemen dat mensen betalen
1449 voor het gebruik, niet voor het bezit van een auto en ziet mogelijkheden voor een
1450 slimme, groene en eerlijke kilometerheffing. D66 wil daartoe de bestaande
1451 belasting op auto's afbouwen zodat mensen niet langer betalen voor het bezit van
1452 de auto, maar voor het gebruik er van. D66 wil zo snel mogelijk de kilometerprijs
1453 invoeren, en die ook kunnen variëren naar tijd en plaats om automobilisten die
1454 niet per se in de spits hoeven te rijden te stimuleren op een ander moment of met
1455 een ander vervoermiddel te reizen. Proeven met 'spitsmijden' laten zien dat
1456 automobilisten gevoelig zijn voor deze prikkel en hun keuzes aanpassen.
1457 Daarnaast gaan vuile auto's meer per kilometer betalen dan schone auto's.
1458 Doordat vaste belastingen – de motorrijtuigenbelasting en de BPM op de
1459 aanschaf van auto's - worden verminderd blijven de lasten voor de gezamenlijke
1460 automobilisten gelijk.
1461

1462 • **Thuiswerken.** Een andere belangrijke manier om de filedruk in de spits te
1463 verminderen is slimmer om te gaan met woon-werk verkeer. De ingezette trend
1464 naar het 'nieuwe werken', met flexibele werktijden, thuiswerkfaciliteiten,
1465 autodelen, bevordering van fietsgebruik en combi's met OV, moet worden
1466 versneld en binnen bereik van grotere groepen mensen worden gebracht.
1467

1468 • **Verbetering bestaande wegen.** Voor D66 is verbetering van bestaande wegen
1469 eerste keus, en nieuwe wegen mogen alleen als deze echte meerwaarde voor het
1470 functioneren van netwerken opleveren. Concreet betekent dit dat D66 kiest voor
1471 vergroten van de capaciteit van het bestaande hoofdwegennet en opwaarderen
1472 van belangrijke regionale wegen. Hierbij wordt rekening gehouden met de
1473 effecten van kilometerbeprijzing op de behoefte aan wegen. Voorbeelden van
1474 nieuwe infrastructuur die het regionale netwerk verbeteren zijn de
1475 IJmeerverbinding tussen Almere en Amsterdam, de A13-A16 en een nieuwe
1476 westelijke oeververbinding bij Rotterdam.
1477

1478 • **Ontlasting rijkswegennet.** Het rijkswegennet wordt in Nederland intensief
1479 gebruikt voor relatief korte lokale en interlokale verplaatsingen. Daarom wil D66
1480 het rijks-wegennet ontlasten door aan betere benutting op netwerk-niveau te
1481 werken: regionaal verkeer meer over het regionale netwerk, doorgaand verkeer
1482 over doorgaande routes. Verbeteringen in het netwerk die

1483 dit ondersteunen krijgen voorrang.
1484

1485 • **Parkeren op strategische locaties.** D66 wil meer P+R voorzieningen op
1486 strategische locaties in het wegennetwerk waar goede overstapmogelijkheden
1487 beschikbaar zijn (naar trein, metro of snelle bus), zodat de toegangswegen tot de
1488 kerngebieden van het stedelijk netwerk kunnen worden ontlast en goed
1489 bereikbaar blijven. Daartoe wil D66 één aanpak van rijk, stadsregio's en steden
1490 ontwikkelen. Verder wil D66 de verbetering en onderhoud van belangrijke
1491 corridors als één geheel aanpakken, waarbij uitwisseling met OV extra aandacht
1492 krijgt.
1493

1494 **Omgaan met krimp in de landelijke gebieden**

1495 Veel plattelandskernen hebben of krijgen te maken met bevolkingskrimp. Net als
1496 in het stedelijk gebied, heeft ook het landelijk gebied te maken met
1497 achterstandssituaties. Een adequate ruimtelijke en sociaal-economische
1498 ontwikkelingsstrategie is nodig. Dat is in eerste instantie een verantwoordelijkheid
1499 voor het lokaal bestuur, maar het rijk moet hen daarin bijstaan. Met investeringen
1500 in de economische structuur, zoals in ecologische landbouw en toerisme, en door
1501 het stimuleren van innovatie, zoals vervoer op maat en slimme netwerken voor
1502 zorg en onderwijs. Krimpgebieden moeten voldoende verbinding houden met
1503 vitale groeigebieden. Krimp is overigens lang niet altijd erg. Krimp is ook een
1504 kans. Er is minder druk op schaarse goederen, en meer fysieke ruimte voor
1505 bouwen en groen.
1506

1507 • **Verbreden bedrijvigheid rondom landbouw.** Veel agrarische ondernemers
1508 zoeken naar verbindingen tussen agrarische productie en ander bedrijvigheden
1509 zoals recreatie, zorg of educatie. Dit zijn belangrijke ontwikkelingen. Ze dragen bij
1510 aan de verbinding tussen stad en land, genereren extra inkomsten voor meer
1511 kleinschalige landbouw in de buurt van steden en dragen creatieve en duurzame
1512 oplossingen aan voor problemen van de grote stad. D66 wil deze ontwikkelingen
1513 ondersteunen door flexibilisering van overheids-gelden en het wegnemen van
1514 belemmerende regels, bijvoorbeeld op het gebied van kampeervoorschriften.
1515

1516 • **Realistisch omgaan met krimp.** Vergrijzing en inkrimping van de bevolking in
1517 de landelijke gebieden heeft consequenties voor bouwplannen en bereikbaarheid.
1518 Bouwplannen met te forse ambities moeten worden bijgesteld. Er moet diverser
1519 worden gebouwd, het accent moet van kwantiteit naar kwaliteit. Er moet regionale
1520 afstemming komen over bouwafspraken. D66 vindt daarnaast dat de
1521 bereikbaarheid van het landelijk gebied op peil moet blijven. Slechte ontsluiting
1522 vormt een knelpunt voor bedrijven en werknemers. Ook moet deeltijdwonen
1523 worden benut, werp geen belemmeringen op - zoals sommige gemeenten doen -
1524 met specifieke verordeningen voor tweede woningen.
1525

1526 **Landschap en natuur**

1527 In een dichtbebouwd land als Nederland is het makkelijk te vergeten dat ons land
1528 ook weidse landschappen en schitterende natuur kent. De uitdaging is om op korte
1529 en lange termijn voldoende ruimte te kunnen bieden aan economische groei én aan

1530 waardevol landschap en natuur.

1531
1532 • **Natura 2000.** D66 is voorstander van het project Natura 2000, een Europees
1533 samenhangend netwerk van be-schermdde natuurgebieden. De interpretatie van
1534 Natura 2000 brengt echter veel onrust teweeg onder alle be- trokkenen bij de
1535 ontwikkeling van nieuwe natuur. D66 wil voor helderheid voor de vele
1536 ondernemers in de buurt van Natura 2000-gebieden. D66 wil daarom dat conform
1537 onze Europese verplichtingen de natuurgebieden in Nederland dit jaar nog
1538 definitief worden aangewezen.

1539
1540 • **Nationale parken beschermen.** D66 wil de bestaande nationale parken en
1541 landschappen, zoals de Veluwe, De Biesbosch en De Utrechtse Heuvelrug,
1542 nadrukkelijk beschermen tegen versnippering en verstedelijking. Bij het beheer is
1543 vooral aandacht nodig voor verzuring, -overbemesting en natuurlijk waterbeheer.

1544
1545 • **Ecologische hoofdstructuur (EHS).** D66 wil extra investeren in de kwaliteit van
1546 de ecologische hoofdstructuur. D66 geeft daarbij prioriteit aan het verwerven van
1547 de ontbrekende schakels tussen natuurgebieden. Natuur-gebieden zijn van belang
1548 voor het herstel van de bio-diversiteit. De overheid moet ruilgronden in haar bezit
1549 inzetten waar het kan, maar bereid zijn om te onteigenen waar dat moet. D66 wil
1550 waar mogelijk natuur combineren met andere doelen, zoals waterberging en
1551 toerisme. Door de realisatie van natuur aan maatregelen uit het Delta-programma
1552 te koppelen kan geld bespaard worden. D66 wil de huidige snelheid van realisatie
1553 vasthouden.

1554
1555 • **Groen rond steden.** De aanleg van groene recreatiegebieden rondom steden (en
1556 dorpen) blijft achter. Een forse inhaalslag is nodig. Dat geldt ook voor de
1557 toegankelijkheid van deze voorzieningen die met name voor fietsers en wandelaars
1558 achterblijft.

1559
1560 • **Tegengaan overbevissing.** Niet alleen de natuur op het land behoeft
1561 bescherming. Ook de waternatuur staat onder druk. Om haar te beschermen moet
1562 de visserij verduurzaamd worden en is het nodig de meest kwetsbare, en
1563 belangrijkste, gebieden te beschermen. D66 wil binnen de EU een strenger
1564 Gemeenschappelijk Visserij Beleid voor het drastisch terugdringen van de bevissing
1565 van kwetsbare vissoorten zodat deze soorten zich kunnen herstellen. Als deze
1566 afspraken niet gehandhaafd worden, dreigt er een economische en ecologische
1567 ramp. De principes van het Gemeenschappelijk Visserij Beleid zijn ook daar waar
1568 Europese schepen en bedrijven vissen buiten Europese wateren van toepassing.

1569
1570 • **Zeereservaten.** Om de visstand meer tijd te geven te herstellen, worden
1571 sommige gebieden voor langere tijd voor alle visserij gesloten. In overleg met onze
1572 partners in de EU en daarbuiten stellen we zeereservaten in om de kraamkamers
1573 en meest kwetsbare gebieden (zoals delta's, wadden en riffen) te beschermen. In
1574 onze nationale wateren wijzen we deze gebieden versneld aan. Ook bij andere
1575 activiteiten in de Noordzee, zoals de aanleg van windparken, wordt rekening
1576 gehouden met de zeenatuur. Alle financiële middelen van het visserij-beleid worden

1577 aangewend om te investeren in de visbestanden en niet in het vistuig.

1579 **Landbouw en Dierenwelzijn**

1580 De Nederlandse landbouwsector is zeer gevarieerd: met kennisintensieve
1581 agribusinesses, maar ook met meer traditionele intensieve veeteeltbedrijven. D66
1582 wil innovatie van agribusiness de ruimte geven, maar stelt grenzen aan
1583 ontwikkelingen die ten koste gaan van dierenwelzijn, natuur en landschap.

1585 • **Combineren van functies.** Veel functies van natuur en landschap zijn van groot
1586 belang voor onze samenleving. We genieten van mooie houtwallen, natuurlijke
1587 oevers, koeien met roomblanke of mokkabruine dijen in de wei of rietvelden.
1588 Daarnaast zijn er nog vele andere eco-systeemdiensten, zoals biodiversiteit,
1589 biobrandstoffen, CO₂-opslag of waterbeheer. D66 wil boeren belonen als ze deze
1590 maatschappelijke functies combineren met hun werk. Er zijn veel nieuwe duurzame
1591 verdienmodellen en rood-voor-groen financieringen in ontwikkeling. D66 wil dat,
1592 naast de bestaande fiscale faciliteiten omtrent investeringen in milieuvriendelijke
1593 aanpassingen, ook ingrepen ten behoeve van de diervriendelijkheid fiscaal
1594 aantrekkelijk worden. Om toekomstige generaties niet op te zadelen met de manier
1595 waarop wij leven, is het noodzakelijk om onze voedselketen te verduurzamen en de
1596 groei van vleesconsumptie te remmen.

1598 • **Europees landbouwbeleid.** In het verlengde hiervan pleit D66 voor vernieuwing
1599 van het Europees landbouwbeleid, waarbij Europese gelden worden gekoppeld
1600 aan maatschappelijke diensten in de landbouw. Dit betekent dat boeren worden
1601 betaald op basis van de maatschappelijke prestaties die ze leveren, zoals
1602 landschap, cultuurhistorie, koeien in de wei, weidevogels, biodiversiteit,
1603 waterbeheer, energie, klimaat, educatie of recreatie.

1605 • **Innovatieve landbouwsector.** D66 wil de bestaande kracht van de Nederlandse
1606 land- en (glas)tuinbouw verder versterken door duurzame oplossingen te
1607 bevorderen zoals de inzet van aardwarmte voor energieneutrale kassen.

1609 • **Biotechnologie als kans.** D66 ziet in de ontwikkeling van biotechnologie en het
1610 veredelen van gewassen kansen voor innovatie en verduurzaming. De introductie
1611 van nieuwe gewassen moet niet meer afhankelijk zijn van een Europees veto. Wel
1612 is het van belang dat individuele consumenten zelf de keuze kunnen maken om wel
1613 of niet genetisch gemodificeerde producten te kopen.

1615 • **Duurzame en diervriendelijke landbouw.** Voor D66 is in Nederland alleen
1616 toekomst voor duurzame, diervriendelijke voedselproductie. De producenten
1617 kunnen variëren van kleinschalige biologische bedrijven tot high-tech agroparken
1618 waar verschillende agrarische bedrijvigheden op een innovatieve, duurzame en
1619 diervriendelijke wijze gecombineerd worden. Milieuwinst ontstaat door gebruik te
1620 maken van elkaars afval-stromen. D66 staat positief tegenover agroparken en
1621 negatief tegenover megastallen zonder extra investeringen in dierenwelzijn en
1622 duurzaamheid. Het RIVM doet op dit moment onderzoek naar de risico's van grote
1623 intensiteit van vee voor de volksgezondheid. D66 wil dat de resultaten van dit

1624 onderzoek worden meegenomen bij het formuleren van de landbouwmaatregelen.
1625 Omdat agroparken zich slecht verhouden tot woonkernen moet op zoek worden
1626 gegaan naar meer passende locaties, bijvoorbeeld in de buurt van havens of
1627 bedrijventerreinen.
1628

1629 • **Dierenwelzijn.** D66 is tegen het dierenleed in de bio-industrie. D66 wil concrete
1630 verbeteringen in de veeteelt, zoals het fors vergroten van de hokken voor dieren,
1631 het buiten laten grazen van runderen, het verbieden van onverdoofd castreren van
1632 varkens en het aan banden leggen van diertransporten langer dan vier uur of
1633 verder van 300 kilometer. Boeren moeten voor deze verbeteringen gebruik kunnen
1634 maken van een aftrekregeling om hun gelijk speelveld te behouden. De jacht op en
1635 handel in beschermde diersoorten moet worden aangepakt.
1636

1637 • **Aanpak dierenmishandeling.** D66 wil dat mensen die dieren mishandelen in
1638 aanvulling op bestaande boetes een houdverbod kan worden opgelegd.
1639

1640 • **Welzijnslabel op alle dierlijke producten.** Een beschaafde samenleving behoort
1641 fatsoenlijk om te gaan met dieren. D66 wil dat op alle dierlijke producten een label
1642 komt waarop eenvoudig af te lezen is wat de graad van dierenwelzijn is geweest.
1643 Zo worden consumenten in staat gesteld een verantwoorde keuze te maken.
1644 Hierbij kan worden ingespeeld op de vele initiatieven waar supermarkten,
1645 veehouderijbedrijven en dierenbescherming al mee bezig zijn.
1646

1647 • **Jacht op en handel in beschermde diersoorten aanpakken.** Veel dieren
1648 worden met uitsterven bedreigd door vernietiging van hun leefgebied, overbejaging
1649 en dierenhandel. D66 wil een strengere controle op en handhaving van de handel
1650 in Nederland en Europa.

feed-in tarief voor groene stroom / geen nieuwe - kolencentrales / de vervuiler betaalt / OV als alternatief voor auto / energiezuinige woningen / in 2050 zonder fossiele brandstof

Anders energie opwekken en gebruiken

D66 wil dat energie schoon, betrouwbaar, betaalbaar en voor iedereen toegankelijk is. Om dat te bereiken moeten we nu durven te kiezen voor een radicale omslag voor overgang naar een duurzame energiehuishouding. Nederland dient zich hier ook in Europa voor in te zetten. Onze samenleving moet in 2050 geheel zonder fossiele brandstoffen kunnen ('Verklaring van Utrecht').

Deze omslag levert Nederland vele voordelen op: langere termijn zekerheid van betaalbare energie, prijsstabiliteit, terugdringen van onze afhankelijkheid van het energie-infuus vanuit instabiele regio's als het Midden-Oosten en een drastische vermindering van onze broeikasgasuitstoot en andere vervuiling. Deze omslag levert ook nieuwe werkgelegenheid op door innovatie in de energiesector. Met nieuwe kansen voor bedrijven om opgedane kennis en ervaring te exporteren. Daarmee bereiken we duurzame welvaart, die niet ten koste gaat van toekomstige generaties.

D66 is in de regel voor een bescheiden overheid, maar hier zal de overheid de regie in handen moeten nemen. De 'markt' kan en zal deze problematiek namelijk niet alleen oplossen. De overheid zorgt voor een stimulerend en richtinggevend investeringsklimaat, zodat investeringen in hernieuwbare energie voor lange tijd kunnen worden gerealiseerd. De overheid stelt scherpe eisen en strenge normen, in combinatie met redelijke termijnen, waaraan de markt moet voldoen. De overheid zorgt voor een gelijk speelveld, waardoor valse concurrentie geen belemmerende rol kan spelen. De overheid zorgt voor vergroening van ons belastingstelsel.

D66 ziet dat de gewenste energietransitie tot op heden te langzaam op gang komt. Er is bij consumenten nog te weinig bewustzijn over het belang van energiebesparing en te weinig kennis over hoe dat te bereiken. Slim omgaan met energie krijgt te weinig prioriteit, ook doordat er vanuit de overheid onvoldoende over de lange termijn wordt nagedacht. Daardoor is het huidige systeem te ambtelijk, subsidies te zeer versnipperd, en beleid inconsistent. Het gevolg is investeringonzekerheid, doordat de overheid geen betrouwbare partner is voor burgers en bedrijven. D66 ziet dat onze huidige welvaart en economische ontwikkeling vooral gebaseerd zijn op de goedkope beschikbaarheid van olie, kolen en gas. Wij naderen het punt waarop deze belangrijke fossiele energiebronnen uitgeput raken. Bovendien brengen we met het gebruik van deze brandstoffen onomkeerbare en onherstelbare schade toe aan ons leefmilieu, aan het klimaat en aan de biodiversiteit op onze aarde. Toenemende schaarste van essentiële fossiele energiebronnen zal ook leiden tot grotere politieke instabiliteit. D66 ziet dat Nederland bij de ontwikkeling van een duurzame energiehuishouding al jaren achterblijft bij een groot aantal andere Europese landen, zoals Duitsland, Denemarken, Spanje en Portugal. Nederland zal alles uit de kast moeten halen om in 2020 het - in Europa afgesproken - verplichte aandeel van minimaal 14% hernieuwbare energie te verwezenlijken. De breed gedragen Nederlandse ambitie van 20% vereist dat echt alle zeilen bij worden gezet. D66 ziet dat de wereld er niet in slaagt gezamenlijk bindende afspraken te maken. In een houdgreep van besluiteloosheid strompelden we naar de klimaattop in Kopenhagen om daar, na weken onderhandelen, zonder tastbaar resultaat weer uit elkaar te gaan. Dat falen heeft de noodzaak van harde, internationale overeenkomsten met betrekking tot duurzame energieproductie verder vergroot.

Het realiseren van een duurzame energiehuishouding is van groot belang. Daarvoor is nodig: direct en aanzienlijk beperken van onnodig energiegebruik, versneld gebruik gaan maken van hernieuwbare energiebronnen en - waar fossiele energie nog onvermijdelijk is - deze zo efficiënt en duurzaam mogelijk opwekken. Volgens D66 gaat dit gepaard met een omslag van centrale naar duurzame lokale opwekking.

Behalve overheid en bedrijfsleven heeft ook het individu een rol in de transitie naar een duurzame samenleving. Sterker nog, juist consumenten hebben directe invloed op het bewerkstelligen van werkelijke veranderingen. Ieder individu draagt een eigen verantwoordelijkheid voor de omgeving waarin hij of zij leeft. Het is daarom belangrijk dat fors wordt geïnvesteerd in de verdere bewustwording van consumenten, in kennis over energiebesparing, en in gedragverandering.

Dit alles kan niet gerealiseerd worden zonder bindende klimaatdoelstellingen over grenzen heen. Nu is de kans om, vanuit de kleine gebaren, de grote slagen te maken. Als het aan D66 ligt wacht Europa niet langer op de Verenigde Staten en China, maar nemen we de vlucht naar voren: Europa-breed kiezen voor schone energie. Wind, water en zon in plaats van olie, kolen en gas.

D66 is voor het principe 'de vervuiler betaalt'. Dat geldt op alle niveaus: voor het individu, voor bedrijven en voor overheden. Het creëren van een gelijk speelveld voor 'vuile' en 'schone' technologieën betekent onder meer dat de maatschappelijke (ecologische) kosten van energieproductie en –gebruik moeten worden toegerekend aan de bron. D66 is voor een actieve rol voor de overheid om de transitie in goede banen te leiden en de economie structureel te verduurzamen. We moeten weg van de vrijblijvende convenanten en intentieverklaringen, en met meer durf en ambitie dwingender afspraken maken. D66 staat voor de belangen van volgende generaties. De aarde is niet van ons. Energiebesparing, duurzame energieproductie en vergroening van onze economie zijn niet alleen noodzakelijk om de aarde in de nabije toekomst leefbaar te houden. Ook de kinderen van de toekomst hebben recht op een schone wereld.

(Amendeerbaar deel)

1651

1652

Energiebesparing in de gebouwde omgeving

1653

1654

1655

1656

1657

1658

1659

1660

1661

1662

1663

1664

Veel energiebesparingsmaatregelen in en rond woningen verdienen zichzelf snel terug. Vaak zonder subsidies. Toch worden veel verbeteringen niet doorgevoerd en blijven veel subsidies ongebruikt. D66 wil energiebesparing als hoogste prioriteit stellen. Geld ter beschikking stellen alleen is niet voldoende: om energiebesparing echt tot een succes te laten worden moet de overheid op een breed front inzetten en door een combinatie van financiële prikkels en verplichtingen investeringen op gang te brengen. Voor nieuw te bouwen woningen en kantoren zullen strenge normen gelden, maar met alleen het verduurzamen van nieuwbouw gaat de transitie te langzaam. Er staan ongeveer 7 miljoen woningen en gebouwen in Nederland; het is noodzakelijk om de bestaande woningvoorraad prioriteit te geven.

1665

1666

1667

1668

1669

1670

1671

1672

1673

1674

1675

1676

1677

1678

1679

1680

1681

1682

1683

1684

1685

- **Energiezuinige sociale woningen.** Ongeveer 35% van de bestaande woningvoorraad in Nederland is sociale woningbouw en is in bezit van woningcorporaties. D66 wil de woningmarkt hervormen: het verduurzamen van de sociale woningbouw is daar een belangrijk onderdeel van. D66 wil daarom een CO₂--reductieverplichting vaststellen voor woningcorporaties. D66 wil de sociale huursector verplichten om in de periode tot 2020 de woningen met de laagste energielabels met drie labelklassen te verbeteren. Ook hier geldt dat op niet-naleving sancties staan. Een probleem is dat wanneer woningcorporaties investeren in de isolatie van huizen, zij dit niet eenvoudig kunnen terugverdienen door de huur te verhogen. Het is hierdoor voor hen niet rendabel om deze investeringen te doen. D66 wil deze problematiek oplossen door de introductie van een 'totale woonlasten' aanpak. In dat geval kunnen woningcorporaties de investeringen in energiebesparing verrekenen met het verhogen van de huur, terwijl de totale woonlasten voor de bewoner niet omhoog gaan omdat de energiekosten dalen. Om de besparingen te realiseren moeten woningcorporaties meer samenwerken met energiebedrijven voor technische ondersteuning, met gemeenten voor snelle uitvoering en met banken om de investeringen te financieren. Tevens moet de wet aangepast worden zodat huurders deze investeringen niet kunnen blokkeren.

- **Energiezuinige koopwoningen.** Ook koopwoningen moeten energiezuiniger

1686 worden. D66 stelt voor om kopers van een huis verplicht een verbetering in het
1687 energielabel van hun woning te laten maken. Ieder jaar worden zo'n 300.000
1688 huizen verkocht. Ieder huis dat aangekocht wordt moet verplicht een energielabel
1689 aanvragen. Dit moet zo worden uitgevoerd dat de koper van het huis de extra
1690 investering binnen 7 jaar terug kan verdienen. Met name slecht geïsoleerde
1691 woningen (G-label) moeten zo snel mogelijk naar het B-niveau worden getild. De
1692 extra investeringen kunnen ('groen') gefinancierd worden via de hypotheek. Voor
1693 bijzondere gebouwen zoals monumenten kan een uitzondering worden gemaakt.
1694

1695 • **Makkelijker isoleren.** Particuliere huiseigenaren stuiten vaak op administratieve
1696 en organisatorische lasten bij het isoleren van hun huis. D66 pleit voor
1697 instappakketten waarbij huiseigenaren eenvoudig kunnen intekenen en waarbij de
1698 overheid de administratieve lasten en vergunningen overneemt.
1699

1700 **Energiebewustzijn bij consumenten**

1701 Onze huidige consumptiemaatschappij heeft een groot effect op ons
1702 energieverbruik. Juist de burger/consument heeft directe invloed om werkelijke
1703 veranderingen te bewerkstelligen: het is daarom belangrijk dat fors wordt
1704 geïnvesteerd in de verdere bewustwording van consumenten. De uitdaging is om
1705 mensen als consument en burger te betrekken bij het energievraagstuk.
1706 Gedragsveranderingsprogramma's zoals EcoTeam, of Global Action Plan
1707 sorteren effect en verdienen navolging.
1708

1709 • **Duurzaamheids certificering.** D66 is voorstander van certificering van bedrijven
1710 op het gebied van duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen,
1711 analoog aan bestaande ISO-systemen.
1712

1713 • **Kiloknallertax.** Via het BTW-tarief kan de overheid gericht de groei in de
1714 consumptie van bepaalde belastende producten zoals vlees ontmoedigen. (Zie
1715 ook het hoofdstuk 'Anders verdienen en verdelen').
1716

1717 • **Transparante energierekening.** D66 wil dat energierekeningen eenvoudiger
1718 worden. De wildgroei aan gecompliceerde energiecontracten moet worden
1719 verminderd door in samenspraak met de sector het aantal contractvormen te
1720 beperken. Zo kunnen consumenten makkelijker aanbiedingen vergelijken en
1721 bewuster omgaan met hun energieverbruik.
1722

1723 **Gelijk speelveld en de vervuiler betaalt**

1724 D66 wil de belasting op arbeid verlagen en de belasting op milieubelastende
1725 consumptie verhogen. De Nederlandse industrie is goed voor een derde van ons
1726 totale energieverbruik. Wat D66 betreft valt hier nog veel te winnen als het gaat
1727 om energiebesparing. Daarbij zullen wij nadrukkelijk rekening moeten houden met
1728 de concurrentiepositie van deze bedrijven. D66 wil deze bedrijven de prikkels
1729 geven om zo zuinig mogelijk met energie om te gaan, maar hen daarbij niet
1730 benadelen ten opzichte van concurrenten die zonder beperking mogen vervuilen
1731 of verspillen.

1732 Het huidige systeem van energieheffing is niet eerlijk. Wie het minst gebruikt,

1733 betaalt het meest. Voor bedrijfstakken die internationaal opereren worden
1734 lastenverzwaringen in Europese context ingevoerd, of in Nederland ingevoerd met
1735 compensatie via andere belastingen.
1736

1737 • **Veilen van emissierechten.** D66 wil dat emissierechten zo snel mogelijk
1738 worden geveild in plaats van gratis toegekend. Momenteel vallen de zware
1739 industrie en energiebedrijven onder het Europese emissiehandelssysteem
1740 (ETS). Het ETS zet een plafond op de uitstoot van CO₂; indien een bedrijf meer
1741 wil uitstoten dan dit plafond, moet het emissierechten kopen van een bedrijf dat
1742 teveel heeft, bijvoorbeeld omdat dat bedrijf geïnvesteerd heeft in schonere
1743 productie. Het grote nadeel van emissiehandel is dat de prijs volatiel is. Dit schrikt
1744 investeringen in schone technologieën af, omdat deze gebaat zijn bij een stabiele
1745 CO₂-prijs. D66 wil daarom dat Nederland zich inspant om in Europees verband te
1746 pleiten voor een prijsvloer voor emissierechten, al dan niet in combinatie met een
1747 CO₂-belasting.
1748

1749 • **Nivelleren van tarieven.** D66 wil dat het bestaande verschil tussen de
1750 energiebelastingtarieven van klein- en grootverbruikers wordt gelijkgetrokken
1751 (schijf twee en drie gelijkstellen aan schijf een). Tevens moet een betere
1752 differentiatie naar CO₂-uitstoot plaatsvinden. Nu gelden fiscale kortingen voor met
1753 name de energie--intensieve industrie, bijvoorbeeld voor bedrijven die zich
1754 aangesloten hebben bij een meerjarenafpraak. D66 wil deze uitzonderingen
1755 geleidelijk en gefaseerd afschaffen.
1756

1757 • **Europese afstemming.** Voor alle bedrijven die niet onder het Europese
1758 emissiehandelssysteem vallen, dient de aangepaste energieheffing te gelden en
1759 daarnaast een CO₂-component te worden berekend. De vergroening van de
1760 belastingen mag echter niet tot te grote negatieve concurrentie-effecten leiden.
1761 Daarom is Europese afstemming noodzakelijk, of compensatie binnen de CO₂-
1762 boekhouding waarbij bedrijven die teveel CO₂ produceren rechten moeten kopen
1763 van hen die beneden de norm werken.
1764

1765 • **Vergroening van Onroerende Zaak Belasting (OZB).** D66 wil de hoogte van
1766 de OZB mede afhankelijk maken van het gebouw toebedeelde Energielabel,
1767 waardoor deze belastingen gediversifieerd worden in zuinigheidscategorieën.
1768 Gezien de lokale diversiteit van de hoogte van de OZB, kunnen steeds vanuit het
1769 lokaal vastgestelde middentarieef de overige categorieën tarieven berekend
1770 worden op basis van een landelijk geldende staffel met procentuele toeslagen en
1771 kortingen. De invoering hiervan is afhankelijk van een efficiënt en effectief
1772 administratief systeem. Als alternatief kan het eigen woningforfait mede
1773 afhankelijk worden gemaakt van het energielabel.
1774

1775 **Verduurzaming van grootschalige en -kleinschalige energieopwekking**

1776 D66 zet in op decentrale energieopwekking. Hier is veel potentieel en als
1777 bijkomend effect raken burgers en bedrijven zo meer betrokken bij
1778 energieproductie en –consumptie. Daarnaast blijft grootschalige
1779 energieopwekking nodig, maar moet deze duurzamer. D66 kiest voor

1780 grootschalige energieopwekking met wind op zee, voor grootschalige zonne-
1781 energie en voor flexibele gascentrales als overgangsbrandstof. Van de eindige
1782 fossiele brandstoffen vindt D66 aardgas de meest geschikte “transitiebrandstof”
1783 als tijdelijke overbrugging naar een volledig duurzame energiemix. D66 heeft een
1784 ambitieuze energieagenda en wil de Nederlandse ambitie niet loslaten. Om deze
1785 ambitie te verwezenlijken voor de energiemix warmte, transport en elektriciteit,
1786 moet elektriciteit de grootste transitie realiseren. D66 wil een aandeel duurzame
1787 elektriciteit van 35% in 2020.
1788

1789 • **Financiering duurzame energie.** Meer dan de helft van de Nederlandse
1790 energiesubsidies blijft onbenut. Potentiële investeerders worden afgeschrikt door
1791 een onaantrekkelijke combinatie van rendement en risico, bureaucratie en
1792 onvoorspelbaarheid van de overheid. Met name kleine projecten vinden geen
1793 doorgang. De financiering van duurzame energie moet voorspelbaar, transparant
1794 en simpel zijn. D66 wil een zogeheten Feed-in tarief instellen met het volgende
1795 doel: het betrekken van burgers en ondernemers bij deze energietransitie en het
1796 stimuleren van innovatie van kleinschalige projecten. Dit houdt in dat de
1797 kleinverbruiker die zelf energie opwekt, bijvoorbeeld met zonne-panelen, zijn
1798 overtollige stroom tegen een tevoren vastgesteld tarief terug mag leveren aan het
1799 net. Dat tarief wordt jaarlijks door de overheid vastgesteld op basis van de dan
1800 geldende tarieven voor grijze stroom en geldt voor een periode van 20 jaar. Dit
1801 geeft een investeringszekerheid, die bijvoorbeeld in Duitsland tot een sterke groei
1802 van groene stroom heeft geleid. De regeling moet een open einde kennen zodat
1803 burgers en bedrijven die in projecten investeren meer zekerheid hebben. De
1804 duurzame energie dient daarnaast voorrang te krijgen op het net en de regeling
1805 moet gefinancierd worden via de energierekening. In de eerste instantie is de
1806 regeling bedoeld voor zon-PV, wind-op-land, en biogas, maar nieuwe
1807 veelbelovende technologieën moeten in de toekomst ook kunnen profiteren.
1808

1809 • **Locaties voor opwekking duurzame energie.** Veel duurzaam potentieel,
1810 bijvoorbeeld in wind-op-land, wordt niet gerealiseerd doordat projecten vastlopen
1811 in vergunningverlening of afstemming met lokale overheden. Veel mogelijke
1812 opwekkingslocaties worden niet ontwikkeld. De overheid dient een meer sturende
1813 rol te spelen, met concrete doelstellingen. D66 pleit verder voor één
1814 vergunningenloket met een bepaling dat als de vergunning niet binnen drie
1815 maanden na indiening is verleend, de vergunning automatisch goedgekeurd is.
1816

1817 • **Wind-op-zee.** Nederland moet voorop lopen in de ontwikkeling van wind-op-zee.
1818 De procedures voor locaties/kavels, inclusief vergunningen en subsidies, moeten
1819 geïntegreerd uitgegeven worden door één departement. De
1820 veiligheidsvoorschriften en milieuregels voor wind-op-zee zijn aan herijking toe.
1821 Door starre en achterhaalde regels worden windparken nu onnodig ver uit de kust
1822 gerealiseerd. In Europees verband moet een grensoverschrijdend netwerk voor
1823 duurzame energie in de Noordzee worden onderzocht.
1824

1825 • **Grootschalige zonne-energie.** D66 wil dat de Europese Unie een verdrag sluit
1826 met Noord-Afrikaanse landen over investeringen in zonne-energie aldaar en

1827 terugleververgoedingen van zonnestroom aan het elektriciteitsnet. Deze
1828 zonnestroom kan via hoogspanningsnetten op basis van gelijkstroom efficiënt
1829 naar de Noordwest-Europa getransporteerd worden. Nederland moet actief gaan
1830 deelnemen aan het Zonne-Energie Plan van de Mediterrane Unie en Nederlandse
1831 bedrijven dienen te worden gestimuleerd om deel te nemen aan het DESERTEC
1832 consortium voor de toekomstige bouw van tot 100 GW aan zonnecentrales in
1833 Noord-Afrika.

1834
1835 • **Gas als transitiebrandstof.** Voor D66 is aardgas de meest geschikte
1836 ‘transitiebrandstof’ in de overgang naar een echt duurzame energiehuishouding.
1837 Aardgas stoot ruim de helft minder CO₂ uit dan kolen en kan bovendien in
1838 toenemende mate bijgestookt worden met biogas. Dit is belangrijk wanneer de
1839 betekenis van weersafhankelijke energiedragers (vooral wind en zon) toeneemt.
1840 Een belangrijk voordeel van gasgestookte centrales is de grote flexibiliteit.

1841
1842 • **Beperk kolen.** D66 wil in de toekomst geen vergunningen meer verlenen aan
1843 kolencentrales die meer dan 350 gram CO₂ per kWh elektriciteit uitstoten. Dit
1844 betekent dat twee van de vier centrales die nog gepland staan niet gebouwd
1845 zullen worden. Kolen-centrales zullen verplicht worden tot het afvangen en
1846 opslaan van CO₂. De overheid zal in de beginfase de ontwikkeling van CO₂-
1847 opslagtechnologie helpen financieren.

1848
1849 • **Geen nieuwe kerncentrales.** Kernenergie kan alleen een optie worden
1850 wanneer een samenhangend plan voor energietransitie, waarbinnen Nederland
1851 tot het uiterste is gegaan in energiebesparing en het realiseren van duurzame
1852 opwekking ontoereikend is. Energieoverschotten uit ons omringende landen
1853 moeten nadrukkelijk meegewogen worden. Vanwege problemen met nucleair
1854 afval, de zeer lange bouwduur (meer dan 15 jaar), eindige uraniumvoorraden en
1855 het wegdrukken van duurzame energie is kernenergie geen goede
1856 transitiebrandstof. Mocht onverhoopt, na alle andere inspanningen, kernenergie
1857 toch noodzakelijk zijn dan kan dit alleen in combinatie met wettelijke afspraken
1858 over verduurzaming van de overige energievoorziening.

1859
1860 • **Stimuleren innovatie.** D66 verwacht van de overheid een stimulerende rol in
1861 het opbouwen van nieuwe industriesectoren in duurzame energie. De overheid
1862 kan een faciliterende rol spelen in vergunningverlening, in het steunen en
1863 opstarten van kleinschalige pilots en door het bevorderen van de
1864 kennisinfrastructuur rond WO/HBO/MBO.

1865 **Energieleverantie, opslag en transport**

1866 Omdat de opwekking van energie zowel ‘grootschalig centraal’ als ‘kleinschalig
1867 decentraal’ zal plaatsvinden, wordt de behoefte aan intelligent transport en slimme
1868 opslag groter. Er moeten in de komende decennia miljarden euro’s geïnvesteerd
1869 worden in onze verouderde netwerken. Met de inzet van netwerktechnologie en
1870 informatietechnologie moeten we de energiesystemen ‘slimmer’ maken. D66 wil
1871 met het lokale bestuur afspraken maken over de besteding aan dit soort slimmere
1872 netwerken van de opbrengsten van de vervreemding van de aandelen in NUON
1873

1874 en Essent.
1875

1876 • **Slimme meters.** D66 is voor het gebruik van slimme meters. Consumenten
1877 krijgen met deze meters meer controle over hun eigen energieverbruik. In plaats
1878 van alleen een piek- en een daltarief zijn er dan meerdere tarieven en
1879 tariefperiodes. De investering voor 'slimme meters' is betrekkelijk gering in
1880 verhouding tot de totaal benodigde investeringen in de elektriciteitssector. Deze
1881 investering zal zichzelf terugverdienen: netcapaciteit zal beter worden benut en
1882 investeringen in extra elektriciteitsproductie zullen worden verminderd. D66 wil
1883 wel dat er een uitzonderingsmogelijkheid bestaat voor mensen met
1884 privacybezwaren tegen de slimme meters.
1885

1886 • **Slimme netten.** De transitie van centrale naar meer lokale en ook lange
1887 afstandopwekking van elektriciteit, zal gevolgen hebben voor de optimale
1888 inrichting van het elektriciteitsnet. Netwerkbedrijven zullen de netwerken moeten
1889 aanpassen. Een (geleidelijke) transitie naar 'slimme' netten zal nodig zijn. Daarbij
1890 speelt ook de keuze tussen gelijkstroom en wisselstroom als technologie. In
1891 overleg met de (inter-)nationale netbeheerders wil D66 verder onderzoeken of het
1892 op de langere termijn verstandig is over te stappen op gelijkstroom. Voor
1893 elektriciteitstransport via hoogspanning- en laagspanningnetten biedt gelijkstroom
1894 waarschijnlijk een beter alternatief ten opzichte van wisselstroom, dat voor
1895 middenspanningnetten de meest economische oplossing blijft. Juist voor energie
1896 uit hernieuwbare bronnen (zoals bij windparken op zee en grootschalige zonne-
1897 energie uit Zuid Europa of Noord Afrika) zijn 'high voltage direct current'-HVDC-
1898 verbindingen uitstekende oplossingen. D66 wil op korte termijn nadere pilots
1899 organiseren om de besparingsmogelijkheden van gelijkstroom op laagspanning
1900 niveau te ontwikkelen. De overheid moet met netbeheerders investeren in pilots
1901 met gelijkstroomnetten, beginnend op lokaal niveau, om uiteindelijk een
1902 betrouwbare structuur op te bouwen. Door de inrichting van actieve 'slimme
1903 netten' kunnen netbeheerders ook de opwekking en het verbruik van elektriciteit
1904 bij consumenten bijsturen.
1905

1906 • **Nederland als gasrotonde.** Nederland speelt een belangrijke rol in transport,
1907 opslag en distributie van gas in Noordwest-Europa. Middels pijplijnen en LNG-
1908 faciliteiten kan deze rol uitgebouwd worden tot die van een zogenaamde
1909 gasrotonde. D66 onderschrijft deze ambitie omdat deze verder bijdraagt aan
1910 energie-zekerheid en energie-onafhankelijkheid. Daarbij blijft de ambitie van D66
1911 om Nederland in 2050 volledig onafhankelijk van fossiele brandstoffen te maken
1912 uiteraard wel overeind.
1913

1914 • **Internationale samenwerking.** Europa wordt steeds belangrijker, ook als het
1915 gaat om energie - en milieu-beleid. D66 is een groot voorstander van verdere
1916 Europese samenwerking op dit vlak. De energiemarkt is allang niet meer
1917 nationaal georiënteerd; onze gas- en elektriciteitsnetwerken zijn sterk verweven
1918 met andere landen in Noordwest-Europa. D66 wil zich inzetten om meer inter-
1919 connecties zoals de NorNed-kabel van Noorwegen naar Nederland te krijgen.
1920 Europa moet internationale samenwerkingsverbanden realiseren om ook

1921 investeringen in grootschalige energieopwekking uit hernieuwbare bronnen buiten
1922 de EU te stimuleren.

1923
1924 **Duurzaamheid en bestuurlijke vernieuwing**

1925 Meer daadkracht en minder bureaucratie vragen ook om bestuurlijke vernieuwing.
1926 D66 wil dat Energie en Klimaatbeleid in één hand komt, zoals in landen als
1927 Denemarken, Verenigd Koninkrijk, en Duitsland. Door bundeling van werkvelden
1928 en de daaruit volgende bestuurlijke slagkracht kan de centrale overheid de
1929 transitie maken van het formuleren naar het realiseren van ambities.

1930
1931 • **Interregionale regulering.** D66 vindt dat het tijd is om het toezicht en de
1932 regulering van de energiemarkten naar een hoger niveau te brengen.
1933 Leveranciers en netbeheerders opereren in de praktijk al op Noordwest Europese
1934 schaal.

grotere gemeenten / waterschappen en provincies integreren / provincies worden landsdelen / minder ministeries / bestuurders direct gekozen

Anders besturen en beïnvloeden

D66 gaat uit van een samenleving die gebouwd is op vertrouwen. Vertrouwen in mensen, in de keuzes die zij maken en in de verantwoordelijkheden die zij kunnen dragen. Een maatschappij voor en door mensen zelf. Een maatschappij, waarin mensen zoveel mogelijk zelf bepalen hoe hun leven en hun land worden ingericht. En dat betekent dat we mensen vaker dan eens in de vier jaar om hun mening vragen.

De overheid heeft een dienende rol. Zij is er voor de burgers, niet andersom. De overheid moet een betrouwbare partner zijn, transparant en overzichtelijk. De overheid als hulp, niet als belemmering. En als het fout gaat, dan erkent de overheid dat en is zij aanspreekbaar.

In zo'n samenleving hebben burgers en overheid een gedeelde verantwoordelijkheid om – met duidelijke afbakening van taken – de grote -problemen van deze tijd aan te pakken.

Burgers worden vaak teleurgesteld in een overheid die belemmeringen opwerpt, in plaats van wegneemt. Teleurstelling over politieke partijen die verwachtingen scheppen, maar deze niet inlossen. Teleurstelling over politici die van alles beloven, maar hun beloftes niet nakomen.

D66 maakt zich zorgen over een overheid die haar status als betrouwbare partner verloren heeft. Verloren, door stuntelende, niet afrekenbare bestuurders, door onbereikbare loketten en door een ondoordringbare bureaucratie. Een bureau-cratie, in stand gehouden door teveel bestuurslagen. Daardoor zijn verantwoordelijkheden versnipperd geraakt. Er wordt zelden of nooit iets afgeschaft in Nederland.

D66 maakt zich zorgen over de verouderde staat van onze democratie. De spelregels van onze democratische rechtstaat zijn geschreven met de ganzenveer en moeten zien te overleven in de tijd van internet. Met als gevolg: kiezers die zich niet meer vertegenwoordigd voelen door bestuurslichamen die daar door de jaren heen voor zijn opgericht.

D66 wil onze democratische rechtstaat vernieuwen; niet als doel op zich, maar als middel. Een middel om de macht – en de controle daarop – zoveel mogelijk neer te leggen bij de burger. D66 staat voor een democratisch gelegitimeerd en dienstbaar openbaar bestuur. Mensen geven bestuurders verantwoordelijkheid, maar ook de bevoegdheden en middelen om maatschappelijke problemen echt aan te pakken. Het toezicht en de controle daarop organiseren mensen ook zoveel mogelijk zelf.

D66 gaat uit van een overheid, die haar beperkingen kent, maar goed presteert op kerntaken. Daarvoor is een grondige herziening van de omvang en de taken van de verschillende bestuurslagen noodzakelijk. Wat lokaal kan, doen we lokaal. Wat nationaal moet, voeren we nationaal uit. Wat in Europa kan, doen we Europees. Dit heeft gevolgen voor de omvang van de rijksoverheid. Al deze democratische structuren zijn continu betwistbaar. Deelbelangen mogen nooit de overhand krijgen. En bovenal geldt, voortdurend: burgers bepalen en bestuurders zijn aanspreekbaar.

Vrije en verantwoordelijke mensen staan aan de basis van een samenleving die gebaseerd is op vertrouwen, niet op wantrouwen. Zij organiseren macht en tegenmacht, de transparantie van macht en de controle op die macht. Die mensen kiezen hun vertegenwoordigers. Democratisch. Die vertegenwoordigers vormen namens de burgers het bestuur. Niet ver weg van die burgers achter gesloten deuren, maar dichtbij de mensen, toegankelijk en transparant.

(Amendeerbaar deel)

1935

1936

1937

1938

1939

1940

1941

Nieuwe schaal en taakverdeling bestuur

Het bestuur in Nederland is versnipperd, ondoorzichtig, inefficiënt en niet aanspreekbaar. D66 wil een bestuur dat dienstbaar en wendbaar is, en zich richt op het aanpakken van de maatschappelijke problemen van deze tijd. Dat vraagt een grondige herziening van de omvang, schaal en taken van alle bestuurslagen. D66 vindt dat de gemeente het eerste gezicht moet zijn van de overheid. Dit

1942 betekent decentralisatie van taken: wat lokaal kan, lokaal doen. Om dit mogelijk te
1943 maken is gemeentelijke opschaling nodig en een versterking van de lokale
1944 democratische structuur.

1945 Daarnaast streeft D66 naar een effectief en efficiënt werkend middenbestuur. De
1946 provincies moeten zich concentreren op een goede en efficiënte uitvoering van
1947 taken op ruimtelijk-economisch en milieugebied. D66 wil de provincies deze
1948 kabinetsperiode samenvoegen tot een beperkt aantal landsdelen. De rijksoverheid
1949 kan sterk worden afgeslankt en moet zich richten op strategische vraagstukken
1950 van nationale en internationale aard.

1951
1952 • **Slagvaardige gemeenten als voorwaarde voor decentralisatie.** Kleine
1953 gemeenten hebben vaak te weinig bestuurskracht om de uitdagingen van de
1954 toekomst aan te gaan. D66 wil een aanzienlijke decentralisatie van Rijkstaken naar
1955 gemeenten. Daarvoor is versterking van de bestuurskracht noodzakelijk. Dan is wel
1956 een aanzienlijke opschaling nodig. Gemeenten krijgen maximaal 2 jaar de tijd om
1957 hiervoor zelf met adequate voorstellen te komen. Ook grote steden, vooral die met
1958 een regiofunctie, hebben een tekort aan bestuurskracht. Daarvoor kan
1959 schaalvergroting eveneens een oplossing zijn. De huidige constructies op basis
1960 van de Wet Gemeenschappelijke Regelingen en WGR-plus kunnen in de nieuwe
1961 opzet fors worden verminderd: de noodzaak ervan moet steeds opnieuw worden
1962 bewezen. De besluitvorming over deze ingrijpende operatie dient binnen de
1963 komende kabinetsperiode te worden afgerond. Binnen-gemeentelijke
1964 decentralisatie naar dorpen, wijken en buurten kan de aanspreekbaarheid en
1965 zichtbaarheid van het bestuur vergroten, mits daarvoor vanuit de lokale bevolking
1966 voldoende draagvlak bestaat. Hervorming van de financiële verhouding tussen Rijk
1967 en gemeenten moet aansluiten bij de beoogde taakverzwaring en opschaling.
1968 Uitbreiding van het gemeentelijk belastinggebied kan hier deel van uitmaken.

1969
1970 • **Meer gemeentelijke taken.** Het lokale bestuur vormt de primaire bestuurslaag.
1971 Veel meer taken dienen te worden gedecentraliseerd naar dat niveau, zoals de
1972 AWBZ (welzijnsbeleid), (langdurige) zorg, sociale woningbouw, grote
1973 stedenbeleid, jeugdzorg en de sociale zekerheid. Dit biedt ook ruimte om taken en
1974 bevoegdheden van ZBO's (Zelfstandige Bestuurs-organen, zoals het UWV)
1975 geheel of gedeeltelijk over te hevelen naar de versterkte gemeenten.

1976
1977 • **Meer ruimte en vrijheid voor gemeenten.** Gemeenten krijgen meer
1978 beleidsvrijheid en financiële middelen. Alle verticale toezichts- en
1979 verantwoordingsrelaties en de daaruit voortvloeiende verplichtingen voor
1980 decentrale overheden worden drastisch gesaneerd waarbij ook de nog resterende
1981 specifieke uitkeringen moeten worden meegenomen. Bestuurders moeten niet
1982 voortdurend verantwoording aan elkaar afleggen, maar vooral aan de burgers.

1983
1984 • **Eigen gemeentelijk belastinggebied.** In de lokale democratie moet ook een
1985 goede afweging tussen belastingheffing en voorzieningenniveau kunnen worden
1986 gemaakt. Vergroting van het eigen gemeentelijke belastinggebied is daarom
1987 gewenst, zeker met het oog op de voorgenomen decentralisatie.

1989 • **Provincies worden landsdelen.** D66 wil een beperkt takenpakket van de
1990 provincies en beperkte bevoegdheden in medebewind. D66 wil deze provincies
1991 nieuwe stijl in deze kabinetsperiode opschalen tot een beperkt aantal landsdelen,
1992 te beginnen met een landsdeel Randstad: de vierhoek Amsterdam - Den Haag -
1993 Rotterdam - Utrecht. Hierna volgen andere landsdelen. Binnen de landsdelen
1994 moet aandacht blijven voor de culturele eigenheid van de oorspronkelijke
1995 provincies. De waterschappen gaan op in deze landsdelen.
1996

1997 • **Rijkstaken decentraliseren.** Zoveel mogelijk Rijkstaken moeten worden verlegd
1998 naar decentrale niveaus, met name de gemeentes en het middenbestuur. Dit
1999 betekent dat er lokale verschillen zullen ontstaan die decentrale overheden aan
2000 hun eigen burgers moeten verantwoorden. De rijksoverheid richt zich op
2001 strategische vraagstukken van nationale en internationale aard. Ze houdt zich
2002 minder bezig met inrichting en controle van lagere bestuursniveaus. Dit leidt tot
2003 afslanking van het rijksapparaat.
2004

2005 **Minder ministeries, met heldere -verantwoordelijkheden**

2006
2007 • **Minder/kleinere ministeries.** D66 wil het aantal ministeries verminderen. Ook
2008 worden ministeries afgeslankt. Dit kan omdat D66 kiest voor minder
2009 overheidsinterventie en meer eigen verantwoordelijkheid voor burger. Vertrouw op
2010 de eigen kracht van mensen. Vermindering van de controlelast is hiervan een
2011 exponent. Verbetering van de prestaties van rijkstaken, zoals de uitvoering van
2012 grote projecten, ICT projecten, dienstverleningprojecten, is nodig.
2013

2014 • **Minder ministers.** Ook het aantal ministers wordt beperkt tot maximaal het
2015 geslonken aantal ministeries. Ministers kunnen naast het beheer van een
2016 beleidsveld van een ministerie ook de politiek verantwoordelijke worden voor een
2017 horizontaal project of programma. Daarin kan de samenhang van vraagstukken
2018 van een bestuurlijke aanpak worden voorzien. De departementale organisatie
2019 moet deze verantwoordelijkheidstoedeling volgen en ondersteunen. Ook de
2020 financiële organisatie moet hieraan worden aangepast. Bij de organisatie en
2021 taakverdeling van staatsecretarissen is het van belang dat Nederland zich in de
2022 Raad van Ministers van de Europese Unie in elke raad kan vertegenwoordigen.
2023

2024 **Democratischer bestuur**

2025 Naast dienstbaar, efficiënt en resultaatgericht moet het bestuur in Nederland ook
2026 democratisch zijn. D66 hecht daarom aan een democratische verankering van dit
2027 nieuwe bestuurlijke bestel. Actieve democratische controle moet worden
2028 gewaarborgd. D66 wil dat burgers meer bij het openbaar bestuur betrokken
2029 worden: één stem per vier jaar schept onvoldoende basis voor een gezaghebbend
2030 en stabiel bestuur. D66 streeft ernaar dat op termijn bestuurders op alle niveaus
2031 door burgers gekozen worden.
2032

2033 • **Kiesstelsel.** D66 wil het kiesstelsel hervormen. De sterk wisselende
2034 stembusuitslagen en de moeilijker geworden meerderheidsvorming geven de
2035 D66-analyse van de gebrekkige legitimiteit van onze democratie hernieuwde

2036 geldigheid. Bovendien onderstreept deze problematiek het belang van een ander
2037 kiesstelsel dat de binding tussen kiezer en gekozene versterkt.
2038

2039 • **Gekozen bestuurders op alle niveaus.** Politici en bestuurders moeten bereid
2040 zijn verantwoording af te leggen over bereikte resultaten. Daarom vindt D66 dat
2041 de belangrijkste politieke bestuurders rechtstreeks moeten worden gekozen
2042 (burgemeester, commissaris van de Koningin, minister-president, voorzitter
2043 Europese Commissie). Deze gekozen bestuurders kunnen vervolgens hun eigen
2044 kabinet of college samenstellen. Overigens vindt D66 dat de minister-president
2045 alleen meer macht krijgt (zoals een aanwijzingsbevoegdheid) als deze direct
2046 verkozen wordt.
2047

2048 • **Inspraak en referendum.** Bestuurders moeten er voor zorgen dat burgers op
2049 meer manieren dan alleen via de verkiezingen betrokken zijn bij beslissingen die zij
2050 nemen. Dit versterkt het draagvlak voor beleid. De betrokkenheid van burgers kan
2051 ook leiden tot kwalitatief betere besluiten. Daarom wil D66 dat burgers op alle
2052 niveaus in een vroeg stadium worden betrokken bij besluitvorming. Die inspraak
2053 moet geschieden met de nieuwste communicatiemiddelen. Ook kunnen via
2054 raadplegende middelen burgers met eigen initiatieven of alternatieven komen voor
2055 beleid (bijvoorbeeld door meerkeuzereferenda en preferenda). Hiermee kan vooral
2056 lokaal recht worden gedaan aan de betrokkenheid en creativiteit die onder burgers
2057 bestaat. Als het hele democratisch proces is doorlopen, moet als noodrem de
2058 mogelijkheid van het correctief referendum bestaan.
2059

2060 • **ICT en burgerparticipatie.** D66 vertrouwt erop dat inwoners van Nederland
2061 prima in staat zijn om te beslissen wat nodig is hun directe leefomgeving. Sterker
2062 nog, het uitwisselen van meningen en het vinden van gedeelde grond versterkt de
2063 sociale binding in buurten. Het is aan de overheid om met behulp van ICT mensen
2064 in staat te stellen zelfbestuur vorm te geven. Die inzet van ICT is ook bruikbaar
2065 voor het verzamelen van input voor lokaal beleid.
2066

2067 • **Alle overheidswebsites dienen toegankelijk te zijn voor visueel beperkten.**
2068

2069 • **Minderheidsenquêterecht** De gang van zaken rond de parlementaire enquête
2070 over de Irak-kwestie laat zien dat het enquêterecht tekort schiet. Het is te
2071 gemakkelijk voor een kabinet en aanverwante coalitiefracties om mogelijk pijnlijke
2072 enquêtes te blokkeren. D66 pleit daarom voor de invoering van een
2073 minderheidsenquêterecht. Indien ten minste een derde deel van de Tweede
2074 Kamer dat wenst, moet een parlementaire enquête worden gehouden.
2075

2076 • **Huidig commissiesysteem Tweede Kamer hervormen.** D66 wil een
2077 hervorming van het huidige commissiesysteem van de Tweede Kamer. De
2078 commissies overstijgen geen departementen en versterken zo de verkokering.
2079 Het huidige commissiestelsel moet worden vervangen door themacommissies -
2080 jeugd, kenniseconomie etc. – die de departementen overstijgen.
2081

2082 • **Meer zeggenschap Tweede Kamer bij belangrijke benoemingen.** D66 pleit

2083 voor instemmingsrecht van de Tweede Kamer bij de benoeming van bestuurders
2084 van uitvoeringsgerichte, zelfstandige bestuursorganen (ZBO's). Ook de publieke
2085 verantwoording door ZBO's dient te worden verbeterd: de Kamer moet
2086 directeuren van ZBO's kunnen horen. Grote uitvoerings-ZBO's krijgen
2087 burgerraden met ruime controlerende en initiërende bevoegdheden.
2088

2089 • **Kamer neemt initiatief bij formatie.** D66 vindt dat de Tweede Kamer na de
2090 verkiezingen het initiatief moet nemen bij het formatieproces. Niet het staatshoofd,
2091 maar bij voorkeur het parlement zelf moet een informateur of formateur
2092 voordragen. Het staatshoofd bekrachtigt deze voordracht. Wanneer in de
2093 toekomst de minister-president rechtstreeks wordt gekozen, heeft deze zelf de
2094 verantwoordelijkheid voor het formatieproces.
2095

2096 • **Ambtenaren gehoord door volksvertegenwoordiging.** Ambtenaren moeten
2097 door de volksvertegenwoordiging kunnen worden gehoord. Dit is een nuttig
2098 aanvullend instrument voor informatievoorziening aan de Tweede Kamer.
2099

2100 • **Ceremonieel Koningschap.** D66 wil dat het staatshoofd een ceremoniële rol
2101 speelt in ons staatsbestel. Het staatshoofd moet geen deel meer uitmaken van de
2102 regering. Daarmee kan zijn onschendbaarheid worden afgeschaft. Ondertekening
2103 van wetten en 'Koninklijke' besluiten is dan overbodig. De formateur wordt niet
2104 langer door de Koning aangewezen maar door de Tweede Kamer, of liever nog:
2105 direct gekozen door de burgers. De Koning is niet langer voorzitter van de Raad
2106 van State.
2107

2108 **Transparant en dienstbaar bestuur**

2109 Naast het versterken van de democratie wil D66 meer openheid en transparantie in
2110 het openbaar bestuur: beslissen en besturen dient niet plaats te vinden buiten het
2111 zicht van de burgers, maar in de openbaarheid. Openbaarheid en transparantie zijn
2112 ook van groot belang voor goede nieuwsgaring. Alleen als overheidsinformatie vrij
2113 beschikbaar is, kan de pers haar controlerende functie uitoefenen. De huidige
2114 praktijk is nog weinig transparant. Geheimhouding is de standaard en
2115 openbaarmaking vindt alleen plaats op verzoek. Het gevolg: bestuur en burgers
2116 touwtrekken over de openbaarheid van overheidsinformatie. De openbaarheid van
2117 overheidsinformatie is de laatste vijftien jaar niet aangepast. Ontoegankelijkheid
2118 blijft overheersen. Een bestuur dat zich verhuult is niet aanspreekbaar. D66 wil de
2119 wet Openbaarheid van Bestuur aanpassen. Ook wil D66 een verbetering in de
2120 openbaarheid van de Europese instellingen (Eurowob).
2121

2122 • **Verminderen regeldruk.** Burgers en bedrijven moeten minder last van regels
2123 krijgen door onder meer de dienstverlening te verbeteren. Wel zal de overheid de
2124 rol van marktmeester steviger moeten invullen om te toetsen of de werking van
2125 markten publieke belangen schaadt. Ook consumentenbelangen moeten aldus
2126 worden geborgd.
2127

2128 • **De overheid is dichtbij en servicegericht.** D66 vindt servicegerichtheid,
2129 bereikbaarheid en dienstbaarheid belangrijke criteria in de opstelling van de

2130 overheid richting burgers. Openingstijden, bereikbaarheid via telefoon en internet
2131 en een snelle afhandeling van vragen zijn hierin belangrijke graadmeters.
2132 Dienstverlening via internet moet altijd mogelijk zijn, maar is niet de enige optie.
2133

2134 • **Normen dienstverlening concreet en meetbaar.** De overheid moet zichzelf
2135 dwingende mechanismen opleggen. Servicenormen bij dienstverlening moeten
2136 concreet en meetbaar zijn. Goede dienstverlening betekent ook dat de overheid
2137 op eigen initiatief de burgers moet wijzen op mogelijkheden of voordelen.
2138

2139 • **Archieven transparant.** D66 wil, naar Brits voorbeeld, geheime archieven
2140 transparanter maken. Er moet een inventarislijst komen van geheime stukken,
2141 zodat bij uiteindelijke ontsluiting van de stukken er gericht naar documenten kan
2142 worden gevraagd. Nu is de inhoud van de archieven volstrekt ondoorzichtig, zelfs
2143 wanneer geheime stukken worden vrijgegeven.
2144

2145 **Nederland als onderdeel van Europa**

2146 Denken over bestuurlijke vernieuwing blijft wat D66 betreft niet beperkt binnen
2147 onze landsgrenzen. De rol van Nederland in Europa moet niet door Buitenlandse
2148 Zaken maar door Algemene Zaken worden gecoördineerd. Dit ligt voor de hand,
2149 vooral nu in het Lissabon-verdrag de positie van de Europese Raad als hoogste
2150 besluitvormingsorgaan van de Unie is vastgelegd - en daarmee de
2151 doorslaggevende rol van de premier voor de positie van Nederland in Europa.
2152 Bovendien kunnen zo de standpunten van de ministers in de verschillende EU-
2153 Raadsformaties beter op elkaar worden afgestemd, wat de samenhang tussen de
2154 verschillende beleidsterreinen zou vergroten. Een grotere samenhang van beleid
2155 zal ervoor zorgen dat Nederlands positie in Europa wordt versterkt.
2156

2157 • **Grotere betrokkenheid van de Tweede Kamer bij totstandkoming van EU-
2158 regelgeving.** De betrokkenheid van de Tweede Kamer bij de totstandkoming van
2159 EU-regelgeving is noodzakelijk. Betrokkenheid bij supranationale regelgeving
2160 bevordert de democratische legitimatie ervan. De Tweede Kamer moet zich
2161 daarom tijdig en intensief bemoeien met Europese besluitvorming.
2162

2163 **Koninkrijksrelaties**

2164 D66 stoort zich aan het dominante, negatieve beeld over Aruba en de
2165 Nederlandse Antillen en wil dat Nederland een betrouwbare partner binnen het
2166 koninkrijk is. Het proces van staatkundige verandering is inmiddels vergevorderd.
2167 Curaçao en Sint Maarten worden, onder voorwaarden, zelfstandige landen binnen
2168 het Koninkrijk der Nederlanden. Bonaire, Saba en Sint-Eustatius (de BES-
2169 eilanden) worden 'bijzondere' gemeenten van Nederland. In 2010 wordt de
2170 gefaseerde overdracht van taken van het land Nederlandse Antillen naar de
2171 nieuwe landen en Nederland voortgezet. D66 blijft voorstander van een nieuw
2172 statuut dat kansen biedt op economische ontwikkeling van en door de eilanden in
2173 een nieuwe staatkundige verhouding tot Nederland.
2174

2175 • **Herfinanciering staatsschuld.** D66 is voor herfinanciering van de staatsschuld
2176 onder voorwaarde dat er plannen komen voor de opbouw van de economie,

2177 perspectief voor de ontwikkeling van de democratie, verbeterde
2178 wetgevingskwaliteit, een goed functionerende rechtstaat en integer bestuur. De
2179 rijkswetgeving op het terrein van veiligheid en politie en de staatkundige
2180 vormgeving van het bestuur van de BES-eilanden verdienen hiervoor steun.
2181

2182 **Punten voor de toekomst**

2183 In 2009 is de Staatcommissie Grondwet ingesteld. D66 wil de ruimte die ontstaat
2184 naar aanleiding van het advies van de commissie voor eventuele wijzigingen van
2185 de Grondwet aangrijpen om de volgende punten te realiseren:
2186

- 2187 • **Aanpassen procedure grondwetswijziging.** Wets-- voorstellen worden door
2188 een gewone meerderheid in de Tweede en Eerste Kamer aangenomen.
2189 Grondwetswijzigingen echter behoeven twee lezingen met verkiezingen ertussen
2190 met respectievelijk een gewone en een tweederde meerderheid. Dit is een zware
2191 en tijdrovende procedure die niet langer houdbaar is in een tijd waarin
2192 veranderingen zich bijzonder snel voltrekken. De procedure voor een
2193 grondwetswijziging moet daarom worden vereenvoudigd. Daarbij wil D66 echter
2194 niet voorbijgaan aan het feit dat de verandering van de grondwet van een andere
2195 orde is dan die van een gewone wet en er waarborgen moeten bestaan voor
2196 wijziging door een toevallige meerderheid. Daarom is D66 van mening dat een
2197 grondwetswijziging in één kabinetsperiode moet kunnen worden afgerond (slechts
2198 één lezing dus), maar dat in die kabinetsperiode dan wel een tweederde
2199 meerderheid (in beide Kamers of in een verenigde vergadering) moet bestaan
2200 voor het voorstel. Daarnaast zou een nader te bepalen categorie van
2201 fundamentele wijzigingen vervolgens door een referendum moeten worden
2202 bezegeld.
2203
- 2204 • **Afschaffen verplichte advisering Raad van State.** Nederland is één van de
2205 weinige landen waar een adviesorgaan dient te adviseren over alle
2206 wetsvoorstellen. Om de snelheid van het beleidsvormingsproces te versnellen, wil
2207 D66 afschaffing van deze verplichte advisering door de Raad van State. Alleen
2208 wanneer het kabinet dat wenselijk acht of op verzoek van de Tweede Kamer,
2209 wordt nog het advies van de Raad ingewonnen. Dat laat onverlet dat de Raad van
2210 State ongevraagd advies kan uitbrengen.
2211
- 2212 • **Wetgevende macht bij het parlement.** De Nederlandse bestuurscultuur
2213 kenmerkt zich traditioneel door een veelheid aan benoemde ambten, vormen van
2214 collegiaal bestuur en samengestelde organen. De regering bijvoorbeeld bestaat
2215 uit het staatshoofd en de ministers, en de wetgevende macht bestaat uit regering
2216 (staatshoofd en ministers) en Staten-Generaal (Tweede en Eerste Kamer). Dit
2217 past historisch goed in onze polderconstitutie, maar niet bij een moderne
2218 machtscheiding. Een volwassen democratie gaat uit van een stelsel waarin de
2219 belangrijkste bevoegdheden worden uitgeoefend door organen met de zwaarste
2220 legitimatie, dat wil zeggen een rechtstreeks democratisch mandaat van de kiezer.
2221 In een consistent systeem van 'checks and balances' behoort het zo te zijn dat de
2222 regering regeert en de volksvertegenwoordiging de wetten maakt.
2223

2224 • **Eerste Kamer afschaffen.** De Eerste Kamer is ooit ingesteld om als 'chambre
2225 de réflexion' de wetsvoorstellen uit de Tweede Kamer nogmaals te bestuderen. In
2226 de werkelijkheid van alledag is het politieke karakter echter gaan overheersen,
2227 terwijl de Eerste Kamer niet direct wordt gekozen. Daarom wil D66 de Eerste
2228 Kamer afschaffen. Het beoordelen van de kwaliteit en uitvoerbaarheid van
2229 wetgeving laten we dan over aan hen die ervoor toegerust zijn: juristen en
2230 praktijkdeskundigen. Hun beoordeling is zowel een uitvoeringstoets als een toets
2231 op kwaliteit van wetgeving. Totdat de Eerste Kamer is afgeschaft dient zij een
2232 eenmalig terugzendrecht te krijgen. Wel onderschrijft D66 het belang van een
2233 volledig en volwaardig systeem van constitutionele toetsing.

meer aandacht voor zorgnetwerken / sparen voor voorzienbare zorgkosten / verantwoorde - zelfbeschikking over het levenseinde

Anders zorgen en verzorgen

De patiënt vindt in Nederland zorg van hoog niveau. Maar het kan altijd beter. Goede zorgverlening is volgens D66 opgebouwd langs drie lijnen: zorgzaam, zinnig en zuinig. De kwaliteit van de zorg is een belangrijke graadmeter van onze beschaving en toegang tot goede basiszorg is een onvervreemdbaar recht. Ook illegalen, gedetineerden, daklozen, chronisch psychiatrische patiënten en asielzoekers hebben recht op noodzakelijke zorg.

De patiënt, het individu, staat te allen tijde centraal in de zorgverlening. D66 pleit voor meer regie van het individu over de keuze van zorg en zorgverleners. Zo kunnen mensen bewuster hun eigen keuzes voor gezondheid, zorg en zorgkosten maken. Mensen voelen zich in ons complexe zorgsysteem te vaak onmachtig. Ouderen voelen zich onzeker over hun oudedagsvoorzieningen. Kinderen, die aangewezen zijn op jeugdzorg, vallen tussen wal en schip. Ouders zien instellingen verantwoordelijkheden op elkaar afschuiven.

De houdbaarheid en betaalbaarheid van de zorg zijn in het geding. Door de vergrijzing leven we gemiddeld steeds langer. Dat is prachtig, maar het brengt ook met zich mee dat steeds meer ouderen steeds meer zorg nodig hebben. Een dreigend tekort aan zorgprofessionals en gebrekkige transparantie van en toezicht op de kosten van zorg dragen bij aan stijgende kosten. In de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) gaan miljarden om, zonder dat iemand precies weet waar het geld aan uitgegeven wordt. In een tijd dat de betaalbaarheid van de zorg onder druk staat, is dat onverantwoord. De groei in zorguitgaven kan niet onbegrensd blijven, waardoor doelmatigheid vereist is.

D66 wil patiëntgestuurde zorg. Met keuzevrijheid en het zelf beheren van de toegang tot je eigen zorgdossier. Patiënten sparen zelf, in tijden dat zij geen zorg nodig hebben, voor de periode dat er wel zorg nodig is. De zorg moet zinnig, zuinig en toekomstzeker zijn. En biedt ook ruimte aan professionals. Zij leveren zorg op maat en organiseren die naar vereiste deskundigheid. Zorgaanbieders en zorgverzekeraars nemen hun verantwoordelijkheid om de zorg transparant te organiseren. En dit alles met minder administratieve lasten, waardoor er meer tijd over is voor de directe zorgverlening aan de patiënt. Waarbij de relatie tussen vragers, aanbieders en financiers in balans is.

Voor D66 staat, zeker in de zorg, de mens centraal. Het individu neemt waar mogelijk zelf beslissingen over zijn of haar lichaam en psychisch welzijn. Het zelfbeschikkingsrecht van ieder mens staat voor D66 hoog in het vaandel. Dat houdt ook in dat mensen zelf de consequenties dragen van hun keuzes en leefstijl. Opvoeden is een eigen verantwoordelijkheid van ouders. Als er problemen ontstaan die niet door de opvoeders kunnen worden opgelost, moet professionele hulp voorhanden zijn. Gericht op het versterken van de eigen kracht.

Met onderzoek en innovatie valt nog veel winst te behalen. Zowel op het gebied van kwaliteit van de zorg als van arbeidsproductiviteit en kostenbeheersing. Concurrentie biedt ruimte voor initiatief, innovatie en keuzevrijheid, met voldoende prikkels voor efficiëntie en verbetering. De overheid houdt haar algemene verantwoordelijkheid voor kwaliteit en toegankelijkheid van de noodzakelijke gezondheidszorg. Ondernemen met zorg, met zorg ondernemen.

(Amendeerbaar deel)

De patiënt centraal

Patiënten kunnen doorgaans prima zelf keuzes voor zorg maken, al dan niet met behulp van een persoonsgebonden budget (PGB). Soms is aanvullend advies en begeleiding van de zorgverlener nodig, maar wel in een zo gelijkwaardig mogelijke relatie. Voor kwetsbare patiënten geldt: regie waar het kan, ondersteuning waar het moet. Meebeslissen kan hier middels geïnformeerde toestemming ('informed consent').

2243 • **Informatie over kwaliteit.** D66 kiest voor onlinekeuze-platforms waarbij de patiënt
2244 onafhankelijke informatie krijgt over prestatie, kwaliteit en kosten om zo een
2245 zorgaanbieder te kunnen kiezen. D66 investeert mede in het kader van emancipatie
2246 van de patiënt in E-health en 'mobile-health'. Innovatieve inzet van internet leidt tot
2247 transparantie over diagnoses, behandelmogelijkheden en kosten. D66 wil de
2248 toepassing van Gezondheid 2.0 versnellen door ook het aanbieden van digitale zorg
2249 te financieren en door patiëntenorganisaties gericht te subsidiëren voor het
2250 ontwikkelen en in stand houden van digitale platforms.
2251

2252 • **Elektronisch Patiënten Dossier.** Met het Elektronisch Patiënten Dossier (EPD) is
2253 de patiënt eigenaar van zijn eigen medische informatie. D66 is voorstander van
2254 invoering van het elektronisch toegankelijk maken van patiëntengegevens, vanwege
2255 de effectiviteit en gezondheidswinst die hiermee valt te behalen. De privacy van de
2256 patiënt moet echter wel goed worden beschermd. De technische oplossing van een
2257 EPD voor heel Nederland, dat een nationale communicatiestandaard voor de zorg
2258 zet, is noodzakelijk. D66 wil eerst een succesvolle proef evalueren van delen van
2259 het EPD, zoals het Elektronisch Medicatiedossier. De patiënt is de enige die kan
2260 bepalen wie daar toegang toe krijgt. De patiënt moet altijd kunnen traceren wie
2261 wanneer zijn gegevens heeft ingezien.
2262

2263 • **Patiëntenorganisaties.** Patiëntenorganisaties dragen bij aan zelfbewustzijn en
2264 autonomie van patiënten en zorggebruikers. De patiëntenbeweging is financieel nog
2265 te afhankelijk van subsidies en is ook te versnipperd. Zij moet haar krachten
2266 bundelen en betaald worden uit de zorgpremies.
2267

2268 **Kwaliteit van de zorg**

2269 De kwaliteit van de zorg kan verder worden verhoogd door een combinatie van het
2270 organiseren van zorg dicht bij patiënten, en door het gericht specialiseren. Vaak
2271 gaan deze kwaliteitsverhogingen gepaard met toenemende doelmatigheid.
2272

2273 • **Huisarts als poortwachter.** D66 wil de poortwachterrol van de huisarts
2274 versterken. De toegankelijkheid van de huisarts moet worden verbeterd. D66
2275 stimuleert flexibele openingsuren van huisartsenpraktijken die aansluiten bij een
2276 eigentijdse dagindeling waarin ouders vaak allebei werken. Iedere
2277 huisartsenpraktijk is bijvoorbeeld minimaal één werkdag per week in de
2278 avonduren open. Gaan mensen op eigen initiatief naar duurdere zorg als
2279 bijvoorbeeld de Eerste Hulp, dan betalen zij zelf het verschil.
2280

2281 • **Zorgnetwerken.** In plaats van verdere schaalvergroting en fusies van instellingen
2282 en verzekeraars wil D66 een snelle uitbreiding en financiering van zorgnetwerken
2283 rondom specifieke zorgvragers en hierin gespecialiseerde experts, zoals nu bij
2284 Parkinsonpatiënten.
2285

2286 • **Zorgservicepunten.** D66 pleit voor de combinatie van zorg- en
2287 dienstverleningsservicepunten in wijken waar daar behoefte aan is. Ook
2288 gemeentelijke diensten, woningcorporaties en zorginstellingen kunnen hier een
2289 plaats krijgen.

- 2290
2291 • **Deskundigheidscentra.** D66 is tegen versnippering van expertise over te veel
2292 locaties en pleit voor het samenbrengen van specialistische kennis en
2293 professionals.
2294
- 2295 • **Nieuwe vormen van zorginstellingen.** D66 vindt dat de overheid geen rol heeft
2296 in het 'redden' van zorginstellingen, wel in het borgen van cruciale zorg.
2297 Ziekenhuizen zijn niet zonder meer het antwoord op de curatieve zorgvraag van
2298 morgen. D66 pleit voor nieuwe vormen van zorg(instellingen) tussen eerste en
2299 tweede lijn in; 'anderhalfdelijnsinstellingen' voor onder andere de chronische zorg
2300 en inloopcentra in de wijken.
2301
- 2302 • **Goede, patiëntgerichte en betaalbare zorg.** Zorgverzekeraars zijn
2303 verantwoordelijk voor goede, patiëntgerichte en betaalbare zorg voor al hun
2304 verzekerden. D66 wil door met de ZVw maar wil wel een aantal verbeteringen
2305 aanbrengen. Zo moet het langjarig contracten afsluiten met verzekerden mogelijk
2306 worden en de ex-post risicoverevening worden afgeschaft (compensatie voor de
2307 extra kosten die een patiënt met een hoog gezondheidsrisico met zich
2308 meebrengen) en wil deze meer baseren op goede zorgresultaten. Dat maakt
2309 zorgverzekeraars kritischer over de kwaliteit van zorg en stimuleert een
2310 langdurige band met de verzekerden.
2311
- 2312 • **Eén kwaliteitsinstituut.** D66 wil meer onderlinge afstemming en concentratie van
2313 de sectorspecifieke toezichthouders in de zorg. Ook het bestuur en governance in
2314 de zorgsector moeten verbeteren. Om te voorkomen dat cruciale zorg wegvalt, is
2315 een 'early-warningsysteem' nodig. Alle zorgorganisaties die zich met kwaliteit en
2316 transparantie bezig houden moeten opgaan in één gezaghebbend kwaliteitsinstituut.
2317

2318 **Zorg: Zinnig en Zuinig**

2319 De zorg moet zinnig, zuinig en toekomstzeker zijn. Zonder aanvullend beleid zullen
2320 de kosten van de zorg de komende jaren sterk stijgen. Net als andere
2321 beleidsterreinen, zal ook de zorg geconfronteerd worden met druk op beschikbare
2322 middelen. De groei in zorguitgaven moet de komende jaren worden geremd. De
2323 beschikbare middelen moeten doelmatig en zinnig worden besteed. Ook met
2324 bewustere eigen keuzes over gezondheid, zorg en zorgkosten en door innovatie is
2325 nog veel winst te behalen.
2326

2327 • **Reële prijzen in de zorg.** Reële prijzen voor zorgprestaties (prestatiebekostiging
2328 door DBC- en ZZP-systeem) zijn leidend. D66 vindt dan ook dat vóór 2012 de
2329 planbare zorg in het ziekenhuis (het B-segment) in stappen via 50% tot het
2330 maximum (ongeveer 70%) kan worden uitgebreid.
2331

2332 • **Afschaffen eigen risico, invoeren eigen bijdrage.** Met eigen bijdragen worden
2333 mensen zich beter bewust van hun eigen keuzemogelijkheden, gerelateerd aan
2334 kwaliteit en kosten. D66 wil dat iedereen 10% van elke zorgrekening zelf betaalt,
2335 met een inkomensafhankelijk maximum per jaar. Hiervan worden de kosten van
2336 huisartsenbezoek uitgesloten. Voor chronisch zieken wordt een passende

2337 tegemoetkoming gevonden. Daarnaast voert D66 zorgsparen in. Wie een tijd geen
2338 zorg nodig heeft, spaart voor de tijd dat er wel zorg nodig is. Dit maakt mensen
2339 keuze- en kostenbewust en stimuleert een gezonde levensstijl.
2340

2341 • **Toelaten privaat kapitaal.** Om de financiële positie van zorginstellingen zo te
2342 verbeteren dat noodzakelijke investeringen kunnen worden gedaan, wil D66 privaat
2343 kapitaal, door middel van lange-termijn beleggers, in de zorg mogelijk maken. De
2344 door het vorige kabinet voorgestelde juridische inbedding van een instelling als
2345 'maatschappelijke onderneming' biedt geen meerwaarde en is in internationaal
2346 verband onlogisch. Wel vindt D66 dat er een verantwoorde norm moet komen voor
2347 het rendement op het geïnvesteerde vermogen.
2348

2349 • **Scheiden zorg en service in zorgbudget.** D66 schaft de 'kaasschaaf' als
2350 bezuinigingsmiddel af. Zorg die niet noodzakelijk is, gaat uit het basispakket. D66
2351 wil wonen, zorg en service onderscheiden: de zorg wordt vergoed; wonen, verblijf
2352 en service worden niet uit het zorgbudget betaald.
2353

2354 • **Ruimte voor innovatieve toetreders.** D66 is er van overtuigd dat de nieuwste
2355 wetenschappelijke inzichten, toegepast op zowel het voorkomen als behandelen
2356 van ziekten, de kwaliteit van zorg zal verhogen en de kosten zal verlagen. Om
2357 nieuwe initiatieven de ruimte te geven wil D66 de 'Wet marktordening zorg'
2358 aanpassen van een 'nee, tenzij'-regime naar een 'ja, mits'-regime. Innovatieve
2359 zorgaanbieders kunnen zo makkelijker toetreden.
2360

2361 • **Investeren in innovatie.** D66 wil innovatie in biomedische ontwikkelingen zoals
2362 biobanken, nanotechnologie en stamcelonderzoek ruim baan geven door een
2363 ruimhartig beleid en door onderzoeks- en implementatiegelden ter beschikking te
2364 stellen. Zorgconsumenten moeten nauw bij innovaties betrokken zijn.
2365

2366 • **Europese afstemming.** In de zorg wordt nu geen BTW betaald. Dat geeft
2367 verstorende effecten en de schatkist loopt inkomsten mis. Omdat de regels over
2368 BTW vastliggen in een Europese verordening wil D66 dat dit in Brussel aan de orde
2369 wordt gesteld. Intussen wordt onderzocht of in Nederland een constructie
2370 vergelijkbaar met het gemeentelijk compensatiefonds kan worden opgezet.
2371

2372 **Ruimte voor de professional.**

2373 D66 wil meer ruimte bieden aan zorgprofessionals om de zorg te organiseren en te
2374 verlenen naar deskundigheid van henzelf en van collega professionals.. De
2375 registratie binnen de zorg moet vereenvoudigd worden met minder administratieve
2376 lasten waardoor er meer tijd over is voor de directe zorgverlening aan de patiënt.
2377

2378 • **Ruimte voor verpleegkundigen.** D66 wil het verpleegkundig beroep versterken,
2379 mede door een goede samenhang tussen onderwijs, zorg en arbeid. D66 vindt dat
2380 de verpleegkundige meer medische en organisatietaken over kan nemen
2381 (substitutie) en stimuleert het opleiden en inzetten van meer gespecialiseerd
2382 verpleegkundigen en verpleegkundig specialisten. Dit leidt aantoonbaar tot hogere
2383 tevredenheid onder patiënten, betere kwaliteit en lagere kosten. Het vergroot de

2384 carrièremogelijkheden van de verpleegkundigen; zij blijven op deze manier
2385 behouden voor de zorg en de deskundigheid aan het bed gaat niet verloren.
2386

2387 • **Ruimte voor de wijkverpleegkundige.** De wijkverpleegkundige wordt weer de
2388 centrale figuur voor de patiënt. Managers zullen hier een stap terug moeten doen:
2389 hun werk is faciliterend voor de professional en niet andersom.
2390

2391 • **Doorstroom basisartsen en specialisten.** Door drempels in de opleiding te
2392 verminderen komt er een grotere in- en doorstroom van basisartsen en medisch
2393 specialisten. D66 wil de numerus fixus voor de studie geneeskunde afschaffen.
2394

2395 • **Management en beloning.** De aansturing door bestuurders in ziekenhuizen van
2396 medische specialisten schiet tekort en beantwoordt vaak niet aan algemeen
2397 geldende bedrijfsmatige principes. De beloning van zowel bestuurders als medische
2398 specialisten moet passen in de beloningsstructuur en daar niet totaal los van staan.
2399 Medische maatschappen lopen weinig ondernemersrisico en maken vaak kosteloos
2400 (en daarmee onbelast) gebruik van de faciliteiten van een ziekenhuis.
2401

2402 **Begin van het leven.**

2403 D66 vertrouwt erop dat vrouwen heel goed zelf weten wanneer er in hun leven en
2404 dat van hun partner de wens en de ruimte is voor het opvoeden van een kind.
2405 Sommige vrouwen worden te vroeg overvallen door een zwangerschap. Andere
2406 vrouwen ontdekken dat het te laat is om eenvoudig zwanger te worden. In beide
2407 gevallen moeten ze bij een arts terecht kunnen.
2408

2409 • **Preconceptiezorg.** D66 verbetert de preconceptiezorg, onder andere door de
2410 vorming van een laagdrempelig preconceptiespreekuur, met name voor allochtone
2411 vrouwen en kwetsbare groepen meisjes. De pil blijft in het basispakket tot 18 jaar.
2412 Voorkomen van ongewenste zwangerschap blijft noodzakelijk.
2413

2414 • **Abortus en overtijdbehandeling.** D66 is voor het afschaffen van de wettelijke
2415 bedenktijd voor abortus van 5 dagen. Als een vrouw ongewenst zwanger raakt
2416 beslist zij in samenspraak met de arts of zij haar zwangerschap wil voortzetten of
2417 niet. Goede informatie is van belang voor een afgewogen beslissing. D66 ziet geen
2418 reden de overtijdbehandeling onder de abortuswet te laten vallen. D66 wil dat de
2419 toegankelijkheid van medicamenteuze abortus verbetert, bijvoorbeeld doordat de
2420 huisarts de abortuspil voor kan schrijven.
2421

2422 • **Invriezen eicellen.** Indien bewezen veilig en effectief, ziet D66 in principe geen
2423 bezwaar tegen het (op eigen kosten) invriezen van eicellen op sociale indicatie.
2424 Deze procedure moet plaatsvinden na zorgvuldige voorafgaande informatie over de
2425 gezondheidsrisico's van het moederschap op hogere leeftijd. Vrouwen beslissen
2426 zelf over het invriezen van eicellen. D66 wil wel de maatschappelijke drempels voor
2427 het 'op tijd' krijgen van kinderen afbreken. D66 stimuleert de mogelijkheden voor
2428 vrouwen om het moederschap te combineren met een maatschappelijke carrière
2429 (Zie ook het hoofdstuk 'Anders verdienen en verdelen').
2430

2431 • **Wetenschappelijk onderzoek embryo's.** Voor D66 is wetenschappelijk
2432 onderzoek met embryo's onder voorwaarden aanvaardbaar, ook als deze embryo's
2433 speciaal gekweekt moeten worden voor wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld
2434 naar ernstige genetische aandoeningen. D66 pleit voor afschaffing van het verbod
2435 hierop. Voorwaarden hiervoor zijn: toestemming van de donoren, groot
2436 wetenschappelijk of maatschappelijk nut en de onmogelijkheid om hetzelfde
2437 onderzoek op een andere manier uit te voeren.
2438

2439 • **Embryoselectie.** D66 geeft mensen met een kindwens die het risico lopen een
2440 ernstige genetische aandoening door te geven aan hun nageslacht de mogelijkheid
2441 om in samenspraak met de arts te bepalen of pre-implantatie genetische
2442 diagnostiek ('embryoselectie') zinvol kan zijn. Het is niet aan de overheid om vast te
2443 stellen hoe ernstig de aandoening, of hoe groot het risico op de aandoening moet
2444 zijn om voor PGD in aanmerking te komen.
2445

2446 • **Zinvolle prenatale screening.** D66 wil dat zinvolle prenatale screening wordt
2447 aangeboden én vergoed aan alle zwangeren, ook aan vrouwen onder de 35 jaar.
2448 De screening kan uitgebreid worden naar specifieke aangeboren afwijkingen. D66
2449 handhaaft het aanbieden van structureel echoscopisch onderzoek (SEO) op 20
2450 weken aan alle zwangere vrouwen. Ook daarbij is goede voorlichting vooraf
2451 essentieel.
2452

2453 • **Sterfte moeders en baby's.** De sterfte van vrouwen tijdens of kort na de geboorte
2454 is in Nederland toegenomen. Daarnaast is de sterfte van baby's onder nieuwe
2455 bevolkingsgroepen beduidend hoger dan gemiddeld. Dit komt veelal door
2456 gebrekkige kennis over zwangerschap, geen gebruik van foliumzuur en het feit dat
2457 de kraamzorg te veel op afstand wordt gehouden. Consultatiebureaus en
2458 kraamzorg hebben een rol in het doorbreken van dit patroon.
2459

2460 **Midden in het leven**

2461 Het voorkomen van gezondheidsproblemen bij mensen is cruciaal. D66 wil veel
2462 aandacht voor goede voeding, het belang van bewegen en sport. Wetenschappelijk
2463 onderzoek toont aan dat 50 tot 70% van alle ziekten zijn te voorkomen, te
2464 beheersen of uit te stellen door een gezondere levensstijl. Een gezonder
2465 consumptie- en beweegpatroon moet gestimuleerd worden met informatie en
2466 voorlichting, maar ook met financiële prikkels.
2467

2468 • **Belonen gezond gedrag.** D66 steunt financiële beloningen van gezond gedrag in
2469 de zorgverzekeringswet.
2470

2471 • **Roken ontmoedigen.** D66 steunt het tabaksontmoedigingsbeleid en is voor het
2472 rookverbod in de horeca.
2473

2474 • **Screenen borstkanker.** D66 wil snel laten onderzoeken of de screeningsleeftijd
2475 voor borstkanker moet worden veranderd.
2476

2477 **Jeugd en opvoeding**

2478 Tussen het consultatiebureau en de eerste schooldag zit veel tijd. Voor die periode
2479 wil D66 dat gemeenten laagdrempelige opvoedingsondersteuning ter beschikking
2480 stellen. Ouders kunnen hier terecht voor advies, maar ook voor actieve hulp bij het
2481 bevorderen van een gezond eetpatroon, de motorische ontwikkeling en een goede
2482 taalkennis van hun kind. Ook kan hier actief op de mogelijkheden van voor- en
2483 vroegschoolse educatie worden gewezen. Indien nodig kan zwaardere hulp
2484 ingeroepen worden van collega's van de jeugdzorg.
2485

2486 • **Avond- en weekendbereikbaarheid instellingen.** D66 wil dat instellingen voor
2487 jeugd en gezin niet alleen overdag, tijdens schooltijd, open zijn. D66 wil stimuleren
2488 dat artsen en geestelijke hulpverlening meer in de avonden en het weekend
2489 bereikbaar zijn.
2490

2491 • **Seksuele voorlichting.** Het geven van seksuele voorlichting op school is
2492 verplicht. Informeren over seksuele diversiteit – zoals homoseksualiteit – is min of
2493 meer verplicht, maar wordt vaak ontdoken. Daarnaast is er te weinig aandacht voor
2494 de seksuele zelfstandigheid van meisjes. D66 heeft een voorstel ingediend waarin
2495 deze eisen worden aangescherpt en zorgde in de Tweede Kamer voor meer geld
2496 om dit soort lokale projecten te financieren.
2497

2498 • **Schoolarts.** Het is van groot belang dat, met name op scholen met veel
2499 leerlingen uit sociaal-economisch zwakkere gezinnen, de schoolarts regelmatig
2500 langskomt. Hier mag niet op worden bezuinigd. D66 vindt dat leerlingen makkelijk
2501 maatschappelijke zorg moeten kunnen krijgen op school. Dat ontlast ook leraren
2502 die hier niet deskundig in zijn.
2503

2504 • **Jeugdzorg: het kind centraal.** Opvoeden is de verantwoordelijkheid van
2505 ouders. Als er problemen ontstaan die niet door de opvoeders kunnen worden
2506 opgelost, moet professionele hulp voorhanden zijn. D66 vindt dat die
2507 ondersteuning altijd gericht moet worden op het versterken van de eigen kracht.
2508

2509 • **Regie bij gemeente.** D66 wil dat de taken van het Centrum voor Jeugd en
2510 Gezin en een deel van de taken van het Bureau Jeugdzorg (de vrijwillige
2511 jeugdzorg) onder één regie worden gebracht en door één instelling worden
2512 uitgevoerd. Om versnippering van middelen en zorgaanbod tegen te gaan moeten
2513 verantwoordelijkheid en financiering in handen komen van één overheidslaag: de
2514 gemeente. Dat geldt ook voor de provinciaal gefinancierde jeugdzorg en de
2515 AWBZ-gefinancierde jeugdzorg.
2516

2517 • **Meer keuze.** D66 vindt dat ook in de geïndiceerde jeugdzorg meer
2518 keuzemogelijkheden moeten komen. Indicatieaanvragen moeten lokaal en in
2519 dialoog worden afgegeven door een indicatieorgaan voor de jeugdzorg met
2520 steekproefsgewijze toetsing achteraf. Ouders moeten hierbij kunnen kiezen voor
2521 het inzetten van een PGB of PVB voor jeugdzorg. Ook in de jeugdzorg lonen
2522 preventie en vroegbehandeling.
2523

2524 • **Vrijwillige jeugdzorg.** D66 pleit voor het bevorderen van vrijwillige jeugdzorg

2525 onder allochtonen. Dit om te voorkomen dat zij – zoals nu – vaak direct in de
2526 kostbare en niet-effectieve gesloten jeugdzorg terechtkomen.
2527

2528 • **Toezicht naleving omgangsregelingen.** D66 is voorstander van invoering van
2529 tuchtrecht in de jeugdzorg.
2530

2531 • **Duomoeders.** Het ouderschap wordt van rechtswege opengesteld voor de
2532 lesbische duomoeder.
2533

2534 **Genees- en hulpmiddelen**

2535 Verschaffing van geneesmiddelen dient passend, zorgvuldig en kostenbewust te
2536 zijn.
2537

2538 • **Generieke geneesmiddelen.** Op basis van door de beroepsgroep ontwikkelde
2539 richtlijnen wordt gebruik van generieke geneesmiddelen gestimuleerd. De
2540 Regieraad ziet hierop toe. De geadviseerde medicatie is leidend en een arts wijkt
2541 alleen gemotiveerd hiervan af. Om het gewenste voorschrijfgedrag verder te
2542 bevorderen wil D66 ondersteuning geven aan de ontwikkeling van
2543 beslissingsondersteuning, bijvoorbeeld binnen een elektronisch dossier. Dit zal
2544 ook de veiligheid van het voorschrijven van geneesmiddelen bevorderen.
2545

2546 • **Zorg apotheek.** D66 vindt dat de apotheek zijn rol van zorgverlener actiever
2547 moet invullen, onder andere door bij patiënten die verschillende medicijnen
2548 slikken in afstemming met de huisartsen en medisch specialisten een reguliere
2549 medicijn-check te doen. De veiligheid en therapietrouw worden hiermee verhoogd
2550 en verspilling van medicijnen tegengegaan.
2551

2552 • **Beperken reclame.** Reclamerichtlijnen voor geneesmiddelen dienen veel
2553 strikter te worden gehandhaafd: zelfregulering is daarvoor ontoereikend. Direct op
2554 de gebruikers gerichte (sluik)reclame van receptgeneesmiddelen en het
2555 problematiseren van kleine kwalen (bijvoorbeeld schimmelnagels) moeten
2556 verboden blijven.
2557

2558 • **Medicinale cannabis.** D66 wil de beschikbaarheid van medicinale cannabis
2559 vergroten door het op te laten nemen in het basispakket. Ook moeten er meer
2560 soorten worden gekweekt. Op dit moment kunnen patiënten met MS, Kanker, HIV
2561 en spierziekten gebruik maken van legaal geproduceerde medicinale cannabis.
2562 De kosten hiervan zijn hoog en de diversiteit beperkt.
2563

2564 **AWBZ en WMO: beperkt, maar sociaal**

2565 De AWBZ (Algemene wet bijzondere ziektekosten) is niet langer betaalbaar als er
2566 geen fundamentele keuzes gemaakt worden. D66 brengt de AWBZ terug naar de
2567 kern; zware langdurige zorg. Wat daar niet onder valt gaat ofwel naar de ZVw ofwel
2568 naar de WMO. Zo blijft een 'andere' AWBZ over, beperkt, maar sociaal.
2569

2570 • **Steekproefsgewijs en achteraf toetsen.** D66 pleit voor het steekproefsgewijs
2571 achteraf toetsen van indicaties voor AWBZ-zorg. Dit moet door een onafhankelijk

2572 orgaan gebeuren (wellicht het CIZ in zeer afgeslankte vorm) waar partijen ook voor
2573 beroep terechtkunnen.
2574

2575 • **Persoonsgebonden budget.** D66 pleit voor verdere uitbouw van de regie van
2576 het individu over de keuze van zorg en zorgverleners en maakt zich daarom sterk
2577 voor persoonsgebonden en persoonsvolgend budget (PGB/PVB). Fraude wordt
2578 krachtig bestraft.
2579

2580 • **De WMO is geen zorgwet.** D66 bepleit ook tussen Zvw en WMO een helder
2581 onderscheid: zorg, welzijn en vervoer. Op het gebied van hulpmiddelen betekent
2582 dit dat middelen ter ondersteuning van de zelfredzaamheid binnen de WMO horen
2583 en middelen die met zorg of verpleging te maken hebben bij de Zvw.

2584 Indicatiestelling moet eenvoudiger, sneller en daadwerkelijk klantgericht.

2585 Gemeenten moeten worden gesteund om maatwerkoplossingen te leveren.

2586 Daarbij pleit D66 voor een integrale context voor de WMO in combinatie met
2587 andere beleidsterreinen. Dit vergt grote deskundigheid en vindingrijkheid van de
2588 gemeente(ambtenaren) en kan worden gerealiseerd in gecombineerde loketten.
2589

2590 • **Mantelzorg.** D66 stimuleert mogelijkheden om de werkdruk op mantelzorgers te
2591 verlichten. Met mantelzorg investeer je in sociale cohesie en worden tegelijkertijd
2592 kosten bespaard in de zorg.
2593

2594 • **Na AWBZ.** D66 wil dat de gemeente een actieve rol speelt bij het opstarten en
2595 ondersteunen van vrijwilligersinitiatieven voor mensen die niet meer onder de
2596 AWBZ vallen. Zij zijn nu aangewezen op hun eigen, soms beperkte, netwerk.
2597

2598 • **Thuiszorg.** De selectie van thuiszorgaanbieders moet ook gebeuren op basis
2599 van prijs, maar vooral op basis van kwaliteit. D66 wil dat iedere gemeente
2600 expliciete kwaliteitscriteria opstelt bij het aanbesteden van thuiszorgcontracten.
2601

2602 **Eind van het leven**

2603 • **Consultatie ouderen.** Naast de bekende consultatiebureaus voor jonge
2604 kinderen wil D66 meer consultatiemogelijkheden voor ouderen. Klachten en
2605 vragen die te maken hebben met het ouder worden kunnen daar eenvoudig
2606 worden neergelegd en verdere hulpverlening kan er worden ingeschakeld.
2607

2608 • **Palliatieve zorg.** D66 geeft ruim baan aan de ondersteuning van
2609 wetenschappelijk onderzoek naar betere vormen van palliatie en ondersteuning in
2610 de laatste fase van het leven.
2611

2612 • **Euthanasie blijft keuzemogelijkheid.** Met de protocollering van palliatieve
2613 sedatie dreigt het gevaar dat dit voor artsen een alternatief wordt voor euthanasie.
2614 Euthanasie is echter een andere praktijk. Daarom moet euthanasie naast
2615 palliatieve sedatie een reële keuzemogelijkheid voor patiënten blijven. Ook niet-
2616 lichamelijke aandoeningen kunnen een grond voor euthanasie of hulp bij
2617 zelfdoding zijn. De huidige euthanasiewet en -regelgeving, met melding en
2618 toetsing, voldoet en hoeft niet worden aangepast. Voortzetting van de steun en

2619 consultatie aan artsen door middel van ‘Steun en consultatie bij euthanasie in
2620 Nederland’ (SCEN) is gewenst omwille van zorgvuldigheid en het voor artsen zeer
2621 belastende karakter van de handeling.
2622

2623 • **Voltooid leven.** Zelfbeschikking strekt zich voor D66 uit tot het einde van het
2624 eigen leven. D66 wil voor alle wilsbekwame volwassenen zoeken naar
2625 verantwoorde wegen waarlangs die zelfbeschikking gerealiseerd kan worden,
2626 zonder direct een verantwoordelijkheid of claim te leggen bij artsen. D66 staat
2627 open voor een volwassen debat over hulp bij zelfdoding aan bejaarden die een
2628 hardnekkige en invoelbare doodswens hebben.
2629

2630 • **Pasgeborenen.** Ernstig, ondraaglijk en uitzichtloos lijden komt sporadisch voor
2631 bij pasgeborenen. Soms is er sprake van zo’n ernstige en uitzichtloze aandoening
2632 dat ouders en neonatologen in samenspraak kunnen besluiten tot actieve
2633 levensbeëindiging.
2634

2635 • **Actief donorregistratiesysteem (ADR).** Ondanks dure overheidscampagnes
2636 sterven jaarlijks 150 mensen op de wachtlijst voor orgaandonatie. Er zijn dus
2637 meer donoren nodig. D66 wil het ADR invoeren. Dit is een systeem van
2638 orgaandonatie waarin iedereen die zich na herhaalde oproepen niet laat
2639 registreren in het Donorregister, als donor geregistreerd wordt. Daarbij wordt een
2640 onderscheid gemaakt tussen mensen die zich actief als donor hebben
2641 geregistreerd en donoren die geen bezwaar hebben gemaakt. Als een actief
2642 geregistreerde donor overlijdt, hoeven artsen geen toestemming te vragen aan de
2643 nabestaanden. Nabestaanden hebben geen vetorecht over de autonome keuze
2644 van hun dierbare, maar worden uiteraard wel respectvol betrokken. Daarnaast
2645 moet levende nierdonatie, binnen Nederland, eenvoudiger worden.
2646

2647 • **Gelijke behandeling.** Ongelijke behandeling van homo- en biseksuele mannen
2648 bij bloed- en orgaandonatie moet zoveel mogelijk worden voorkomen.
2649

2650 • **Homovriendelijke zorginstellingen.** D66 wil dat ook onder ouderen en in de
2651 ouderenzorg aandacht is voor tolerantie voor homo’s en lesbiennes. Er komt een
2652 keurmerk voor homovriendelijke zorginstellingen.
2653

2654 We stimuleren zorginstellingen te investeren in een homovriendelijke omgeving.
2655

2655 **Drugs en alcohol**

2656 Alcohol- en drugsgebruik ziet D66 allereerst als een kwestie van volksgezondheid.
2657 Het beperken van gezondheidsschade, zeker bij jongeren, vindt D66 belangrijker
2658 dan de strafrechtelijke kant. De repressie van de ene drug kan een aanmoediging
2659 zijn om een andere, soms schadelijker drug juist meer te gebruiken. De nadruk
2660 moet liggen op het bestrijden van overmatig alcohol- en drugsgebruik bij jongeren.
2661

2662 • **Voorlichting.** D66 wil specifieke voorlichting over alcohol- en drugsgebruik voor
2663 ouders en docenten zodat ze sluimerende problemen bij kinderen op tijd kunnen
2664 identificeren. Ook jongeren moeten extra geïnformeerd worden op school en
2665 feesten over de schade van overmatig alcoholgebruik. Eventueel kunnen alcohol-

2666 en drugspoli's op scholen worden ingericht.

- 2667
- 2668 • **Handhaving leeftijdsgrens alcohol.** D66 wil strenger toezien op de handhaving
- 2669 van de leeftijdsgrens voor verkoop van alcohol aan kinderen onder 16 jaar.
- 2670

2671 **Geestelijke gezondheidszorg**

2672 Stigmatisering van psychiatrische patiënten moet voorkomen worden en

2673 chronisch psychiatrische patiënten moeten worden verleid hulp te accepteren

2674 (bemoeizorg). Het bevorderen van de GGZ verdient zich direct terug in de

2675 kwaliteit van leven en op financieel en sociaal-maatschappelijk terrein. D66 pleit

2676 voor een vroegtijdige en adequate diagnostiek en behandeling.

2677

- 2678 • **Behandelen jongeren.** D66 wil een betere investering in de geestelijke
- 2679 gezondheid van jongeren. Dat voorkomt onnodig schoolverlaten, verval in
- 2680 crimineel gedrag, langdurige afhankelijkheid van een (Wajong-)uitkering of een
- 2681 hoge zorgconsumptie bij volwassenheid. Vroegtijdig opsporen en behandelen is
- 2682 cruciaal.
- 2683

2684 **Ambitieuze sport**

2685 Sport verbindt mensen, stimuleert zelfvertrouwen, ambitie en een gezonde

2686 levensstijl. Sporten op school en sportverenigingen moet vroeg gestimuleerd

2687 worden.

2688

- 2689 • **Gymles.** Gymles moet een vast onderdeel zijn van de Pabo-opleiding. Scholen
- 2690 moeten voldoende en gekwalificeerde gymles geven en naschools beter
- 2691 samenwerken met sportverenigingen.
- 2692

- 2693 • **Financieel steunen sportdeelname.** Gemeenten moeten burgers die door
- 2694 geldgebrek niet kunnen sporten hiervoor financieel steunen. Zorgverzekeraars
- 2695 moeten een deel van hun budget reserveren voor het stimuleren van bewegen.
- 2696

- 2697 • **Steun WK18 en het Olympisch Plan.** D66 steunt het streven van Nederland
- 2698 om in 2018 het Wereldkampioenschap Voetbal naar Nederland en België te
- 2699 halen. Ook steunen wij het Olympisch Plan en het streven om in 2028 de
- 2700 Olympische Spelen hier te organiseren. D66 investeert geen belastinggeld in
- 2701 betaald voetbalclubs maar liever in de brede ontwikkeling van sportinfrastructuur
- 2702 voor internationale sportevenementen.
- 2703

2704 **Zorg voor iedereen**

2705 Wie in Nederland verblijft, heeft recht op noodzakelijke medische zorg. Dat geldt

2706 voor illegalen, maar ook voor gedetineerden, daklozen, chronisch psychiatrische

2707 patiënten en asielzoekers. Wat 'noodzakelijk' is, moeten uitsluitend artsen in deze

2708 gevallen bepalen. De overheid moet hulpverleners in staat stellen om deze zorg te

2709 geven en hen daarvoor een passende vergoeding garanderen.

2710

- 2711 • **Zorg in achterstandswijken.** D66 wil dat informatie over gezondheid beter
- 2712 aansluit bij bewoners van achterstandswijken. Als voorlichting in een andere taal

2713 frequent nodig blijkt, zal die beschikbaar worden gesteld. Wijkverpleegkundigen
2714 moeten bijscholing krijgen in effectieve maatregelen om gezondheidsproblemen in
2715 achterstandwijken aan te pakken. Hulpverleners van de GGZ krijgen een
2716 specifieke training.

2717
2718 • **Daklozen en verslaafden.** Overlast moet bij de kern worden aangepakt. D66 is
2719 voorstander van het creëren van gebruikersruimten en het medisch verstrekken
2720 van harddrugs binnen een afkickprogramma. Het medisch verstrekken van drugs
2721 voorkomt ook veel criminaliteit. Door goede afstemming met omwonenden over
2722 de locatie kan overlast effectief worden vermeden, zo blijkt uit ervaring. Door
2723 goede opvang te bieden met medische en psychologische zorg, wordt de
2724 omgeving veiliger en verbetert het leven van verslaafden.

2725 2726 **Overige voorstellen voor de zorg**

2727
2728 • **Zorg in buitenland.** D66 vindt dat mensen het recht hebben om zorg in een
2729 ander land dan Nederland te krijgen. Verzekeraars en zorgaanbieders moeten
2730 eraan meewerken dat deze zorg beschikbaar komt, zolang de kosten gelijk of
2731 lager zijn dan in Nederland, of indien ze bereid zijn om het verschil bij te betalen.
2732 Dit recht moet vastgelegd worden in een Europees charter.

2733
2734 • **Onderzoek en dierproeven.** Dierproeven dienen tot het uiterste worden
2735 beperkt, bijvoorbeeld tot onderzoek naar ernstige aandoeningen waarvoor
2736 uitsluitend via dierexperimenteel onderzoek therapie kan worden ontwikkeld.
2737 Alternatieven en onafhankelijke voorlichting daarover moeten actief gestimuleerd
2738 worden. D66 wil het publiek/privaat fonds 'Alternatieven voor dierproeven'
2739 opzetten, waarmee Nederland ook in Europees verband het voortouw neemt.

2740
2741 • **Transgenders.** D66 wil dat transgenders ook de behandeling van secundaire
2742 geslachtskenmerken vergoed krijgen. Transgenders moeten nu nog voldoen aan
2743 de onvruchtbaarheidseis. D66 wil aan deze eis zo snel mogelijk een eind maken.

2744
2745 • **Onderzoek.** D66 wil dat medisch wetenschappelijk onderzoek meer gericht
2746 wordt op tot nu toe onderbelichte groepen: kinderen, zwangere vrouwen, ouderen,
2747 en mensen met zeldzame of psychiatrische aandoeningen. D66 wil ook medisch
2748 onderzoek stimuleren dat onvoldoende interessant is voor commerciële
2749 financiering.

2750
2751 • **Alternatieve geneeskunde.** D66 wil dat burgers in vrijheid kunnen kiezen voor
2752 alternatieve genezers, maar hecht aan een duidelijk onderscheid tussen het
2753 reguliere en het alternatieve circuit en aan goede 'evidence-based' voorlichting.
2754 Zorgverzekeraars moeten alternatieve geneeswijzen duidelijk in aparte modules
2755 aanbieden. Hiermee kunnen verwarrende signalen aan verzekerden worden
2756 voorkomen.

politie achter bureau vandaan / rechtzaken sneller behandelen / pakkans vergroten / sterke -bescherming privacy / geweld tegen homo's onacceptabel

Anders veilig en samen leven

Te veel mensen voelen zich soms onveilig. In ons land is het vertrouwen in organen die met rechtshandhaving zijn belast – de rechtspraak, het openbaar ministerie en de politie – tanende. De politieagent is zijn natuurlijk overwicht verloren, het gezag van de rechter is niet meer vanzelfsprekend, zelfs, helaas, niet meer bij bestuurders en volksvertegenwoordigers.

Voor D66 is de rol van de politie cruciaal in het bewaken en beschermen van de veiligheid van individu en samenleving. De aanpak van criminele en overlastgevend jeugd is een samenspel van repressie en preventie. Bovenal geldt: je houdt je aan de wet. Waar die wet wordt overtreden, wordt opgetreden. Zonder onderscheid. Voor het overige zijn opvoeding, onderwijs en werk de sleutels naar minder criminaliteit. D66 wil blijven investeren in de kwaliteit van de politie en niet bezuinigen op 'blauw op straat'. Op die manier moet vertrouwen herwonnen worden. Van de rechterlijke macht mag verwacht worden dat zij midden in de samenleving staat, transparant is en van hoge kwaliteit. Een uitspraak van de rechter moet boven elke kritiek verheven zijn.

In ons land heeft het individu de afgelopen jaren steeds meer persoonlijke gegevens af moeten staan aan de nationale of internationale overheid. Die privégegevens worden vaak lang bewaard en zijn kwetsbaar voor diefstal. De overheid dringt steeds verder binnen in de privésfeer van haar burgers. Het kleine individu lijkt zijn identiteit steeds meer te moeten prijsgeven aan een grote overheid. Voor D66 is bescherming van de persoonlijke levenssfeer van groot belang. In Nederland en daarbuiten.

Nederland is een democratische rechtsstaat, waarin alle burgers rechten en plichten hebben. De overheid staat garant voor de grondrechten van elk individu. Het is volgens D66 zelfs de eerste voorwaarde om ontwikkeling en ontplooiing voor ieder individu mogelijk te maken. De Nederlandse samenleving is een mozaïek van culturen met burgers van verschillende herkomst. Van iedere burger wordt naar vermogen een bijdrage aan de samenleving gevraagd, zonder daarbij uit te gaan van een éénvormige identiteit. Het zijn de waarden van de Nederlandse democratische rechtsstaat waarvan wordt uitgegaan. Dáár moet iedereen zich aan houden. De Nederlandse taal, onderwijs en concrete kansen zijn daarbij de beste garantie voor zelfredzaamheid, participatie en ontplooiing.

Voor D66 moet het Nederlandse asielbeleid sporen met de Europese richtlijnen. Het recht op bescherming, en Europese solidariteit moeten centraal staan. D66 ziet in de herziening van de Vreemdelingenwet een positieve ontwikkeling, al valt er met name op het terrein van het Europese asielbeleid, nog veel te verbeteren.

Als zich een probleem aandient, moet als eerste de vraag gesteld worden: is het een taak van de overheid om dit probleem aan te pakken? En zo ja, hoe? Als wetgeving de oplossing kan bieden, moet deze zo worden ingericht dat de regels helder, goed toepasbaar en te handhaven zijn. Ongenuanceerd praten over 'te veel regels' is zinloos. Tegelijkertijd hebben politiek en bestuurders de reflex om teveel zaken vast te leggen in regels. Bij voorkeur in regels die op elke uitzondering voorbereid zijn. D66 wil regeldruk terugdringen. Daarom is het goed om bij nieuwe wetgeving, waarvan het effect onzeker is of die bedoeld is voor een tijdelijk probleem, een einddatum te bepalen, waarna de noodzaak van de wet opnieuw bekeken wordt.

(Amendeerbaar deel)

2757

2758

2759

2760

2761

2762

2763

2764

Criminaliteit en veiligheid

Het is voor D66 onaanvaardbaar als er in Nederland 'no go areas' zouden zijn waar gewone mensen niet meer durven te komen uit angst voor hun veiligheid. Wij accepteren het ook niet dat er gebieden of specifieke gebeurtenissen zijn waar een groep mensen de macht overneemt en de overheid wijkt. Natuurlijk zijn gebeurtenissen als de rellen op het strand van Hoek van Holland onaanvaardbaar. Wij willen een politie- en justitieapparaat dat aanpakt, oppakt,

2765 vervolgt, straft, maar ook voorkomt. Zonder onderscheid. D66 wil consequenter
2766 optreden bij wetsovertredingen: verhoging ophelderingspercentage, snellere
2767 berechting, aangerichte schade vergoeden.
2768

2769 Daarom doen wij concrete voorstellen voor meer blauw in de buurt en een stijging
2770 van oplossingspercentages. Wij geloven hierbij vooral in het investeren in meer en
2771 betere mensen en zijn voorzigtiger in het uitbreiden van machtsmiddelen of het
2772 invoeren van symboolmaatregelen. Honderd procent veiligheid kan niet worden
2773 gegarandeerd. Van het strafrecht kan niet alle heil verwacht worden.
2774

2775 • **Betere opsporing na aangifte.** Het is goed als aangifte wordt gedaan. Maar het
2776 is minstens zo belangrijk dat er vervolgens ook echt actie komt, daders
2777 opgespoord worden en vervolging plaatsvindt. Daarvoor moet worden
2778 geïnvesteerd in politie en zijn onder andere meer rechercheurs en forensisch
2779 deskundigen nodig.
2780

2781 • **Agenten meer op straat.** Voor degenen die strafbare feiten begaan, moet het
2782 strafrecht snel, consequent en streng worden gehanteerd. Niet door superzware
2783 straffen, maar wel door veel daders op te pakken en zichtbaar, snel en consequent
2784 op te treden. Daarvoor moeten agenten meer op straat zijn. Dit verhoogt immers de
2785 pakkans en een snellere reactie na het delict.
2786

2787 • **Georganiseerde criminaliteit is niet altijd zichtbaar, maar ondermijnt de**
2788 **samenleving.** D66 meent dat de aandacht voor overlast gevende jongeren niet
2789 ten koste moet gaan van de aanpak van georganiseerde criminaliteit.
2790

2791 • **Prostitutie.** D66 is tegenstander van het verbieden van prostitutie. Een legale
2792 prostitutiebranche is noodzakelijk om de grote misstanden in deze sector effectief
2793 te bestrijden. D66 wil mensenhandel hard aanpakken, hoge eisen stellen aan
2794 gezondheid en hygiëne en criminele inmenging in de branche voorkomen. Het
2795 moet prostituees makkelijk worden gemaakt uit hun beroep te stappen als zij dat
2796 wensen. Verdwijnen in sectoren met beperkt toezicht, zoals escort- en
2797 internetservices, moet voorkomen worden. Gemeenten moeten streven naar
2798 geharmoniseerde eisen die nageleefd worden.
2799

2800 • **Preventieve maatregelen.** Criminaliteitsbestrijding, ook van georganiseerde
2801 misdaad en terrorisme, kan niet zonder preventie. Het bieden van kansen, het
2802 serieus nemen van problemen, voor en van iedereen, in werken, leren en wonen,
2803 zijn van onschatbare waarde in het voorkomen van criminele carrières.
2804 Teruggeleiden van gedetineerden in de samenleving hoort daar ook bij. D66 wil
2805 dat de overheid prioriteit geeft aan preventieve maatregelen waarvan de werking
2806 onderzocht en onderbouwd is. D66 geeft de voorkeur aan de aanpak van
2807 verloedering en onveilige plekken en de inzet van politiemensen en andere
2808 handhavers zoals stadswachten op straat, boven de inzet van ineffectieve
2809 instrumenten zoals cameratoezicht en de uitbreiding van repressieve
2810 bevoegdheden.
2811

2812 • **Homofob geweld.** D66 wil homofobe geweldsincidenten herkenbaar registreren
2813 om daders eerder op te sporen.

2814
2815 • **Identificatieplicht.** D66 blijft tegen de identificatieplicht.

2816
2817 • **Veroorzaakte schade zelf vergoeden.** D66 meent dat vergoeding van
2818 aangerichte schade door daders of hun ouders vanzelfsprekend moet zijn.

2819
2820 • **Geweld tegen publieke diensten niet tolereren.** Mishandeling van
2821 professionals die hun werk doen in het belang van de samenleving moet stevig
2822 worden aangepakt. Er moet consequent meer toezicht komen in het openbaar
2823 vervoer. Verbetering van de kwaliteit van de openbare ruimte, waaronder trein-,
2824 bus- en metrostations, draagt ook bij aan preventie.

2825
2826 • **Geen minimumstraffen.** Opgelegde straffen moeten gerelateerd zijn aan daad,
2827 persoon en omstandigheden. Daarvoor geeft de wet maximumstraffen. D66 is
2828 tegenstander van de invoering van minimumstraffen. Daarmee zou de rechter de
2829 mogelijkheid ontnomen worden om in het individuele geval een passende straf op
2830 te leggen. Een taakstraf moet passen bij het delict en de dader, de controle op de
2831 uitvoering ervan moet beter.

2832
2833 • **Regulering cannabisteelt.** Handel in en kweek van cannabis zijn belangrijke
2834 bronnen van criminaliteit. D66 wil dat de teelt van cannabis wordt gereguleerd,
2835 zodat teelt en verkoop worden geregeld via een gesloten keten, waaruit
2836 criminelen worden geweerd. Het grootste probleem van het Nederlandse
2837 softdrugsbeleid vormen de illegale dealers die aan minderjarigen verkopen en ook
2838 harddrugs verkopen. Door teelt en verkoop verder te reguleren kan de kwaliteit
2839 van de cannabis worden verbeterd en de hoogte van de hoeveelheid THC in de
2840 cannabis worden gereguleerd.

2841 2842 **Jongeren**

2843 Vooral als het gaat om jongeren zal steeds een tweesporenbeleid gevoerd
2844 moeten worden: preventie en repressie moeten hand in hand gaan. Opvoeding en
2845 onderwijs, hulpverlening aan probleemgezinnen en –jongeren zijn essentieel.
2846 Maar daar waar de wet wordt overtreden, moet ook duidelijk zijn dat dit niet wordt
2847 getolereerd. De pedagogische doelstelling blijft leidend beginsel in het
2848 jeugdstrafrecht.

2849
2850 • **Alternatieve opvang voor gedragsgestoorde jongeren.** Jongeren die geen
2851 strafbare feiten hebben begaan moeten niet in één groep worden geplaatst met
2852 veroordeelde jongeren.

2853
2854 • **Agenten 's avonds op straat.** Om overlast en crimineel gedrag effectief aan te
2855 pakken zijn voldoende handhavers op straat nodig, niet alleen tijdens
2856 kantooruren, maar juist ook 's avonds als het wangedrag het meeste voorkomt.

2857
2858 • **Ouders aansprakelijk.** Als een minderjarige wordt gestraft, moeten de ouders

2859 verplicht aanwezig zijn bij de rechtszitting. Als de jongere niet zelf kan betalen,
2860 worden de ouders financieel aansprakelijk gesteld voor de aangerichte schade.
2861

- **Gezinszorg betrekken.** D66 wil dat er naast de straf ook meteen gezinszorg wordt opgestart. Zo kan het probleem bij de bron worden aangepakt.

2865 **Rechtshandhaving**

2866 Een democratische rechtsstaat staat en valt niet alleen met een vitale democratie,
2867 maar ook met het vertrouwen van burgers in het recht en de rechtshandhaving.
2868 Handhaving van het recht is bij uitstek een taak van de overheid, evenals de zorg
2869 voor de kwaliteit van de organen die met rechtshandhaving zijn belast: de
2870 rechtspraak, het openbaar ministerie en de politie. Het vertrouwen van burgers in
2871 de rechtspraak en rechtshandhaving wordt op de proef gesteld. Het gezag van de
2872 rechter is niet meer vanzelfsprekend, zelfs, helaas, niet meer bij bestuurders en
2873 volksvertegenwoordigers.
2874

- **Kerntaken OM.** D66 wil dat het Openbaar Ministerie zich weer richt op haar kerntaak: het leiding geven aan de opsporing en het vervolgen van strafbare feiten. Alle andere taken die er in de laatste jaren zijn bijgekomen moeten kritische tegen het licht worden gehouden en waar mogelijk afgebouwd.
- **Rechtspraak dicht bij de burger.** Het aantal zittingplaatsen (rechtbanken) moet niet zonder meer worden verminderd. Er moet dicht bij de burger recht gesproken worden. Dit vereist flexibiliteit van personeel en efficiënte inzet van digitaal data verkeer.
- **Snelle behandeling.** D66 wil dat rechtszaken binnen een redelijke termijn worden behandeld, dat de procedures toegankelijk en betaalbaar zijn.
- **Geen belangenverstrengeling.** Elke schijn van belangenverstrengeling moet worden tegengegaan, dus moet zorgvuldig worden bezien welke rechter op welke zaak wordt gezet. Intervisie en collegiale toetsing binnen de rechterlijke macht zijn noodzakelijk.
- **Begrijpelijke taal.** D66 wil dat rechterlijke uitspraken beter worden gemotiveerd. De externe communicatie moet worden verbeterd. Vonnissen moeten in begrijpelijke taal worden uitgelegd. Intervisie en collegiale toetsing binnen de rechterlijke macht zijn noodzakelijk.
- **Klachten over de rechtspraak.** Klachten over de rechtspraak (niet over de inhoud van een uitspraak, maar over optreden van een rechter bv), moeten, door een objectieve instantie worden behandeld. Burgers met klachten over de overheid kunnen terecht bij de Ombudsman; D66 wil dat er onafhankelijke commissies (per ressort) komen waar burgers met klachten over de rechterlijke macht terecht kunnen.
- **Loopbaan rechters.** De carrièrekansen in de professie moeten vergroot

2906 worden; niet meer alleen promotie bij beleid en management, maar ook als
2907 inhoudelijk specialist. In financiële en milieustrafzaken worden de rechtbanken
2908 uitgebreid met niet-juridische deskundigen, zoals bijvoorbeeld bij de penitentiaire
2909 kamer bij het gerechtshof in Arnhem.

- 2911 • **Mediation.** D66 wil dat alternatieve geschillenbeslechting bevorderd wordt
2912 (mediation, geschillencommissies).

2914 Politie

2915 De politie is cruciaal als het gaat om veiligheid. De politie, met zijn
2916 geweldsmonopolie, is een publiek orgaan, onder democratische controle. Het
2917 gezag over de politie berust bij de burgemeester als het gaat om openbare orde
2918 en hulpverlening; het openbaar ministerie heeft het gezag bij de strafrechtelijke
2919 handhaving van de rechtsorde. Dit duaal gezag is de kern van de organisatie van
2920 de politie. Het beheer van de politie dient te worden hervormd. Dat vraagt
2921 opschaling van alle belangrijke beheersbeslissingen en het beheer van alle
2922 voorzieningen tot nationaal niveau. Landelijke en regio-overstijgende
2923 beleidsprioriteiten kunnen aan de politieorganisatie worden opgedragen. Dit mag
2924 echter niet ten koste gaan van veiligheid en van de rol van de lokale
2925 democratische controle.

2926 D66 wil blijven investeren in de kwaliteit van de politie. Nieuwe expertise is nodig
2927 om problemen als digitale criminaliteit aan te pakken en de ondermijnende
2928 financiële criminaliteit het hoofd te bieden. Internationale samenwerking is een
2929 voorwaarde voor de bestrijding van georganiseerde en grensoverschrijdende
2930 misdaad.

- 2932 • **Blauw op straat.** D66 wil dat er niet bezuinigd wordt op 'blauw op straat'.
- 2934 • **Aangifte eenvoudiger.** Het doen van aangifte kan volgens D66 eenvoudiger en
2935 met meer aandacht en service. Elektronische aangifte voor eenvoudige misdrijven
2936 moet tot de standaard mogelijkheden behoren.
- 2938 • **Meer tijd voor echt politiewerk.** D66 is voor minder bureaucratische
2939 verantwoording binnen de politie. Politie mensen die zijn opgeleid voor het echte
2940 politiewerk, moeten dat ook doen. D66 wil niet dat politie taken doorgeschoven
2941 krijgt van andere overheden.
- 2943 • **Geen perverse prikkels.** D66 wil af van eenzijdige managementprincipes
2944 gebaseerd op prestatie-indicatoren om het werk van de politie te sturen. Het gaat
2945 er niet om een bepaald aantal verdachten aan te leveren, het gaat erom het werk
2946 te doen dat op dat moment nodig is.
- 2948 • **Flexibilisering van de CAO is nodig om aan de noden van de tijd tegemoet
2949 te komen.** Belonings-differentiatie moet mogelijk zijn.
- 2951 • **Politie in Europese context.** D66 streeft naar versterking van de politie- en
2952 justitiesamenwerking binnen de EU. De EU moet een rechtsruimte worden.

2953 Daartoe moet nog veel gebeuren op het gebied van gemeenschappelijke regels,
2954 maar ook en vooral op het gebied van wederzijds vertrouwen. Samenwerking
2955 tussen Nederland, Europol en Eurojust moet hiervoor in de komende periode
2956 worden gemaximaliseerd.

2957 **Bescherming persoonlijke levenssfeer**

2958 Het recht op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer is een grondrecht,
2959 onder meer vastgelegd in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.
2960 D66 maakt zich al langer zich sterk voor dit recht: ze verzette zich tegen het
2961 verstrekken van passagiersgegevens aan de Verenigde Staten, en ze bepleit het
2962 invoeren van een Europees Meldpunt Identiteitsdiefstal. Privacy is ook een
2963 publiek goed. Een aantasting van privacy tast dus ook het weefsel van de
2964 samenleving aan.

2965 Bescherming van de persoonlijke levenssfeer is bij uitstek een probleem dat
2966 nationale grenzen overschrijdt. D66 zet zich daarom in voor het Europees en ook
2967 mondiaal vastleggen van maatregelen die persoonsgegevens beschermen.

- 2970 • **Privacy impact analyses.** Projecten waarbij de opslag van persoonlijke
2971 informatie een rol speelt, moeten worden onderworpen aan 'privacy impact
2972 analyses'. Voor publieke partijen is dit verplicht (vergelijkbaar met een
2973 milieueffectrapportage). Private partijen moeten desgevraagd kunnen aantonen
2974 dat ze verantwoord met risico's omgaan en niet in strijd handelen met de Wet
2975 Bescherming Persoonsgegevens.
- 2976 • **Horizon wetgeving.** D66 wil dat wetten en regelgeving die op gespannen voet
2977 staan met de privacy van burgers na een van te voren vastgestelde periode actief
2978 moeten worden verlengd en anders worden stopgezet. D66 wil ook een geregelde
2979 evaluatie en (eventuele) herziening van bestaande regelgeving die de privacy
2980 raakt.
- 2981 • **Niet zonder toestemming koppelen dossiers.** D66 meent dat verschillende
2982 dossiers niet zonder toestemming gekoppeld morgen worden en dat burgers altijd
2983 hun eigen data moeten kunnen inzien: persoonsgegevens zijn eigendom van het
2984 individu, niet van de overheid.
- 2985 • **Bewaarduur van gegevens.** De kosten van opslag en gebruik van
2986 persoonsgegevens voor wetshandhaving en veiligheid moeten worden gedragen
2987 door de vragende instantie.
- 2988 • **Meer bevoegdheden CBP.** Het College Bescherming Persoonsgegevens krijgt
2989 de bevoegdheid direct boetes op te leggen bij het overtreden van de Wet
2990 Bescherming Persoonsgegevens en de bevoegdheid deze overtredingen ook
2991 publiek te maken. Een lek of diefstal van persoonlijke gegevens moet door de
2992 beheerder van die gegevens bekend worden gemaakt. Het CBP wordt omgedoopt
2993 tot de Nederlandse Data Autoriteit. D66 wil de capaciteit van de Nederlandse Data
2994 Autoriteit vergroten om klachten over privacyschending in behandeling te kunnen
2995 nemen en hulp te kunnen bieden aan slachtoffers van schending van de
2996
2997
2998
2999

3000 persoonlijke levenssfeer.

- 3001
- 3002 • **Gezamenlijk procederen.** Het schenden van privacy levert bijna altijd
- 3003 immateriële schade op voor betrokkenen. Het optreden van burgers daartegen is
- 3004 helaas geen vanzelfsprekendheid. Zij zouden daarom de mogelijkheid moeten
- 3005 krijgen om in groepsverband te procederen tegen onrechtmatig gebruik van
- 3006 persoonsgegevens.
- 3007
- 3008 • **Laagdrempelige klachtenregeling.** Private partijen die persoonsgegevens
- 3009 gebruiken voor commerciële doeleinden moeten verplicht een eenvoudig
- 3010 toegankelijke klachtenregeling opzetten. Hetzelfde geldt voor publieke
- 3011 organisaties die persoonsgegevens gebruiken voor een efficiënte bedrijfsvoering.
- 3012 Dit betekent dat burgers niet direct hoeven te kiezen voor een civiele procedure of
- 3013 voor het aankloppen bij de Autoriteit Bescherming Persoonsgegevens.
- 3014
- 3015 • **D66 wil een Meldpunt voor Slachtoffers -Identiteitsfraude.**
- 3016

3017 **Asielbeleid**

3018 Als gevolg van conflict, oorlog en vervolging vluchten vele mensen landsgrenzen

3019 over op zoek naar een veilig heenkomen. D66 vindt de bescherming en opvang

3020 van deze mensen een teken van beschaving.

3021 De afgelopen kabinetsperiode is het beleid voor asielzoekers en vluchtelingen in

3022 Nederland verhard. Groepsbescherming voor mensen uit oorlogslanden als Irak

3023 werd afgeschaft, het Europees Hof voor de Rechten van de Mens tikte Nederland

3024 regelmatig op de vingers en asielzoekers werden onnodig lang gedetineerd. Ook

3025 waren er onvoldoende opvangplekken voor asielzoekers.

3026 D66 vindt dat veel asielzoekers en vluchtelingen onnodig lang in onzekerheid

3027 verkeren over het wel of niet in Nederland mogen blijven. De langdurige

3028 onzekerheid heeft een negatieve invloed op zowel de integratie in de Nederlandse

3029 samenleving alsook de terugkeer naar het land van herkomst. D66 vindt dat het

3030 Nederlandse asielbeleid moet sporen met de Europese richtlijnen. Het recht op

3031 bescherming en Europese solidariteit moeten centraal staan. D66 ziet in de

3032 herziening van de Vreemdelingenwet een positieve ontwikkeling, al valt er met

3033 name op het terrein van het Europese asielbeleid, nog veel te verbeteren.

3034

- 3035 • **Snelle afhandeling procedures.** D66 vindt dat de overheid uiterlijk binnen drie
- 3036 jaar moet beslissen over het verblijfsrecht van de asielzoeker. Een sanctie,
- 3037 bijvoorbeeld in de vorm van een dwangsom, verschaft daarbij de nodige prikkels
- 3038 voor snelheid. Daarnaast moet het voor asielzoekers in deze periode mogelijk zijn
- 3039 om te leren en te werken. Dit bevordert hun zelfstandigheid en is tevens in het
- 3040 belang van de Nederlandse samenleving.
- 3041

- 3042 • **Succesvolle terugkeer uitgeprocedeerden.** Als na een asielprocedure blijkt
- 3043 dat er geen recht op bescherming bestaat, moet de overheid duidelijk zijn: de
- 3044 vreemdeling moet terug naar zijn land van herkomst. D66 wil dat Nederland de
- 3045 succesvolle terugkeer van uitgeprocedeerde asielzoekers ondersteunt.
- 3046

- 3047 • **Europese context.** D66 vindt dat Nederland zich moet inzetten voor het
3048 ontwikkelen van een Europees Asielsysteem. De nadruk moet hierbij komen te
3049 liggen op een eerlijke verdeling van asielzoekers over de lidstaten. Nu worden
3050 lidstaten aan de buitengrens van Europa, zoals Italië en Griekenland, te zwaar
3051 belast. Dit leidt tot illegaliteit, mensenrechtenschendingen en onzichtbare
3052 migratiestromen. Ook moet er volgens D66 bij het bewaken van de buitengrenzen
3053 van Europa meer aandacht komen voor het naleven van
3054 mensenrechtenverdragen. D66 vindt dat het Nederlandse asielbeleid zich niet
3055 moet beperken tot Europese minimumnormen. Dit betekent dat zoveel mogelijk
3056 moet worden voorkomen dat asielzoekers in detentie geplaatst worden.
3057
- 3058 • **Kinderen.** D66 wil geen kinderen in de cel; voor hen moet altijd een alternatief
3059 gezocht worden.
3060
- 3061 • **Duur van detentie.** Asielzoekers mogen, in afwachting van de uitkomst van hun
3062 asielprocedure, niet langer dan vier weken aan de grens gedetineerd worden.
3063
- 3064 • **Homoseksualiteit.** Vluchtelingen die vanwege hun homoseksuele geaardheid
3065 aantoonbaar worden vervolgd kunnen in beginsel een asielaanvraag doen. In de
3066 inburgeringscursus moet aandacht zijn voor de gelijke behandeling tussen
3067 hetero's en homo's.
3068
- 3069 • **Leges verlagen.** De leges van verblijfsvergunningen dienen op korte termijn
3070 verlaagd te worden naar een bedrag dat in verhouding staat tot de aanvraag van
3071 een paspoort. Het heffen van leges mag er niet toe leiden dat het recht op
3072 gezinsleven beperkt wordt.
3073
- 3074 • **Gezinshereniging.** D66 wil geen nieuwe obstakels voor gezinshereniging en –
3075 vorming en afschaffing van alle regels op dit punt die strijdig zijn met
3076 verdragsrechtelijke verplichtingen.
3077

3078 **Een pluriforme samenleving**

3079 De Nederlandse samenleving is de laatste decennia in snel tempo veranderd en
3080 die veranderingen zullen zich doorzetten. Burgers van verschillende herkomst
3081 vormen een mozaïek van culturen, die met elkaar deze samenleving gestalte
3082 geven. Van iedere burger wordt naar vermogen een bijdrage aan de samenleving
3083 gevraagd, zonder daarbij uit te gaan van een éénvormige identiteit. Het zijn de
3084 waarden van de Nederlandse democratische rechtsstaat waarvan wordt
3085 uitgegaan. Dáár moet iedereen zich aan houden. De Nederlandse taal is het
3086 voertuig van de samenleving. Het is daarom belangrijk dat iedereen die voor
3087 langere tijd hier woont zich de Nederlandse taal eigen maakt. Niet omdat de taal
3088 in de verdrukking dreigt te komen, maar omdat taalvaardigheid de beste garantie
3089 biedt voor zelfredzaamheid, participatie en ontplooiing.

3090 Op buurt- en wijkniveau leven mensen van verschillende herkomst en met
3091 uiteenlopende leefstijlen met elkaar en accepteren zij elkaar, ondanks problemen,
3092 die in het debat vaak de boventoon voeren. Problemen ontstaan wanneer er
3093 sprake is van overlast. Van hangjongeren, lawaai, van mensen die dicht op elkaar

3094 wonen en elkaar het leven moeilijk maken. De kwaliteit van de openbare ruimte is
3095 essentieel voor de leefbaarheid van stad, dorp en buurt. Zowel burgers als
3096 overheid zijn daarvoor verantwoordelijk en kunnen daarop worden aangesproken.
3097

3098 • **Gelijke behandeling.** De fundamentele waarden van Nederland staan in onze
3099 Grondwet. Daarin staat dat mensen in gelijke situaties gelijk moeten worden
3100 behandeld. Ongelijke behandeling van mannen en vrouwen of racisme is niet
3101 toegestaan. Ook zijn mensen vrij in hun godsdienst, levensovertuiging of politieke
3102 gezindheid. D66 wil aan het eerste artikel van de grondwet ook de gelijke
3103 behandeling van gehandicapten en van homo's toevoegen.
3104

3105 • **Vrijheid van meningsuiting.** D66 vindt dat de grenzen van de vrijheid van
3106 meningsuiting voor iedereen gelijk moeten zijn, ongeacht de religieuze, culturele
3107 of maatschappelijke achtergrond. Haatzaaien en het oproepen tot geweld is
3108 strafbaar. Voor het overige vindt D66 dat de botsing van meningen het
3109 maatschappelijk debat rijker kunnen maken. Vooringenomen opvattingen,
3110 religieuze dogma's en politieke stellingnames moeten altijd betwist kunnen
3111 worden. Er mag dus een grote mate van incasseringsvermogen worden verwacht
3112 van mensen. In het publieke debat mag en moet men echter elkaar ook houden
3113 aan ongeschreven beschavingsnormen en respect. D66 vindt dat de wettelijke
3114 regelingen die stellen dat religieuze opvattingen beschermwaardiger zijn dan
3115 andere opvattingen moeten worden geschrapt.
3116

3117 • **Scheiding kerk en staat.** Voor D66 is de scheiding van kerk en staat een
3118 belangrijk richtsnoer. In een samenleving die steeds veelzijdiger wordt, moet de
3119 overheid staan voor de gemeenschappelijke waarden. Hoe diverser het land, hoe
3120 neutraler de staat.
3121

3122 • **Mensen zijn vrij in hun kledingkeuze.** Echter, als het gaat om werk mogen
3123 eisen gesteld worden. Zo kan er kleding worden voorgeschreven omwille van de
3124 hygiëne, de veiligheid of de neutraliteit die een bepaalde functie moet uitstralen.
3125 Personen die door het dragen van uniforme kleding de neutraliteit van het
3126 overheidsgezag symboliseren (zoals rechters, politiemensen, militairen) mogen
3127 geen religieuze symbolen dragen. Als iemand, bijvoorbeeld door het dragen van
3128 bepaalde kleding, zijn of haar religieuze opvattingen op een nadrukkelijke wijze
3129 naar buiten wil brengen en daarom geen passende arbeid kan vinden, is de
3130 betrokkene zelf verantwoordelijk voor de gevolgen hiervan.
3131

3132 • **Radicalisering tegengaan.** Radicalisering van religieuze groepen, extreem-
3133 rechtse en extreem-linkse groepen, moet op tijd worden opgespoord. Signalen
3134 van onderwijsinstellingen, politie en maatschappelijk werk moeten effectief
3135 worden samengebracht. Landelijke en lokale diensten moeten nauwer
3136 samenwerken.
3137

3138 • **Geweld tegen vrouwen eerder signaleren.** Het meeste geweld tegen vrouwen
3139 vindt plaats in de eigen familie. Scholen, zorginstellingen en de politie moeten
3140 nauwer samenwerken om dit geweld eerder op te sporen.

3141
3142
3143
3144
3145
3146
3147
3148
3149
3150
3151
3152
3153
3154
3155

- **Uithuwelijken strafbaar.** D66 wil dat het uithuwelijken strafbaar wordt.
- **Geweld tegen homo's onacceptabel.** Verbaal of fysiek geweld tegen homo's of lesbiennes is voor D66 onacceptabel. Homofob geweld moet apart worden geregistreerd om daders beter te kunnen opsporen en vervolgen. Daarnaast wil D66 voorlichting rond seksuele diversiteit op scholen, om homofob geweld te voorkomen.
- **Het COC moet lokale belangenorganisaties kunnen trainen tot deskundige gesprekspartners voor de lokale veiligheidsdriehoek.**
- **Homohuwelijk niet weigeren.** D66 vindt een nieuwe ambtenaar niet aanvaardbaar als deze weigert een huwelijk te sluiten tussen mensen van hetzelfde geslacht.

hervormen publieke omroepen / geen download verbod / privacybescherming op internet / register voor gestolen kunst en antiek / aanmoedigen particuliere investeringen

Anders kijken en creëren

Kunst, cultuur en media dragen voor D66 in belangrijke mate bij aan verhoging van de kwaliteit van leven. Een samenleving met een bloeiende kunst- en cultuursector en een belangrijke plaats voor de media kenmerkt zich door openheid en tolerantie.

Kunst geeft vorm aan onze beschaving. Nederland moet een baken zijn in de internationale kunstwereld. Met goede opleidingen. Met optimale kansen voor talentontwikkeling. Met een gezonde financiering. Want kunst inspireert, biedt verdieping, vermaak en verstrooiing. Kunst stemt tot nadenken, houdt je een spiegel voor en stimuleert je op een andere manier te kijken. Nederland moet streven naar een kwalitatief hoogstaand en divers cultureel aanbod. Cultuur heeft een wezenlijke invloed op het karakter en de kwaliteit van onze samenleving. Cultuur is veelomvattend – van historische musea tot videogames. Cultuur geeft uitdrukking aan wat er in een samenleving leeft. Cultuur verbindt. Nederland moet een voorvechter zijn van een breed, onafhankelijk en gevarieerd medialandschap, ook buiten onze landsgrenzen. Media verbinden ideeën, informatie en mensen. Ze zijn van groot belang voor het goed functioneren van een democratie. In de verhouding tussen macht, tegenmacht, transparantie van macht en de controle op macht, zijn media – in het bijzonder de onderzoeksjournalistiek – onmisbaar.

Het belang van kunst en cultuur wordt niet altijd voldoende onderkend. Dit terwijl de toegenomen complexiteit, technologisering en bureaucrativering van onze samenleving de noodzaak tot en de behoefte aan kunstenaars die inspireren, ontroeren of juist relativeren alleen maar sterker maken. Kunst- en cultuurbeleid wordt te vaak gereduceerd tot een simpele kosten-batenanalyse. Het gaat om meer dan alleen de vragen wat het aan subsidie kost en wat het aan inkomsten oplevert.

In de onbegrensde mogelijkheden van de nieuwe media, internet voorop, schuilen ook gevaren. Veel informatie is niet juist, of niet controleerbaar. En onze privacy kan worden aangetast, doordat eenmaal ingevoerde gegevens vaak moeilijk te verwijderen zijn.

D66 hecht veel waarde aan kunst en cultuur. Voor de ontwikkeling van het individu, voor een aantrekkelijk vestigingsklimaat en voor de (culturele) rijkdom van de samenleving als geheel. D66 staat voor een cultureel klimaat waarin talentvolle internationale individuen en toonaangevende creatieve ondernemingen zich willen vestigen. Talent moet zich kunnen ontwikkelen en aansluiting vinden bij het internationale speelveld. De creatieve industrie en cultureel ondernemerschap worden gestimuleerd om zo pluriformiteit en een hoogwaardig aanbod van kunst, cultuur en media te bevorderen.

D66 is voor het ondersteunen van 'onrendabele' kunstvormen om zo het aanbod breed en gevarieerd te houden. Een rijk cultureel veld maakt ons aantrekkelijk voor anderen en het biedt de mogelijkheid Nederland ook buiten onze landsgrenzen op de kaart te zetten. Ondanks het bestaan van private geldstromen vormen subsidies nog altijd de ruggengraat van veel initiatieven en instellingen. Dat is nodig om een breed aanbod te houden en verschraving te voorkomen. En om kunst en cultuur ook voor lagere inkomensgroepen toegankelijk te houden.

D66 staat voor een significante rol voor kunst en cultuur in onderwijs. Momenteel bereikt kunst en cultuur onze jeugd maar mondjesmaat. Door kinderen al op jonge leeftijd in aanraking te laten komen met en bewust te maken van kunst en cultuur, bevorder je hun creativiteit en stimuleer je hun denkvermogen.

D66 staat voor een sterke onafhankelijke publieke omroep met een hoogwaardige programmering en gegarandeerde pluriformiteit. Ook binnen het publieke bestel moeten we echter wel durven nadenken over wat wel en niet moet, wat beter en efficiënter kan en waar samenwerking mogelijk is.

D66 staat voor een pluriforme pers. Op het speelveld van de media gaat het nadrukkelijk om gelijke kansen voor zowel de geschreven en gedrukte pers, als voor radio en televisie, internet en nieuwe media. Diversiteit moet gewaarborgd zijn. D66 staat voor een open en democratisch Nederland. Daarvoor is nodig dat zoveel mogelijk informatie voor burgers open en toegankelijk is. Onafhankelijke, kritische geluiden zijn van groot belang. De ruimte daarvoor wordt nadrukkelijk beschermd.

(Amendeerbaar deel)

Media: gelijke kansen

Onder invloed van technologie en nieuwe businessmodellen is het aanbod van multimediale toepassingen groter geworden en toegankelijker gemaakt. De convergentie van de media is onmiskenbaar. Diverse media overlappen elkaar en de verschillen worden steeds kleiner. Kranten hebben ook videoreportages op hun websites, tv-zenders zijn ook online te zien, filmmaatschappijen verkopen ook direct aan kabelexploitanten, telecombedrijven werken nauw samen met contentleveranciers. En steeds vaker opereren bedrijven in dezelfde branche vanuit verschillende landen met grote verschillen in regelgeving.

- **Afschaffen onrechtvaardige regels.** D66 wil oneerlijke concurrentie tussen verschillende media bestrijden door onrechtvaardige regels voor toetreding af te schaffen en tegelijkertijd zorgvuldig omgaan met de posities van gevestigde spelers. Programma's op het internet zijn grotendeels ongereguleerd, voor programma's op televisie gelden grote beperkingen.

- **Samengaan toezichthouders.** D66 vindt dat toezichthouders als het Commissariaat voor de Media, Opta en het Agentschap Telecom moeten samengaan om het volledige spectrum van de media te kunnen blijven beheersen. Dat is bovendien efficiënter en draagt bij aan een kleinere publieke sector. De NMA dient separaat te blijven om te voorkomen dat partijen te dominant worden.

Internet: vrij en toegankelijk

Internet is een infrastructuur voor communicatie en interactie, waar (de meeste) informatie open en vrij toegankelijk is.

- **Privacy bescherming.** D66 wil dat de privacy op internet wordt beschermd. Het vastleggen van surfgedrag, invullen van formulieren etcetera, dient beperkt te worden.

- **Tegen downloadverbod.** D66 is tegen een downloadverbod. D66 wil de vrijheid op internet garanderen. D66 is dan ook tegen het 'three-strikes-out'- principe waarbij consumenten na drie vermeende inbreuken op het auteursrecht van het internet worden afgesloten.

- **Auteursrecht.** D66 heeft tegelijkertijd wel oog voor het auteursrecht van makers. Een kleine aanvulling op het abonnementsgeld voor internet zou een inkomstenbron kunnen creëren waaruit auteursrechthebbenden kunnen worden vergoed.

Auteursrecht en digitale wereld

In het auteursrecht moeten de belangen van de makers van audio, video, tekst en beeld die recht hebben op een adequate vergoeding voor hun prestatie, in evenwicht worden gebracht met de belangen van gebruikers. De keten tussen

3202 makers en gebruikers moet worden vereenvoudigd.

3203
3204 • **Samenwerken auteursrechtorganisaties.** D66 wil dat auteursrechtorganisaties
3205 als Buma/Stemra en Sena samenwerken zodat er voor grote (groepen van)
3206 gebruikers of één loket ontstaat waar de afdracht op grond van heldere, liefst
3207 gezamenlijke criteria kan geschieden. Deze samenwerkende organisaties moeten
3208 een onafhankelijke, transparante beroepsmogelijkheid kennen om
3209 onrechtvaardige afdrachten te voorkomen.

3210
3211 • **Harmonisatie regels.** Nederland moet internationaal, en in het bijzonder in
3212 Europa, sterk aandringen op een zo groot mogelijke harmonisatie van
3213 auteursrechtelijke regels.

3214
3215 • **E-boeken.** De komst van goedkopere e-boeken heeft veel impact op het aanbod
3216 voor lezers, de positie van schrijvers en de omzet van boekhandels en
3217 uitgeverijen. D66 vindt dat de lezer bepaalt welk boek hij langs welke weg en
3218 tegen welke prijs afneemt. D66 vindt dat schrijvers en uitgeverijen zelf bepalen
3219 hoe zij voorzien in deze behoeften. Voor schrijvers mag het economisch niet
3220 uitmaken of hun boeken in druk of in e-versies worden verkocht. D66 wil
3221 nadrukkelijk waken tegen sterke marktpartijen die hun positie als 'portal' zouden
3222 kunnen misbruiken.

3223 3224 **Publieke omroep**

3225 D66 is voor een sterke onafhankelijke publieke omroep met een hoogwaardige
3226 programmering. Het is van groot belang dat er in programmering een helder
3227 onderscheid bestaat tussen publieke en commerciële omroepen. Nu betaalt de
3228 publieke omroep in feite mee aan de salarissen van internationale topvoetballers
3229 en ligt de nadruk te veel op vermaak.

3230 Wat D66 betreft behoren programma's met culturele of nieuwswaarde,
3231 onderzoeksjournalistiek en de orkesten tot de kerntaken van een publieke
3232 omroep. De komende jaren valt echter ook binnen het publieke bestel niet aan
3233 bezuinigingen te ontkomen.

3234
3235 • **Hervormen publieke omroep.** Publieke middelen moeten efficiënter worden
3236 ingezet om de doelstelling van de publieke omroep te bereiken. Hervormingen zijn
3237 onvermijdelijk. Taken van de Wereldomroep kunnen bijvoorbeeld worden
3238 voortgezet door de NOS. D66 streeft naar een verdere fusering van de bestaande
3239 omroepen, waarbij een maximum van tien de gewenste pluriformiteit op de lange
3240 termijn waarborgt. Ons omroepbestel is momenteel te versnipperd en nog teveel
3241 gestoeld op de verzuilde samenleving. Nu is het voor bestaande omroepen
3242 financieel ongunstig om te fuseren. D66 wil daarom de regels voor fusies
3243 aanpassen om bestaande omroepen die inhoudelijk veel gemeen hebben te
3244 prikkelen samen te gaan. D66 vindt dat de kleine levensbeschouwelijke omroepen
3245 een meerwaarde hebben. Een eigenstandige organisatie is echter niet nodig.
3246 Deze omroepen moeten organisatorisch aansluiten bij grotere omroepen.

3247
3248 • **Toegang fondsen.** D66 wil dat commerciële omroepen net als de publieke

3249 toegang krijgen tot fondsen ter stimulering van Nederlands drama en
3250 documentaire series. Deze zijn zeer gewild bij de kijker. Ook online-partijen
3251 moeten hiervan gebruik kunnen maken. Toekenning van fondsen dient bovendien
3252 zo transparant mogelijk te gebeuren en in alle gevallen te kunnen worden betwist.
3253

3254 • **Digitale televisie.** Om alle marktpartijen gelijk te behandelen en ruimte te geven
3255 aan innovatieve projecten moet de analoge kabel distributie op een ruim van te
3256 voren duidelijk gecommuniceerd moment worden afgeschakeld. Hierdoor komt
3257 een derde van de beschikbare ruimte op de kabel vrij voor nieuwe initiatieven en
3258 HDTV.
3259

3260 • **Onafhankelijke nationale programmaraad.** D66 wil een onafhankelijke
3261 nationale programmaraad. Deze neemt de plaats in van de meer dan 50 regionale
3262 programmaraden en moet de pluriformiteit van het aanbod in het wettelijk
3263 basispakket garanderen. De kijker moet zelf de volgorde van zijn
3264 voorkeurszenders kunnen bepalen en niet de distributeur.
3265

3266 • **Onafhankelijke lokale omroep.** Lokale omroepen zijn nu financieel
3267 onafhankelijk van de lokale politiek. D66 wil dat het Commissariaat voor de Media
3268 toeziet op de naleving van de daarvoor geldende afspraken.
3269

3270 **Pluriforme pers**

3271 D66 is voor een pluriforme pers, maar ziet die nadrukkelijk breder dan alleen de
3272 gedrukte vorm. Radio en televisie en ook websites en weblogs dragen eraan bij.
3273

3274 • **Openstellen bedrijfsfonds.** Het bedrijfsfonds voor de pers moet voor alle
3275 soorten media worden opengesteld.
3276

3277 • **Samenwerking.** D66 is voor een nauwere samenwerking tussen kranten mits
3278 deze de pluriformiteit niet aantast. D66 is voor een gezamenlijk distributiesysteem
3279 waarmee geld en het milieu worden gespaard. D66 wil innovatie stimuleren en
3280 kranten en tijdschriften - redactioneel onafhankelijk - stimuleren tot samenwerking
3281 bij nieuwe verdienmodellen met onafhankelijke berichtgeving. Websites, e-papers
3282 en e-readers zorgen voor een milieuvriendelijke verspreiding van content.
3283

3284 • **Geen mediacode.** Media moeten vrij zijn van censuur en midden in de
3285 samenleving kunnen staan. D66 is tegen een mediacode en wil de
3286 verantwoordelijkheid voor mediagedrag van minderjarigen bij ouders leggen en
3287 niet vatten in verboden.
3288

3289 **Kunst en Cultuur**

3290 D66 wil dat in alle maatschappelijke lagen wordt geïnvesteerd in kunst en cultuur.
3291 Het in stand houden van een culturele infrastructuur is een taak van zowel
3292 burgers, bedrijven en overheid.

3293 Wat van grote waarde is, maar economisch niet rendabel, kan door de overheid
3294 worden gesteund met subsidies, leningen en investeringen.
3295

3296 • **Investeringsfondsen in kunst en cultuur stimuleren.** D66 wil fiscaal vriendelijke
3297 instrumenten continueren of introduceren die het voor meer mensen en bedrijven
3298 mogelijk maakt zelf in kunst en cultuur te investeren. D66 wil meer gebruik maken
3299 van koppelsubsidies, en cultureel beleggen kan worden uitgebreid.

3300
3301 • **Investeringsfondsen.** D66 wil een substantieel deel van subsidies omzetten in
3302 een investeringsfonds voor kunst en cultuur waarbij toegankelijkheid en
3303 waardering bepalend zijn. Dit investeringsfonds participeert in kunstprojecten op
3304 basis van het verwachte rendement in economische maar ook in
3305 maatschappelijke en culturele zin. Dit fonds dient met zo transparant mogelijke
3306 toekenningcriteria en zo weinig mogelijk bureaucratie te werken.

3307 **Cultuur verbindt...**

3308 Cultuur is veelomvattend: het gaat over erfgoed, gebouwen, tuinen, musea, over
3309 immaterieel erfgoed, zoals muziek en theatertradities. Maar ook over nieuwe
3310 ontwikkelingen in muziek, games, dans, mode en architectuur. Cultuur is van
3311 grote waarde voor onze samenleving en heeft een wezenlijke invloed op het
3312 karakter en de kwaliteit ervan. Cultuur verbindt, en geeft uitdrukking aan wat er
3313 leeft.

3314
3315 D66 wil dat de Nederlandse creatieve industrie in 2020 tot de meest
3316 vooraanstaande van Europa behoort. Vrijheid van expressie is voor D66 het
3317 belangrijkste uitgangspunt van haar cultuurbeleid. Cultureel ondernemerschap
3318 dient te worden ontdaan van blokkerende regels, gebrekkige vaardigheden en
3319 een tekort aan ondersteuning.

3320
3321 • **Modern erfgoedbeleid.** D66 is van mening dat er sprake moet zijn van een
3322 helder selectiebeleid voor ons cultureel erfgoed. Industrieel en naoorlogs cultureel
3323 erfgoed verdient meer aandacht. D66 wil het evolueren en moderniseren van
3324 architectuur en landschap niet onnodig remmen.

3325
3326 • **Filmindustrie.** De Nederlandse film en filmindustrie moet worden gestimuleerd.
3327 D66 wil dat er productiehuizen voor film komen die (beginnende) filmmakers in
3328 staat stellen met minder rompslomp films te maken. Animatiefilmers hebben voor
3329 Nederland een grote potentie en kunnen via coproducties met omroepen worden
3330 versterkt. Er moet een apart fonds komen voor de maatschappelijke
3331 documentaire. Gemeenten moeten filmopnames beter faciliteren. Publieke
3332 filmfondsen moeten ook voor commerciële partijen toegankelijk zijn.
3333 Filmproducenten moeten tegelijkertijd publiek en privaat geld in een film kunnen
3334 investeren.

3335
3336 • **Verbeteren uitlenen museale collecties.** D66 wil dat de overheid zich garant
3337 stelt voor de niet-verzekerde uitlening van museale objecten. Door een
3338 zogenoemde indemniteitsregeling wordt het makkelijk voor musea om collecties
3339 uit te lenen en zelf tentoonstellingen te organiseren. Dit werkt als een stimulant
3340 voor de (internationale) uitwisseling van kunst en kennis en zelfs ook voor de
3341 marketing van Nederland en Nederlandse kunstenaars. Een uitwisseling van
3342

3343 kunstwerken en erfgoed draagt bij aan een (culturele) integratie van EU-lidstaten.

3344
3345 • **Nationaal Historisch Museum.** Een fusie met het Huis voor Democratie en
3346 Rechtsstaat versterkt de relevantie van beide musea.

3347
3348 • **Games als speerpunt.** Nederland speelt een opvallende rol bij het ontwikkelen
3349 van games. D66 wil het ontwikkelen van kunstzinnige games verder stimuleren.
3350 D66 ziet het tegelijkertijd niet als taak van de overheid om beleid te ontwikkelen
3351 voor de inhoud van games.

3352
3353 • **Mode en design stimuleren.** D66 wil de financiering van startende mode- en
3354 designondernemingen stimuleren met fiscaal aantrekkelijke regelgeving. In het
3355 mode- en designonderwijs is in de voorgaande periode wel ruim geïnvesteerd,
3356 maar dat was niet het geval bij het doorontwikkelen van talentvolle jonge
3357 ontwerpers tot succesvolle entrepreneurs.

3358
3359 • **Culturele aanwezigheid in buitenland.** Het huidige beleid om Nederlandse
3360 kunst, cultuur en historie te promoten is niet effectief genoeg. Bovendien is het
3361 beleid versnipperd over verschillende ministeries. D66 wil het internationaal
3362 cultuurbeleid bundelen en in een gericht aantal landen en steden inzetten, zodat
3363 de culturele en economische potentie wordt benut.

3364 3365 **Aandacht voor jongeren**

3366 D66 ziet creativiteit als cruciaal in de ontwikkeling van ieder mens. Daarom dient
3367 kunst en cultuur in het onderwijs en in de samenleving een significante rol te
3368 spelen. Zowel het jong kennismaken met kunstbeoefening als het leren van een
3369 kunstzinnig ambacht moet toegankelijk zijn en van hoge kwaliteit.

3370
3371 • **Culturele vorming op school.** D66 wil kinderen al op jonge leeftijd bewust laten
3372 omgaan met kunst en cultuur. Op school moeten zij kennismaken met
3373 bijvoorbeeld performance, theater, beeldende kunst, dans en muziek.

3374
3375 • **Uitgaansleven.** Voor jongeren tussen de 12 en 16 jaar is er te weinig te doen.
3376 Vaak kunnen zij nog nergens uit en dat leidt ertoe dat ze op straat gaan hangen.
3377 D66 wil investeren in activiteiten voor juist deze leeftijdsgroep. Met name in kleine
3378 gemeenten moet meer aandacht komen voor uitgaan voor de groep kinderen
3379 onder de 16.

3380
3381 • **Nachtlevens.** D66 wil dat het nachtlevens als een kans wordt gezien voor
3382 creatieve dynamiek en een gunstig economisch vestigingsklimaat in steden.
3383 Vrijere sluitingstijden, aandacht voor cultureel nachtondernemerschap en
3384 stimuleren van nachtelijke openstelling van musea kunnen hieraan bijdragen.

3385 3386 **...Kunst spiegelt**

3387 Kunst spiegelt, inspireert. De kunstenaar houdt ons voor wat wij zijn, waar wij
3388 vandaan komen en wat vóór ons ligt. Het beleven van kunst biedt vermaak,
3389 verstrooiing maar ook verdieping, hernieuwd (veranderd) inzicht. Kunst is een

3390 teken van beschaving en komt voort uit een diep verlangen verbanden te leggen
3391 en universele waarden te delen. Kunst ontregelt en vervoert. Stemt tot nadenken
3392 en zet deelnemers en toeschouwers aan tot die belangrijke, onmisbare menselijke
3393 eigenschap: creativiteit.
3394

3395 In de toekomst kijkt D66 uit naar Nederland als baken in de internationale
3396 kunstwereld. Met kunstopleidingen op het hoogste niveau, goede doorstroming,
3397 kansen voor (top-)talent, professionele ondersteuning, een heldere bestuurslaag
3398 en gezonde financiering.
3399

- 3400 • **Kunstexport versterken.** Nederland moet kunstenaars en kunstinstellingen die
3401 in het buitenland actief zijn beter begeleiden. Door meer samen te werken met
3402 internationale onderwijsprogramma's, met Holland-marketing en met het
3403 bedrijfsleven. Subsidies moeten openstaan voor internationale besteding.
3404
- 3405 • **Aanmoedigen particuliere investeringen.** D66 wil particuliere investeringen in
3406 de kunst aanmoedigen. De overheid moet particuliere fondsenwerving stimuleren
3407 door middel van gunstige BTW-tarieven voor schenken, erven en sponsoring en
3408 door het beschikbaar stellen van koppelsubsidies en voordelen van cultureel
3409 beleggen.
3410
- 3411 • **Een register voor gestolen kunst en antiek.** Er moet een landelijk toegankelijk
3412 (digitaal) register komen voor gestolen kunst en antiek. In aansluiting op de
3413 internationale registers moet het voor particulieren, handelaren, houders van
3414 collecties en politie en justitie beter mogelijk worden om gestolen objecten terug te
3415 vinden en misdrijven op te lossen.
3416
- 3417 • **Kunstarchieven.** D66 wil dat deze zoveel mogelijk worden gedigitaliseerd en
3418 met elkaar verbonden. Niet alleen vanwege de lagere kosten maar vooral omdat
3419 het de toegankelijkheid vergroot.
3420
- 3421 • **Tegengaan versnippering kunstonderwijs.** Het is van groot belang strenge
3422 kwaliteitseisen aan opleiding en studenten te stellen. Daarom moet het
3423 Toetsingscriterium Hoger Onderwijs worden geëvalueerd op geschiktheid voor
3424 kunstopleidingen. De kwaliteit van kunst-vooropleidingen moet worden verbeterd.
3425
- 3426 • **Kunstvakonderwijs als HBO-apart.** Eén bachelor en één master systeem is
3427 zeer bedreigend voor (beeldend) kunstonderwijs, de internationale en
3428 academische achtergrond sluit niet aan bij dit systeem. Aanpassing is wenselijk.
3429
- 3430 • **Flexibiliteit in CAO's voor kunstonderwijs.** De HBO-CAO maakt het moeilijk
3431 voor kunstacademies om goede docenten aan te trekken. Deze CAO's zijn gericht
3432 op bescherming en persoonlijke ontwikkeling van docenten. Dit is geen
3433 uitgangspunt bij kunstenaars die ook lesgeven.

meer invloed van Tweede Kamer op EU-regelgeving / meer Europese defensie samenwerking / gezamenlijke ambassades met EU-landen / versterking Europese Unie

Anders handelen in de wereld

D66 denkt en handelt internationaal. Nationale besluiten strekken zich bijna altijd uit tot over onze landsgrenzen. En wat elders beslist wordt, heeft ook voor ons betekenis. De wereld beïnvloedt ons, wij beïnvloeden de wereld.

Internationale samenwerking is de drijvende kracht achter veiligheid, welvaart en de transitie naar een duurzame samenleving. De kaders van het internationale recht en een eerlijke en vrije wereldmarkt zijn voor D66 basisuitgangspunten.

D66 ziet binnen die internationale samenwerking een leidende rol voor Europa. Europa is ons binnenland. De Europese Unie heeft ons vrede, stabiliteit en welvaart gebracht. Een sterk Europa is nodig, zodat lidstaten gezamenlijk kunnen optreden, zeker in tijden van economische neergang en onveiligheid. Nederland speelt een actieve rol binnen de Europese Unie (EU), maar ook binnen de Verenigde Naties (VN) en NAVO.

Nederland deelt in de collectieve verantwoordelijkheid voor een veilige wereld en een wereld waarin voortdurend gewerkt wordt aan verbetering van het lot van de zwaarst getroffen.

De internationale samenwerking wordt op de proef gesteld. De mondiale financiële crisis, het opraken van fossiele brandstoffen, de schaarste aan voedsel en water, ingrijpende demografische ontwikkelingen, klimaatveranderingen en het internationale terrorisme hebben de noodzaak van gezamenlijk optrekken verder vergroot. Tegelijkertijd wordt die collectieve verantwoordelijkheid nog onvoldoende omgezet in internationaal beleid – dat werd weer eens bewezen bij de VN-klimaatconferentie in Kopenhagen.

De machtsbalans in de wereld verschuift. Ook in Nederland ervaren mensen hiervan de consequenties en dat maakt onzeker over identiteit, baan of toekomst. Er wordt met argwaan, en soms zelfs angst, gekeken naar de opkomst van nieuwe mogendheden als China, India en Brazilië. In een kleiner wordende wereld schept fysieke nabijheid vaak mentale afstand.

Hoewel conflicten in de wereld van alle tijden zijn, is de aard ervan wel sterk veranderd. Aanvallen op digitale netwerken kunnen samenlevingen ontwrichten, grensoverschrijdende criminaliteit is moeilijk aan te pakken, fragiele staten zijn een gevaarlijk broeinest voor terrorisme, conflicten en onderdrukkende regimes brengen enorme vluchtelingenstromen op gang.

Voor D66 staan mensenrechten altijd centraal, ook bij het bestrijden van terrorisme. Nederland dient een actief beleid te voeren gericht op het nakomen van de Rechten van de Mens in de hele wereld.

D66 bepleit een hervormingsgerichte buitenlandse politiek die inspeelt op de ingrijpende Europese en mondiale veranderingen. Ons land oefent via de EU maximale invloed uit op die internationale hervormingsagenda.

D66 wil de EU verder versterken, politiek en economisch. Alleen een verenigd Europa is een machtsfactor, en kan zo bijdragen aan de oplossing van grote problemen in de wereld. Nederland voert een actieve politiek voor verregaande Europese krachtenbundeling, zowel civiel als militair.

D66 onderkent het belang van het in stand houden van de krijgsmacht. We zijn het verplicht aan onze internationale partners – en aan de rest van de wereld – een evenredig deel van de internationale verantwoordelijkheid op ons te blijven nemen.

D66 pleit voor betere en meer doelgerichte ontwikkelingshulp. Het lot van minder bedeelden in de wereld gaat ons allen aan. Nederland draagt ook de komende jaren bij aan de ontwikkeling van arme landen. Niet minder investeren, wel beter.

D66 is voor een fundamentele herziening van de taken en werkverdeling van mondiale (VN) en regionale (EU, NAVO) organisaties. De wereld verandert, maar de mondiale instituten zijn grotendeels hetzelfde gebleven.

Voor D66 staan de rechten van het individu overal in de wereld centraal. We moeten actief aansturen op het nakomen van het Verdrag voor de Rechten van de Mens wereldwijd. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar het recht op een schone omgeving, schoon en beschikbaar drinkwater, gelijke behandeling tussen man en vrouw en tussen hetero en homo.

Voor D66 staat de eigen kracht van het individu voorop. Hulp aan anderen heeft steeds als uitgangspunt: het streven om mensen hun lot in eigen handen te laten nemen. Door middel van eerlijke handelsbetrekkingen, educatieprogramma's, gezondheidszorg, bevorderen van de rechtsstaat en door het geven van een stem aan ontwikkelende landen op internationale fora.

Voor D66 geldt: samen staan we sterk. Als land alleen begin je niet zo veel in de wereld, bundeling van krachten in verschillende verbanden versterkt ook de positie van elk land op zich.

(Amendeerbaar deel)

Een veilige wereld: EU, NAVO en VN

Conflicten in de wereld zijn van alle tijden. De aard van de veiligheidsrisico's en dreigingen is de laatste jaren wel sterk veranderd. Er worden nieuwe 'krijgsmethoden' ontwikkeld: aanvallen op digitale netwerken waardoor krijgsmachten of zelfs delen van samenlevingen kunnen worden ontwricht. Lang niet alle bedreigingen vragen om een militair antwoord. Voor de bestrijding van terrorisme is met name nauwkeurig politie- en inlichtingenwerk van doorslaggevend belang. In sommige zwakke landen met een groot veiligheidsrisico voor de omgeving zal dit niet zonder vredes- of stabilisatie-operaties kunnen.

- **Ontwikkel een Europese veiligheidsmacht.** D66 wil dat Nederland een actieve politiek voert om tot Europese krachtenbundeling te komen, zowel civiel als militair. De defensie van Europese lidstaten moet drastisch worden hervormd ten behoeve van collectieve slagvaardigheid en kosteneffectiviteit.

- **Rol van de NAVO.** De NAVO zal zich, behalve op de veiligheid van haar lidstaten, vooral moeten richten op stabilisatie-operaties, op verzoek en onder mandaat van de VN. Er moet meer aandacht zijn voor de haalbaarheid en uitvoerbaarheid van militaire missies. D66 wil dat lidstaten naar draagkracht meebetalen aan de NAVO en EU-missies, ook als ze niet aan die missies deelnemen.

- **Samenwerking tussen EU, NAVO en VN.** D66 wil de samenwerking en afstemming tussen de EU, NAVO en de VN verbeteren. Inlichtingen- en veiligheidsdiensten moeten beter samenwerken en de politieke besluitvorming moet nadrukkelijk gebaseerd zijn op een coherente internationale strategie.

- **Kernwapenvrije wereld.** Kernwapens worden uit Nederland verwijderd. D66 steunt initiatieven om ook in de rest van de wereld het aantal kernwapens sterk terug te dringen of volledig te verwijderen. Handhaving van afspraken over non-proliferatie hoort hier bij. Daarnaast bepleit ons land beperking van ontwikkeling en bezit van kleine wapens en landmijnen en strenge maatregelen tegen wapensmokkel.

- **Afghanistan.** D66 wil dat de NAVO de operatie in Afghanistan in samenspraak met de internationale partners geleidelijk afrondt. Nederland doet militair in Uruzgan niet meer mee, maar blijft wat D66 betreft wel bij Afghanistan betrokken en levert een bijdrage op het gebied van (weder)opbouw, goed bestuur en opleiding van militairen en politie.

- **Conflict Midden-Oosten.** Nederland moet in lijn met de EU een eenduidige

3477 politiek voeren in zake het Israelisch-Palestijns conflict, waarbij wordt toegewerkt
3478 naar een twee staten oplossing. Uitbreiding van Israëlische nederzettingen in
3479 Palestijns gebied (inclusief delen van Jeruzalem) is ontoelaatbaar evenals de
3480 beperking van de Palestijnse economie en bewegingsvrijheid in Gaza en op de
3481 Westelijke Jordaanoever. Europa moet zich inzetten voor humanitaire
3482 ondersteuning van Palestijnse burgers. Europa moet bijdragen aan de bestrijding
3483 van wapenhandel in deze regio en aan de bestrijding van terroristische netwerken
3484 en geldstromen.
3485

3486 **Terrorismebestrijding**

3487 Het is in ons belang terrorisme en haar oorzaken te bestrijden. Dit vraagt een
3488 gebalanceerde mix van ingrijpen, ondersteuning van democratie en sociaal
3489 economische ontwikkeling.
3490

3491 • **Terroristische organisaties worden niet gesteund.** Nederland sluit aan bij het
3492 Europees beleid waarbij alleen wordt onderhandeld met partijen die geweld
3493 afzweren. Daarbij wordt de uitdaging om de Europese inzet te formuleren ten
3494 aanzien van verkiezingen in landen en regio's waar terroristische organisaties
3495 participeren. Het initiatief om deze organisaties te integreren in een democratisch
3496 stelsel ligt bij de lokale autoriteiten of strijdende partijen.
3497

3498 • **Terrorisme wordt bestreden en voorkomen.** Internationale terroristische
3499 netwerken vormen een bedreiging van de stabiliteit en veiligheid in verschillende
3500 regio's. Nederland moet met de EU werken aan de vermindering van die dreiging .
3501 Een heldere diplomatieke strategie is vereist voor het omgaan met de huidige
3502 conflicten in Afghanistan, Irak, ten aanzien van Iran en ten opzichte van het
3503 Israelisch Palestijns Conflict. Daarnaast moet er meer diplomatieke en humanitaire
3504 aandacht komen voor fragiele staten, hun economische ontwikkeling en de
3505 (politieke) participatie van hun burgers, zoals Somalië, Pakistan, Soedan en in
3506 Noord Afrika.
3507

3508 • **Burgerrechten centraal in bestrijding terrorisme.** Bij de bestrijding van
3509 (internationaal) terrorisme moet voortdurend een evenwicht worden gevonden
3510 tussen het beschermen van burgerrechten tegen terroristen, en het beperken van
3511 burgerrechten om terroristen te bestrijden. D66 meent dat het anti-
3512 terrorismebeleid te vaak doorslaat naar ineffectief beleid dat burgerrechten uitholt.
3513 D66 verzet zich daarom tegen ongecontroleerde uitwisseling van persoonlijke
3514 gegevens en de beperking van bewegingsvrijheid van Nederlandse burgers. Het
3515 onrechtmatig vasthouden of vervoeren van burgers of verdachten wordt niet
3516 gesteund.
3517

3518 **Veiligheid en defensie: rol van Nederland**

3519 Nederland deelt in de collectieve verantwoordelijkheid voor een veilige wereld.
3520 Nederland stelt het militaire ambitieniveau bij. De krijgsmacht concentreert zich
3521 meer op stabilisatie- en normalisatiemissies. Dit betekent een groter accent op
3522 taken van 'special forces' en minder op de traditionele verdedigingstaken in het
3523 hoge geweldspectrum.

3524
3525 • **Functioneren krijgsmacht.** De landmacht, luchtmacht en marine moeten
3526 binnen een missie elkaar kunnen aanvullen of ondersteunen. Nederland moet
3527 kiezen voor inrichting van de krijgsmacht ter ondersteuning van 3D (Development,
3528 Diplomacy & Defence)- beleid. Nederland moet zich binnen de EU actief
3529 inspannen om defensiestructuren aan te passen en militaire middelen op een veel
3530 efficiëntere en effectievere wijze in te zetten. D66 wil door het Europese
3531 veiligheids- en defensiebeleid substantiële intensivering van de samenwerking,
3532 taakspecialisatie en 'pooling' van beschikbare capaciteit. Onnodige duplicaties
3533 worden in kaart gebracht en aangepakt. Er worden gemeenschappelijke Europese
3534 defensiebudgetten ingezet voor onderzoek, technologische ontwikkeling,
3535 wapenaankoop en onderhoud van materieel.

3537 • **Strengere eisen aan militaire inzet.** D66 wil dat er strengere eisen worden gesteld
3538 aan Nederlandse militaire inzet. Nederlandse militaire inzet kan alleen onder
3539 strikte voorwaarden plaatsvinden. Het toetsingskader is leidend, een
3540 internationaal mandaat of een inwerkingtreding van artikel 5 van de NAVO is
3541 noodzakelijk, inzet past alleen binnen een heldere (internationale) strategie en
3542 lange termijn visie op het conflict of de dreiging, militaire inzet of politieke steun
3543 aan een conflictsituatie behoeft een ruime meerderheid in de Tweede Kamer en
3544 alle militaire of politieke steun aan een conflict (-operatie) moet worden
3545 geëvalueerd in de Tweede Kamer.

3547 • **Vervanging F16 op lange termijn.** D66 wil de komende kabinetsperiode geen
3548 aanschaf van de JSF. Nederland trekt zich terug uit het testprogramma. Het
3549 moment van vervanging van de huidige F16's kan worden uitgesteld. Als na een
3550 grondige analyse van taken, ambities en organisatie van de krijgsmacht alsnog tot
3551 aanschaf worden besloten wil D66 dat enkel via een Europees consortium.

3553 • **Verbetering veteranenzorg.** D66 wil dat veteranen binnen en buiten
3554 dienstverband ruimhartiger worden begeleid. Verwerking van ervaringen bij
3555 missies moet nadrukkelijke aandacht krijgen. D66 wil dat er ook op andere
3556 momenten dan Nationale Veteranendag ruimte is voor het eren van veteranen,
3557 bijvoorbeeld tijdens het Bevrijdingsdefilé in Wageningen.

3559 • **Bescherming klokkenluiders.** D66 wil zich sterk maken voor bescherming van
3560 klokkenluiders binnen defensie.

3562 • **Diversiteit krijgsmacht.** D66 meent dat de krijgsmacht een goede afspiegeling
3563 moet zijn van de samenleving. Tevens moet het een plaats zijn waar jonge
3564 mensen een gedegen opleiding kunnen genieten die ook hen ook buiten de
3565 krijgsmacht van nut kan zijn.

3567 **Internationale samenwerking**

3568 De armere delen van de wereld hebben de afgelopen decennia een enorme
3569 ontwikkeling doorgemaakt. Honderden miljoenen mensen zijn ontsnapt aan de
3570 diepste armoede en er is in veel landen voor veel mensen enorme vooruitgang

3571 geboekt in voedselzekerheid, gezondheidszorg, onderwijs en economische
3572 ontwikkeling. De belangrijkste motoren achter deze vooruitgang zijn vrede en
3573 economische ontwikkeling, ingebed in politieke stabiliteit en beter bestuur.
3574 Investerings in Ontwikkelingssamenwerking door onder andere Nederland heeft
3575 zeker ook een bijdrage geleverd, maar deze is onvoldoende geweest. Onderzoek
3576 van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid toont aan dat
3577 doelmatigheid en effectiviteit vaak tekort zijn geschoten. D66 neemt deze conclusie
3578 en ook de verbetervoorstellen ter harte. Tegelijkertijd voelt D66 een grote noodzaak
3579 om ook in de toekomst solidair te zijn met de zwaksten in de wereld. Zeker nu zij de
3580 grootste klappen van klimaatcrisis, voedselcrisis en energiecrisis zullen moeten
3581 verwerken. D66 gebruikt de teleurstelling over resultaten uit het verleden niet als
3582 excuus voor een bezuinigingsoperatie. D66 wil wel grote verbeteringen doorvoeren
3583 in de doelmatigheid en effectiviteit van deze investeringen. Met een nadrukkelijke
3584 focus op aantoonbare resultaten.

3585 Voor D66 geldt hierbij als uitgangspunt het streven dat mensen hun lot in eigen
3586 handen kunnen nemen door middel van eerlijke handelsbetrekkingen, en door het
3587 geven van een stem aan ontwikkelende landen op internationale fora.

3589 • **0.8% van het BNP voor ontwikkelingssamenwerking.** D66 wil dat Nederland
3590 dit percentage handhaaft voor het ontwikkelingsbudget. Dit percentage geldt als
3591 gemiddelde voor een vierjaarlijkse periode, om ongezonde bestedingsdruk aan
3592 het einde van een begrotingsjaar te voorkomen.

3594 • **Optimale donorcoördinatie.** De regering stelt na grondige analyse - en in
3595 overleg met het ontvangende land en met de andere donoren - haar specifieke
3596 bilaterale ontwikkelingsbijdrage vast. Zo mogelijk wordt hierbij vooral specifiek
3597 Nederlandse deskundigheid ingezet. Ten behoeve van de effectiviteit blijft het
3598 aantal bilaterale relaties beperkt.

3600 • **Verbeteren multilaterale hulp.** D66 pleit voor het doorlichten en verbeteren van
3601 multilaterale hulp via de VN. Afstemming binnen de EU kan en moet nog sterk
3602 worden verbeterd, met behulp van de nieuwe Europese diplomatieke dienst.

3604 • **Goed bestuur en corruptiebestrijding integraal onderdeel beleid.** Het
3605 bevorderen van goed bestuur en het tegengaan van corruptie verdient de hoogste
3606 prioriteit. Scheiding van politieke, economische en militaire macht is van het
3607 hoogste belang. Stabiliteit, de ontwikkeling naar een democratische rechtsstaat,
3608 een maatschappelijk middenveld, een juridisch beschermd bedrijfsleven en
3609 onafhankelijke politieke partijen is vast onderdeel van elke ontwikkelingsstrategie.
3610 Alleen vasthoudend streven naar verbeteringen kan de talloze blokkades uit de
3611 weg ruimen.

3613 • **Kennisontwikkeling bestuur.** D66 wil dat Nederland ten behoeve van
3614 ontwikkelingslanden een 'Universitair Instituut voor Goed Bestuur' opzet, waarin
3615 politici, ambtenaren en justitiële autoriteiten worden opgeleid. Hierbij wordt
3616 optimaal gebruik gemaakt van de diensten van reeds bestaande instellingen.

- 3618 • **Terugdringen van versnippering van middelen.** Particuliere hulporganisaties
3619 (Ngo's) kunnen een duidelijke meerwaarde bieden vanwege hun ruime kennis en
3620 ervaring. D66 steunt het tegengaan van versnippering en wil het aantal te
3621 subsidiëren organisaties drastisch te verminderen. De grotere Ngo's krijgen
3622 voldoende beleidsruimte om effectief te kunnen opereren.
3623
- 3624 • **HIV-AIDS bestrijding heeft prioriteit.** Nederlandse ontwikkelingshulp moet zich
3625 ook richten op die programma's die in andere donorlanden onder vuur liggen.
3626 Daarom hebben zaken als de bescherming tegen HIV-AIDS en de versterking van
3627 vrouwenrechten en rechten van seksuele minderheden prioriteit.
3628
- 3629 • **Hervorming multilaterale instellingen.** Nederland moet zich inzetten voor de
3630 hervorming van multilaterale instellingen zoals de VN, het IMF, de Wereldbank en
3631 de WTO. Ontwikkelingslanden moeten grotere inspraak krijgen in deze
3632 organisaties. De rol van de Veiligheidsraad moet meer recht doen aan actuele
3633 internationale verhoudingen.”
3634
- 3635 • **Overdragen kennis.** Voortbouwend op het vertrouwen in de eigen kracht van
3636 mensen, wil D66 een inhoudelijke focus op kennisoverdracht en economische
3637 ontplooiing. De aanwezige kennis in Nederland moet vaker aangeboord en
3638 overgedragen worden. D66 denkt hierbij aan investeren in samenwerking en
3639 uitwisseling tussen het Nederlandse landbouw en voedsel kenniscluster en
3640 universiteiten, onderzoekscentra en scholen in Afrika. En het investeren in digitaal
3641 en online beschikbaar maken van vertalingen van boeken en leer-instrumenten.
3642
- 3643 • **Handel.** We blijven ons inzetten voor vrije toegang tot onze markten en voor de
3644 verspreiding van fair trade principes.
3645
- 3646 • **Natuurbehoud.** De Millenniumdoelstellingen richten zich ook op behoud van
3647 biodiversiteit en natuur. Deze doelstelling is vooral een uitdaging voor de armste
3648 landen. D66 vindt het oneerlijk van hen te verwachten dat zij de afweging tussen
3649 natuurbescherming, onderwijs, ontwikkeling en gezondheidszorg volledig binnen
3650 hun eigen middelen maken. Daarom reserveert D66 een deel van het
3651 ontwikkelingssamenwerkingbudget voor behoud van natuur en biodiversiteit. Bij
3652 voorkeur in samenwerking met gespecialiseerde Ngo's en lokale overheden.
3653
- 3654 • **Milieuaspecten in WTO-onderhandelingen.** De aantasting van ecosystemen is
3655 een barrière voor het realiseren van de millenniumdoelen. D66 pleit voor het
3656 opnemen van milieuaspecten in WTO-onderhandelingen op een zodanige manier
3657 dat zij niet contraproductief uitpakken voor ontwikkelingslanden.
3658

3659 **De EU en het buitenlands beleid**

3660 Voor D66 is het van elementair belang dat Europa een leidende rol speelt in de
3661 totstandkoming van een veilige wereld. Europa is ons binnenland. De Europese
3662 Unie heeft ons vrede, stabiliteit en welvaart gebracht. En D66 wil dit ook voor
3663 andere landen in de wereld. D66 wil de EU verder versterken, politiek en
3664 economisch. Alleen een verenigd Europa is relevant en kan bijdragen aan de

3665 oplossing van grote problemen in de wereld.

3666
3667 D66 wil dat het primaat van ons buitenlands beleid loopt via de Europese Unie.
3668 Maar ook bilaterale betrekkingen zijn zeer nuttig en Nederland moet investeren in
3669 de familie van democratieën. Zowel in haar (natuurlijke) bondgenoten, zoals de
3670 lidstaten van de Europese Unie en de Verenigde Staten, als in andere landen
3671 waar we ook handelsbetrekkingen mee onderhouden. Het beschermen van de
3672 mensenrechten staat bij al deze relaties centraal en vormt ook de leidraad bij de
3673 Nederlandse inzet in het beleid van de Europese Unie.
3674

3675 • **Europese integratie.** D66 kiest voor een verdergaande Europese integratie. De
3676 EU vraagt om sterke democratische waarborgen. Daarom moeten de
3677 bevoegdheden van het Europees parlement verder worden versterkt op het
3678 gebied van wetgeving en controle. Ook is D66 voorstander van een direct
3679 gekozen voorzitter van de Europese Commissie.
3680

3681 • **Intensievere betrokkenheid bij Europa.** De coördinatie van de inzet van
3682 Nederland in Europa moet door Algemene Zaken gebeuren, in plaats van
3683 Buitenlandse Zaken. Naar Deens model dient de Tweede Kamer eerder bij
3684 Europese besluitvorming te worden betrokken. Ingrijpende wijzigingen van het
3685 Europees verdrag kunnen alleen bij Europees referendum worden goedgekeurd.
3686

3687 • **Toetreding.** De Europese Unie staat wat D66 betreft altijd open voor nieuwe
3688 leden. Landen – zoals ook Turkije – kunnen toetreden mits ze voldoen aan de
3689 toetredingscriteria.
3690

3691 • **EU afdrachten.** D66 pleit ervoor afdrachten van de lidstaten te baseren op het
3692 bruto nationaal inkomen. Op termijn komen er Europese belastingen, onder de
3693 voorwaarde dat burgers per saldo niet meer zullen afdragen.
3694

3695 • **Volwaardige diplomatieke dienst.** D66 meent dat de EU een volwaardige
3696 diplomatieke dienst dient te krijgen die geleidelijk de taken van nationale
3697 ambassades overneemt. Op termijn moeten de nationale veto's ten aanzien van
3698 de Europese buitenlandse politiek komen te vervallen en zal de EU in de VN-
3699 veiligheidsraad een eigen zetel moeten krijgen.
3700

3701 • **Consulaire zaken Europees bundelen.** EU-burgers buiten de EU moeten voor
3702 consulaire bijstand bij alle EU-missies terecht kunnen en de administratieve lasten
3703 voor burgers voor deze hulp moeten worden teruggebracht.
3704

3705 • **Guantánamo Bay:** D66 accepteert het opnemen van gevangenen uit
3706 Guantánamo Bay, in Nederland en Europa.
3707

3708 • **Kiesrecht in het buitenland.** Nederlandse burgers in het buitenland (expats) en
3709 Nederlandse militairen op missie moeten beter in de gelegenheid gesteld worden
3710 om deel te nemen aan verkiezingen.
3711

- 3712 • **Bijstand van ambassades.** Nederlanders in buitenlandse gevangenissen,
3713 Nederlandse mensenrechtenactivisten (inclusief Ngo's) in het buitenland en
3714 ontvoerde kinderen behoeven betere bijstand van ambassades.
3715
- 3716 • **Mensenrechten centraal:** Nederland dient een actief beleid te voeren gericht op
3717 het nakomen van de Rechten van de Mens in de hele wereld. D66 wil dat
3718 Nederland agenderend optreedt.
3719
- 3720 • **HLBT-emancipatie.** Het verbeteren van de mensenrechtenpositie van
3721 homoseksuelen blijft een integraal onderdeel en een prioriteit binnen het
3722 Nederlandse ontwikkelingssamenwerkingsbeleid en in de bilaterale relaties. Als
3723 traditioneel voorstaander van een sterke internationale rechtsorde en
3724 bescherming van mensenrechten, versterkt Nederland zijn leiderschapsrol in de
3725 internationale HLBT-emancipatie. Nederland bepleit in de Europese Unie stevige
3726 antidiscriminatiewetgeving voor alle burgers.
3727
- 3728 • **Nederland en internationaal recht.** Rechtspraak en waarheidsvinding maken
3729 een belangrijk deel uit van het bereiken en implementeren van een oplossing in
3730 het Midden-Oosten en andere conflicten. Nederland levert hier, vanuit haar positie
3731 als gastland van het internationale recht, een belangrijke bijdrage aan.

Financieel kader: Plan 2020

Wat wil D66?

D66 wil Nederland hervormen, met 5 concrete speerpunten: werken, onderwijs, wonen, duurzaamheid en kwaliteit van de overheid. Tegelijkertijd willen wij de overheidsfinanciën in twee kabinetperiodes weer op orde brengen. Wij kunnen komende generaties niet opzadelen met onze financiële problemen. Daartoe heeft D66 'Plan 2020' ontwikkeld, een programma waarin we echte keuzes durven te maken. Deze bijlage geeft een korte samenvatting van het financiële kader van Plan 2020. Zie voor het gehele document www.d66.nl.

Overheidsfinanciën niet op orde

De overheidsfinanciën staan er slecht voor. Nederland kampt door onder meer de staatssteun aan banken en de stilstand van de afgelopen drie jaar met een staatsschuld van 350 miljard euro. Het jaarlijks tekort op de begroting is groot: Nederland geeft dit jaar ruim 35 miljard meer uit dan dat het binnenkrijgt. De rente op de staatsschuld stijgt alleen al in 2010 met ruim 1 miljard per jaar. Daarbij zullen de kosten voor AOW en zorg de komende jaren fors toenemen, terwijl de aardgasinkomsten wegvallen. 'Pappen en nathouden' is geen optie.

We zullen moeten ingrijpen om de overheidsfinanciën weer op orde te krijgen. De Europese begrotingsregels dwingen ons daartoe, onze kinderen en kleinkinderen verplichten het ons.

Plan 2020

In de periode tot aan 2015 verbetert D66 de overheidsfinanciën met 15 miljard. D66 doet dit door te hervormen, te investeren en te bezuinigen. Hiermee zet D66 een forse stap richting een evenwichtige begroting. Maar dit is nog niet voldoende. D66 streeft naar een overschot op de begroting in 2020 zodat de overheidsfinanciën op lange termijn duurzaam zijn. Om dit te bewerkstelligen voert D66 een aantal hervormingen geleidelijk over een langere periode door. Concrete voorbeelden zijn de geleidelijke aanpassing van de hypotheekrenteaftrek (in 22 jaar) en de stapsgewijze verhoging van de AOW-leeftijd naar 67 jaar (in 12 jaar). Op de langere termijn bedraagt de omvang van deze hervormingsagenda 29 miljard. Hiermee bereikt D66 houdbare overheidsfinanciën na 2020.

Uitgangspunten voor gezond financieel beleid

D66 hanteert de volgende uitgangspunten voor financiële beleid in de komende jaren:

- **D66 hecht aan financiële duurzaamheid.** We hebben oog voor de rechtvaardige verdeling van lusten en lasten over generaties. Uitgangspunt is dat we in 2020 een overschot op de begroting hebben én dat de overheidsfinanciën weer houdbaar zijn.
- **D66 wil slim hervormen en bezuinigen.** Hervormingen en bezuinigingen zijn noodzakelijk en onvermijdelijk. Door de maatregelen slim vorm te geven, kunnen we gezond financieel beleid combineren met het sterker maken van onze economie. Zo zorgen we er voor dat we ook in de toekomst voldoende handen aan het bed hebben en voldoende leraren voor de klas. Door de hervormingen geleidelijk in te voeren, voorkomen we dat het economische herstel in de knop wordt gebroken. De economie zal door de D66-hervormingen sterker uit het dal komen.
- **D66 wil investeren in het menselijk kapitaal.** D66 wil mensen stimuleren om in zichzelf te blijven investeren. Door de sociaal-economische fundamenten voor ondernemerschap en zelfredzaamheid te leggen maken we niet alleen de overheidsfinanciën maar ook de fundamenten onder onze maatschappij steviger. Daarom wil D66 extra investeren in onderwijs, onderzoek en innovatie.
- **D66 is terughoudend met lastenverzwaringen.** Voor het groeivermogen van onze economie op de langere termijn vindt D66 het onwenselijk dat we onze economie frustreren met te hoge lasten. Er is geen taboe op gerichte lastenverzwaring, vooral wanneer dit bevordert dat 'de gebruiker betaalt' of 'de vervuiler betaalt' en we mensen stimuleren om hun gedrag te veranderen. D66 is dan ook voorstander van het verder vergroenen van ons belastingstelsel, via hogere belastingen op milieuvervuilend gedrag. Tegelijkertijd vindt D66 dat werken moet lonen. Daarom verlichten wij de lasten op arbeid, vooral voor de lagere inkomens. Dit stimuleert meer mensen om actief te worden op de arbeidsmarkt, vergroot de economische zelfstandigheid en bevordert de integratie.
- **D66 wil dynamische en concurrerende markten:** onze welvaartsgroei is gebaat bij goede marktwerking en concurrentie. Marktwerking dus als middel, niet als doel. Een sterke markt heeft een sterke overheid nodig die de randvoorwaarden zet en effectief toezicht houdt.
- **D66 staat voor een goede kwaliteit van de publieke dienstverlening en een solide sociaal vangnet voor diegene die dit het hardst nodig hebben.** Dit betekent noodzakelijke zorg voor zieken en een gegarandeerd minimuminkomen voor de zwakkeren in de samenleving.
- **D66 wil een krachtig openbaar bestuur met minder bestuurlijk drukte.** Door de bestuurlijke drukte tussen overheidslagen te verminderen kan de dienstverlening aan de burgers worden verbeterd en tegelijkertijd efficiënter worden gewerkt.

- **D66 wil het trendmatige begrotingsbeleid hand-haven:** er is een vast plafond voor de overheidsuitgaven en de overheidsinkomsten ademen mee met de conjunctuur. Hierdoor heeft de overheid een stabiliserende werking op de economie.

Investeren, hervormen en bezuinigen

Centraal staan vijf speerpunten: onderwijs, arbeidsmarkt, woningmarkt, duurzaamheid en democratie.

- **Onderwijs:** bij D66 staat onderwijs op één. D66 investeert structureel €2,5 miljard extra in het onderwijs. Goed onderwijs is de basis voor de zelfontplooiing van ieder individu en voor de toekomstige welvaart en het welzijn van Nederland. D66 wil, juist in deze economisch moeilijke tijden, investeren in onderwijs en kennis, omdat dit de beste belegging is voor de toekomst. Investeren in het salaris, de opleiding en de arbeidsvoorwaarden van docenten, in voor- en vroegschoolse educatie, in vermindering van schooluitval en in kennis en innovatie. Zodat ieder individu de kans krijgt het beste uit zichzelf te halen. Een leven lang.

- **Arbeidsmarkt:** de komende jaren zullen we slimmer, langer en flexibeler moeten gaan werken, met een hogere toegevoegde waarde. Immers, steeds minder werkenden zullen de oude dag van steeds meer gepensioneerden moeten betalen. En dat kan. Door verhoging van de AOW-leeftijd, met twee maanden per jaar, naar 67. Door een modern ontslagrecht. Door een kortere, maar hogere WW. Door te blijven investeren in kennis en vaardigheden van werknemers. Door een gelijk speelveld te creëren voor insiders en outsiders. Door te stoppen met dure, maar nauwelijks effectieve re-integratietrajecten. En door de belastingen in de onderste belastingschijven te verlagen. Want werk moet lonen. Door dit pakket steunt D66 de economische groei en verbeteren de overheidsfinanciën in 2015 met bijna €2 miljard en op de lange termijn met €6,5 miljard.

- **Woningmarkt:** De woningmarkt zit op slot. Te veel mensen wonen niet zoals ze zouden willen en kunnen. D66 gaat hervormen. Het uitgangspunt van D66 is een goede, bereikbare woning voor iedereen. Daartoe zijn hervormingen op zowel de huur- als de koopmarkt noodzakelijk. Minder overheidssturing, dat wil zeggen minder regels en subsidies, en meer concurrentie. Een jaarlijkse inkomstoets voor huurwoningen gaat 'scheefwonen' tegen en bevordert doorstroming. Het geleidelijk inperken en rechtvaardiger maken van de hypotheekrenteaftrek bevordert de solidariteit en remt het prijs- en schuldopdrijvend effect van de huidige regeling. Huurliberalisatie zorgt voor meer doorstroming en kortere wachtlijsten. En kleinere woningcorporaties versterken hun publieke taak en stoten commerciële activiteiten af. Zo maken we de woningmarkt weer bewoonbaar. Door de hervorming van de woningmarkt verbetert D66 de overheidsfinanciën in 2015 met bijna €1 mrd en op de lange termijn met circa €6,5 mrd.

- **Duurzaamheid:** voor D66 geldt: je laat je land na zoals je het aantrof, en liefst iets beter. Ook generaties na ons hebben recht op een schone leefomgeving en een duurzame energievoorziening. Het echeq van Kopenhagen heeft de noodzaak tot harde, internationale afspraken met betrekking tot duurzame energieproductie verder vergroot. Maar ook mensen zelf moeten zich meer bewust worden van hun eigen gedrag. Door energiebesparing. Door een 'kiloknallertax', een extra belasting op vlees. Door het aanschaffen van een auto goedkoper, maar het gebruik ervan duurder te maken. Door extra investeringen in het openbaar vervoer. En dit alles onder het motto: de vervuiler betaalt. D66 gaat daarom verder met het vergroenen van de belastingen en het verduurzamen van onze infrastructuur en energievoorziening. Door deze maatregelen verbeteren de overheidsfinanciën in 2015 met €2 miljard en op de lange termijn met €3,5 miljard.

- **Kwaliteit van overheid en bestuur:** de overheid is er voor u, niet andersom. Met die gedachte is D66 ruim veertig jaar geleden opgericht. En nog steeds is deze gedachte actueel. D66 staat voor een beter en efficiënter openbaar bestuur. Met minder ministeries, door het samenvoegen van departementen. Met minder bestuurslagen, door provincies en waterschappen samen te voegen tot landsdelen. Met minder bureaucratie. Alleen zo kan de overheid haar status als betrouwbare partner herwinnen. Door het openbaar bestuur efficiënter en beter te maken, bespaart D66 ruim €3,5 mrd structureel.

Naast deze vijf speerpunten zullen meer keuzes gemaakt moeten worden. Voor meer concurrentie en efficiency in de zorg waarbij van mensen een grotere eigen bijdrage wordt gevraagd. Voor meer internationale samenwerking met onder andere EU-ambassades. Voor een herstructurering van de krijgsmacht. Voor een kleinere publieke omroep. Voor minder traditioneel gezinsbeleid. En voor een lagere rijksbijdrage aan gemeenten en provincies als onvermijdelijk gevolg van de verslechterende overheidsfinanciën. In totaal bezuinigt D66 door deze maatregelen ruim €9 miljard in 2015 en ruim €11 miljard structureel.

Lastenontwikkeling

D66 laat de lasten in 2015 per saldo niet stijgen. Tegenover de hogere belastingen als gevolg van de vergroening ('de vervuiler betaalt') en de geleidelijke aanpak van de hypotheekrenteaftrek staat een even grote lastenverlichting op arbeid.

Tot slot

D66 schuift geen openstaande rekening door naar de toekomst. Bovendien wordt dankzij de hervormingsagenda van D66 de structuur van de Nederlandse economie versterkt en het groeivermogen op de lange termijn vergroot.

Colofon

Dit verkiezingsprogramma is tot stand gekomen onder auspiciën van de Permanente programma commissie van D66, bestaande uit:

Joris Backer – voorzitter
Ad van Vugt – algemeen coördinator
Frank van Mil - secretaris

De inhoud van dit programma is geleverd door tal van mensen die meedachten, meeschreven of redigeerden:

Hoofdstukvoorzitters:

Bob van den Bos
Marjolein Demmers
Ruud Hendriks
Jan Willem Holtstag
Wouter Koolmees
Jurriaan Pröpper
Winnie Sorgdrager
Michiel Verkoulen
Frans Versteeg

Hoofdstuksecretarissen:

Ouke Arts
Annelien Bredenoord
Gerhard Mulder
Frederique Petit
Tim Rosendahl
Casper Thomas

Redactie en review:

Thijs van Biljouw
Daan Bonenkamp
Annelou van Egmond
Maurice Eykman
Corina Hendriks
Sven-Ake Hulleman
André Meiresonne
Kirsten Nienhuis
Marty Smits

En verder:

Walter Amerika
Erwin Angad-Gaur
Sjoerd Arlman
Annet Aris
Bert Bakker
Marc Berg
Ben van Berkel
Tjeerd Bijnsdorp
Bas Bloem
Els Borst
Caroline Bos
Dick Braam
Gérard Brockhoff
Linda Carton
Patrick Cramers
Ben Crul
Matthijs Dierckx Kuijper
Duane van Diest
Boris Dittrich
Marianne Douma
Erik Eljon
Hans Engels

Ingrid van Engelshoven
Han Entzinger
Rob van Esch
Robert Farla
Joke Geldhof
Gerben Jan Gerbrandy
Marita van Gessel
Bibi van Ginkel
Thom de Graaf
Ad 's-Gravesande
Richard Grol
Axel Groothuis
Nick Guldemond
Boris van der Ham
Fons van der Ham
Pieter Hasekamp
Michiel Herter
Marc Hertogh
Bernadette Hoekstra
Thomas Hofhuis
Petra Hoogerwerf
Peter IJzerman
Maartje Jansen
Ries Jansen
Simon Kalf
Ilona Kalksma
Laura Kaper
Marianne Ketting
Meine Henk Klijnsma
Ernst van Koesveld
Floris van der Kolk
Marga Kool
Fatma Koşer Kaya
Carla Kramer
Roy Kramer
Andre Kreutzen
Paut Kromkamp
Simone Kukenheim
Stefan Kuks
Marije van der Laan
Medy van der Laan
Jeroen Lammers
Jan Wouter Langenberg
Martijn Leisink
Marusjka Lestrade-Brouwer
Gijs van Loef
Evert du Marchie van Voorthuysen
Anne van Meer
Christa Meindersma
Ronald Meijers
Yolande Melsert
Jeroen Mimpen
Pieter Mulder

Eva Olde Monnikhof
Peter Oei
Olivier Oosterbaan
Alexander Pechtold
Frans Penninx
David Peters
Klaartje Peters
Jan Petit
Irma van der Pluijm
Patrick Poelman
Dick Polman
Ton Poppes
Niels Rood
Wouter Saes
Mark Sanders
Marietje Schaake
Erik Schilp
Maarten Schurink
Joel Schuyer
Gerard Schouw
Mark Sluiter
Robbert Smet
Henk Smid
Paul Smits
Joost Sneller
Hélène Steenhoff
Thomas Steffens
Harry Stokman
Duncan Stutterheim
Judith Swinkels
Ashley Terlouw
Jan Terlouw
Henk-Willem Tiktak
Kees Tukker
Merlijn Twaalfhoven
Pieter Tordoir
Sophie in 't Veld
Antoon Verhaak
Jacqueline Versteeg
Piet de Vey Mestdagh
Hans Vijlbrief
Joris Visser
Inge van der Vlies
Henk de Vries
Ralph de Vries
Ib Waterreus
Han Weber
Geertjan Wenneker
Paul Wessels
Angelique Westerhof
Steven van Weyenberg
Saskia Wildemors
Harry de Winter
Ron Wit
Marxo Witsche
Maaïke Witteveen
Menno Witteveen
Gerrit Jan Wolffensperger
Anette Wolthers
Gerard Wuisman
Kees Zegers
Harmen Zijp
Joan de Zwart-Bloch

Druk:
Quantes

Vormgeving:
Zabriski.nl